

Milan Uzelac

ISTORIJA SPORTA

(Pojavni oblici igre u istoriji)

Predavanja na Sportskoj akademiji Beograd u Beogradu, jesen 2016.

Uvod

Svaki naslov traži koliko objašnjenje, toliko i opravdanje; u ovom slučaju to je posebno neophodno, pre svega zbog nejasnosti prirode same stvari, kao i želje da se kako precizira pristup širokoj temi kao što je *Istorija igre i sporta*, tako i pokuša da se bitna dimenzija igre izloži s obzirom na njene metamorfoze u vremenu.

Dugo sam smatrao da bi najadekvatniji naslov ovom spisu bio *fenomenologija igre* i to iz posebnog razloga: ako je predmet *metafizike igre (i sporta) priroda fenomena igre, i mesto igre u ljudskom svetu i u univerzumu*, ovde se u prvom redu radi o manifestnim oblicima igre, o njenim pojavnim oblicima u vremenu, odnosno, u ljudskoj istoriji, te je stoga pojam *fenomenologija*, mišljen u hegelovskom značenju te reči (a ne na način kako su taj pojam odredili i koristili Edmund Huserl i njegovi sledbenici) potpuno prihvatljiv, budući da se tu radi o *genezi fenomena igre tokom istorije*, i sve do naših dana, kada se sve više počinje koristiti izraz *sport*.

Međutim: često pretegne ono praktično, i opredelenje za ovde uzet u suštini neadekvatan do kraja naslov jer njim se mogu pokriti samo nadmetanja u poslednja dva stoleća može se pravdati samo time da u naše vreme pojam sporta je apsolutno dominantan, kao i neposrednim potrebama Sportske akademije Beograd u Beogradu na kojoj predajem *Istoriju sporta i olimpizma*¹.

¹ Ovde nisu data predavanja o istoriji modernog olimpizma od 1896. koja sam u drugom delu semestra izlagao u PowerPointu jer bi zauzimala mnogo mesta.

Kao što sam u više navrata isticao, pojam sporta važi za period igara od početka XIX stoleća do danas, i nije adekvatan za nadmetanje i igre antičkog i srednjovekovnog sveta. No, stvari su tako kako jesu.

U naše vreme imamo niz knjiga pod raznim nazivima: *Istorija fizičke kulture*, *Istorija sporta*, *Istorija olimpizma* a ponekad i *Filozofija igre*; većina od njim ima sličan sadržaj, ali im je isto tako bliska i zajednička terminološka zbrka i nedoslednost u izlaganju.

Kad se govori o predmetu istoriografskih istraživanja sporta koja nemaju uvek velike domete i ambicije, danas su najšire rasprostranjena dva pojma: *fizičko vaspitanje* i *sport*. Prvi pojam je daleko širi i obuhvata fizičko vaspitanje dece, vojnu pripremu, terapijske vežbe u funkciji lečenja, kao i tradicionalna takmičenja, ali i pokret usmeren protiv utilitarističkog shvatanja sporta, poznat kao „sport za sve“ koji se pojavio šezdesetih godina prošlog veka i kao masovni pokret bacio izazov međunarodnom sportu koji se sve više razvijao u pravcu profesionalizacije (no zbog brojnosti svojih pristalica bio podržan i od MOKa).

Drugi pomenuti termin *sport*², postaje široko rasprostranjen tek poslednjih decenija XIX stoleća, da bi

² Kažu da je reč sport latinskog porekla, da potiče od glagola *disportare* u smislu: *zabavljati se, veseliti se, dokoliti*, da u srednjovekovnom engleskom upućuje na lov na divljač, no, upozorava se i na to da širi obim dobija ovaj termin u najnovije vreme, tek u XIX stoleću, kad se pod njim počinju objedinjavati razne *igre loptom* (kriket, fudbal, hokej), *borbe* (boks, mačevanje), *pomodne igre u dokolici* (veslanje, jahanje, plivanje, alpinizam), ali i *laka atletika*. Trebalo je da prođe samo sto godina pa da istraživači pod pojam *sporta* podvedu u naše vreme preko 240 disciplina (Heinemann, K. & Schubert, M. (Hrsg.) 1994: *Der Sportverein*).

tokom prošlog stolecá počeo da se masovno primenjuje kada je reč o većini takmičenja i nadmetanja i danas je dominantan.

I jednom i drugom pomenutom izrazu danas je zajedničko upravo to da su kao bitni momenti ljudske kulture duboko u nju utkani i da svoje poreklo vode iz jednog njima obimom još šireg pojma, pojma **igre** čiju prirodu određuje *nadmetanje, takmičenje, borba* i čija istorija nije kraća od istorije kulture, budući da je duboko prožima i na odlučujući način determiniše.

Borba, shvaćena kao *agon*, kao takmičenje, jedan je od temeljnih fenomena ljudskoga opstanka i poput rada, igre, ljubavi i smrti bitno je svojstvo ljudskoga postojanja u svim epohama istorije, pa stoga i nije slučajno da istoričari i etnografi nalaze primere i tragove igre i nadmetanja već u najstarijim epohama ljudske zajednice.

Ja ću ovde na predavanjima najčešće koristiti pojmove kao što su *nadmetanje* i *takmičenje*, jer oni u najvećoj meri odgovaraju duhovnoj situaciji koju je karakterisao antički pojam *agon*³; ako pažljivije pročitamo XXIII pevanje Homerove **Ilijade** (262-897), u kojem se opisuje svetkovina koju čine takmičenja što ih organizuje Ahil u čast svog poginulog druga Patrokla, lako će se prepoznati prvobitna struktura igara kakve su se potom, nakon njihovog pesničkog opisa na tragu mita, odvijale u

Ergebnisse einer Repräsentativen Untersuchung. Schorndorf: Hofmann). Deset puta više no što su ih imale na svom vrhuncu Olimpijske igre u antičkoj Grčkoj.

³ O pojmu *agon* opširnije videti u knjizi Filozofija sporta (poglavlje *Agon i sport*).

nama poznatom istorijskom vremenu na obalama reke Alfej, a u čast boga Zevsu na Peloponezu.

Bilo bi ipak krajnje pogrešno da se ograničimo samo na istoriju nadmetanja Grka u Olimpiji, a propustiti da se istaknu **Delfijske, Nemejske, Istamske** i **Panatenejske igre** koje su bile veoma značajne u kulturnom životu Grka mada nisu imale slavu **Olimpijskih igara** koje su bile i ostale najprestižnije tokom čitave grčke istorije.

Neke od pomenutih igara održavale su se svake četvrte godine, neke svake druge, a neke svake godine, te su se često na njima nadmetali isti borci; dobar primer je *Milon iz Krotona* koji je u više navrata bio pobednik na igrama (šest puta u Olimpiji, sedam puta na Delfijskim, deset puta na Nemejskim...).

Koliko su igre bile značajne u ranim vekovima grčke istorije, dovoljno nam kazuje i to da su stari Grci po njima merili vreme, a da su do nas došla imena većine pobednika, jer su od svojih sugrađana bili poštovani kao polubogovi i odavane su im u gradu/državi sve moguće počasti. Isto tako, ako se prati uspon, slavno trajanje i opadanje značaja igara u Olimpiji, lako će se uočiti da je tu reč o pojavi koja je u velikoj meri paralelna kako sa usponom tako i sa opadanjem čitave grčke kulture.

Ne želeći da na samom početku mnogo usložnjavam stvari, treba ipak istaći da će se ovde pojam igre koristiti u njegovom posebnom značenju, i nadam se, biću u prilici da o igri govorim i posebno - pošto ona nema samo antropološku već i kosmičku dimenziju, budući da je reč o pojmu koji razmatra kako tradicionalna metafizika tako i moderna kosmologija (kada se govori o igri kao svojstvu i načinu

postojanja sveta), odnosno, o igri kao nesvrhovitoj delatnosti, kao igri sveta sa samim sobom, odnosno, o igri, kao jednoj velikoj *igri bez igrača*.

Priroda i način takmičenja, moralne i etičke, ali u istoj meri i estetske vrednosti, koje su u osnovi svakog nadmetanja, u svom spoljašnjem, formalnom smislu determinisani su društvenim uslovima, odnosno vremenom u kojem se odvijaju i ne mogu biti apsolutno nezavisni od shvatanja društvenih slojeva koji uzimaju u njima učešće ili kao aktivni učesnici, ili samo kao posmatrači.

Ahilov imperativ koji nalazimo u *Ilijadi*: *Uvek prvi biti i najbolji među svima* duboko prožima i bitno određuje opšta shvatanja i ukupni pogled na svet starih Grka. Ne treba stoga da iznenađuje da je Odisej, koga znamo po njegovoj mudrosti, bio, po kazivanju Homera, pobednik u pesničenju, da je najveći filozof antičkog sveta Platon (427-347. pre n. ere) bio pobednik na Istamskim igrama u rvanju.

Fizička spremnost, kao i fizičko savršenstvo uvek je bilo jednako značajno koliko i savršenstvo duhovno. Stari Grci jednak su značaj pridavali kako zdravom duhu, tako i zdravom telu. Telo i duh dve su strane jedinstvenog čoveka. Od Grka se tražilo da bude hrabar i neustrašiv ratnik u opasnim i teškim vremenima, da svojim herojstvom ponavlja herojstvo olimpijskih polubogova, ali isto tako, da bude i dobar znalac raznih umeća, pravedni sudija i zakonodavac.

Ovde ističemo stare Grke ponajviše zbog toga što su oni ustanovili pravila raznim takmičenjima koja su došla do naših vremena, ali i stoga što su upravo oni i samo oni

tvorci nečeg dotad neviđenog i nepoznatog do njih, a to je **filozofija**. I kao što je filozofija tipično grčka tvorevina, isto tako je **etos borbenosti** i **takmičenja** nešto bitno i odlučujuće što je iz sebe porodilo veliki grčki duh.

Taj grčki duh u prvom redu odlikuje iskrena i bezmerna ljubopitljivost spletena s pronicljivim, elastičnim umom koji po svetu nosi žudnja za avanturom i takvi su svi grčki junaci, od Odiseja do Agamemnona, od Jasona do Tezeja, od Edipa do Oresta. Niko od njih nije vođen verom poput srednjevekovnih vitezova u pohodu na Jerusalem, već samo strašću za rizikom, za takmičenjem, jer Grci behu pre svega narod koji je čitav život video kao jednu hazardnu igru. Grci nisu govorili „ko ne rizikuje - ništa neće ni imati“, već: „ko ne rizikuje – taj je ništa“.⁴

Grci behu narod koji je žudeo za znanjem, za vestima iz svih krajeva sveta, za nečim uvek novim i drugačijim. Po muzejima sveta nalazimo mnoštvo predmeta zanatlija mikenske epohe koji behu pod sirijskim, kiparskim ili kritskim uticajem, ali među njima nećemo naći dva identična. Svi su oni različiti, svi su originalni, svaki od njih ima svoj duh i karakter. Zato je i sudbina svakog Grka bila originalna, jedinstvena avantura koja je predmet epske poeme. Sve to dobijalo je konkretni izraz u crtežima, stihovima i muzici.

Naspram optimizma koji je odlikovao blažene olimpijske bogove, Grci su bili pesimistični, nespokojni, neuvereni, no to ih nije bacalo u očaj i apatiju. Uprkos svim nedaćama, odasvud ugroženi varvarima, seleći se s ostrva

⁴ Faure, P.: *La Grèce au temps de la guerre de Troie. 1250 avant J.-C.* Paris, Librairie Hachette, 1975.

na ostrvo i osvajajući obod Sredozemnog mora, oni su postajali sve mudriji, sve spremniji da u tragičnom životu odigraju svoju ulogu noseći na sceni maske, kako bi pokazali svoju bliskost bogovima. Jer, pobjeda nije bila značajna kao pobjeda, niti je bila pamćena po načinu na koji je postignuta: pamćena je bila samo mera u kojoj se pobjednik u agonu približio bogovima, mera koju je bog prolio na svog šticećenika.

**

Ako u vajarstvu čak do vremena renesanse nemamo zajednički pojam za obradu statue u kamenu, drvetu, glini ili vosku, te se pomenute delatnosti smatraju razim veštinama, da bi tek posle mnogo vekova, u vreme Renesanse, znanje svih tih umeća počelo da se pripisuju jednom majstoru - umetniku, *skulptoru* - već u antičko doba niz raznih takmičenja potčinjava se pojmu *agon* koji ukazuje na borbu, na put da se dospe do pobjede, i krajnjih granica ljudskih mogućnosti, da se čovek potvrdi u svojoj nadmoći i time približi bogovima.

Ali, za razliku od bogova koji žive u dokolici i na način igre - jer za njih borba oko Troje bila je samo igra u kojoj su jedni učestvovali na strani Ahejaca, a drugi na strani Trojanaca, dok ljudi, koji su u toj borbi patili i ginuli, behu za njih samo igračke - ljudi su igru morali videti drugačije, pošto je igra bogova njima bila isto što i stvarni život. Bogovi pritom nisu mogli imati ljudske emocije, jer behu besmrtni. Samo čovek kao konačno, smrtno biće svu svoju igru, svu sudbonosnost takmičenja shvata na bitno tragičan način.

I razume se, stare Grke sudbina poraženih na takmičenju nije interesovala - oni su se u borbi ili predavali, ili su ih mrtve iznosili sa stadiona. Na takmičenje niko nije dolazio da bi u njemu učestvovao, već da bi pobedio.

Grci su poštovali i slavili samo pobednike, iako su znali da je i poraz utkan u čovekovu sudbinu, u samu strukturu kosmosa. Romantičarska kubertenovska predstava o grčkim igrama, proizvod je novog doba, drugačijih shvatanja, drugačijeg pogleda na svet, koji je nama blizak ali starim Grcima duboko stran. Grčke igre bile su surove, ali u isto vreme i uzvišene i veličanstvene, jer je ulog u borbi bilo sve što je takmičar posedovao – sam život.

Mora se priznati da je u prvo vreme, u prvim stolicima olimpijskih igara, naglasak u borbama bio na lepoti i eleganciji, ali, da već nakon dvesta godina, od kraja V stoleća pre naše ere, igre postaju bespoštedne i surove, o čemu nam nedvoznačno svedoče napaćeni, izmoždjeni i deformisani likovi pobednika u pesničenju ili pankrationu (spoj pesničenja i rvanja).

Takmičenja su imala za cilj da pokažu prevashodstvo, nadmoć, sve ono što čoveka izdvaja iz sveta prosečnosti i što ga upisuje u jednu višu sferu, negde na sredini između ljudi i bogova. Postići pobjedu stoga nije imalo cenu, ali je zato imalo najvišu vrednost. Upravo stoga predstavnici mnogih drugih naroda antičkog sveta nisu mogli razumeti da se borci pre svega takmiče za venac od

grančica lovora uzbranog sa svetog drveta pored Zevsovog hrama, a ne za novac, darove i bogate posede.⁵

Bilo bi jednako pogrešno kada bismo igre i takmičenja iz prošlih vremena merili našim merilima; svaka se epoha mora razumeti iz nje same, jer kako razumeti da su actečka plemena znala za igru loptom, da su je upražnjavali, i to ne slučajno, upravo u blizini hrama, ali i da je jedna od ekipa (možda poražena) nakon kraja igre bila žrtvovana bogovima⁶.

Otvoreno je pitanje: u kojoj meri to uopšte i beše igra, a u kojoj deo kulta, ritual u funkciji opstanka društvene zajednice. Zamislite kako bi to izgledalo kada bi danas one koji izgube na izborima prineli na žrtvu bogovima. Deluje groteskno, ali u tom slučaju ljudi bi bili ozbiljni, kao što su bili ozbiljni i u teološkim sukobima u ne tako dalekoj prošlosti u srednjem veku, kada su na crkvenim saborima, oni koji izgube spor bili anatemisani i proglašeni jereticima, a poznato je kako se s jereticima postupalo. A opet, sporovi su se odvijali, rasprave vodile i bile su one pravo duhovno nadmetanje, pravi agon koji je iskreno vođen za dokaz pravednosti u veri.

⁵ To ne znači da pobednici nisu bili materijalno darivani, no to je bilo nešto što je spadalo u drugi plan.

⁶ Kada je o ovome reč, treba biti oprezan, i ne smeju se stvari vrednovati polazeći od naših vrednosnih predstava. Ostaje pitanje: da li su poraženi bili žrtvovani bogovima? Bogovima se može žrtvovati samo ono što je najbolje, a u tom slučaju, njima bi trebalo žrtvovati samo pobednike. Reći, da onda niko ne bi hteo da pobedi, kako bi sačuvao život, takođe je sud iz našeg vremena ali ne i ispravan sud iz drugog sistema vrednosti. Kanibali neće ritualno pojesti žrtvu koja na to ne pristaje, jer bi u tom slučaju ritual bio bezuspešan pošto moć žrtve ne bi tim činom prešla na saplemenike. Ono na šta mi nikad ne bi pristali, u drugim epohama i kulturama moglo je biti najveća čast.

U tumačenju igre i prirode nadmetanja, ja polazim od metafizičkih i kosmoloških tumačenja igre kao i kultne prakse drevnih naroda; drugim rečima, u pozadini ovakvog pristupa nalaze se određene filozofske pretpostavke.⁷

Smatram da je nadmetanje i potvrđivanje sopstvenog opstanka - svest o svom opstanku u svetu i svom mestu u celini bivstvovanja - ono odlučujuće što nagoni čoveka da se iskazuje i potvrđuje u borbi i takmičenju sa drugima, ali isto tako i sa samim sobom.

Naspram toga, mnogi istraživači, posebno etnolozi, istoričari i sociolozi, nastanak igre traže u socijalnim motivima i često ističu njen klasni karakter; zato se ponajčešće nailazi na objašnjenje kako su prva takmičenja bila organizovana radi fizičkog učvršćivanja određene grupe ratnika/lovaca kako bi se osigurao uspeh u lovu ili ratu. Da bi lakše prevladao prirodne nedaće, da bi bio uspešniji u lovu ili u sukobu s okolnim plemenima, prvobitni čovek morao je da se za to posebno i priprema.

Tako je trčanje, bacanje kamena, potom koplja, veština gađanja iz luka, upravljanje konjem, a potom dvokolicom - bilo od posebnog značaja za čovekov opstanak. Ako se tako razmišlja, onda je prirodno što istraživači prve tragove takmičenja nalaze već u najranijih poznatih nam kulturama na obodu Sredozemlja, a pre svega u Mesopotamiji, zatim, kod starih Sumeraca koji osnivaju prve gradove okružene zidovima. Zidovi nam samo još jednom ukazuju na neophodnost odbrane od negostoljubivih

⁷ Videti moju knjigu: Uzelac, M.: *Filozofija igre*. Prilog fenomenologiji igre kod Eugena Finka, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1987.

suseda i potrebu da se stalno bude na oprezu i pripravan za borbu.

Naspram ovog shvatanja, sklon sam da verujem kako bi se tragovi igračke delatnosti mogli naći još u ranijim razdobljima, u periodu procvata Vinčanske kulture, ali za potvrdu takvog stava potrebna su još mnoga istraživanja i još veća spremnost da se prihvati relativnost doskora veoma apsolutistički nastrojene a i dalje vladajuće romantičarske germanske historiografije. Kako je nama još uvek zagonetna⁸ Vinčanska kultura postojala nekoliko milenijuma bez unutrašnjih sukoba, za nas je to još uvek pitanje bez jasnog odgovora.

Kako zasad stvari stoje, istoriju je odredila pojava sumerskog pisma i uticaj Sumeraca i njihove kulture na druge narode: na Asirce, Parćane, Skite, Haldejce, Persijance i konačno Grke i Rimljane čija nam je kultura najbliža stoga što mi i danas pripadamo njihovoj i judeo-hrišćanskoj tradiciji.

Razume se, ne treba iz vida gubiti ni ne-hrišćanske kulture, pre svega mislim na arapsku kulturu, jer zahvaljujući upravo Sirijcima i Arapima sačuvana je i do nas došla u XI i XII stoleću antička filozofska kultura, a s

⁸ Kažu da je onaj što je otkrio Lepenski vir probrao određen broj najreprezentativnijih uzoraka prvih skulptura a one „manje uspešne“ prepustio namernom uništenju. Pitanje glasi: otkud mu pravo na to? Na osnovu čega je sudio da su neke skulpture bile manje uspele a druge uspešnije izrađene i time savršenije? Zar zato što ne odgovaraju njegovom ukusu koji je s njegovim sumnjivim znanjima i kvalifikacijama među njih dospelo sa sasvim drugim merilima iz sasvim druge epohe? Mnogo je pitanja, ali još manje odgovora. Usuđuje li se neko da sudi o antičkim grčkim vazama među kojima nema na svetu dve iste, jer stari Grci, prevashodno bili su narod stvaralaca a ne podražavalaca. I, koga prvi mogu podražavati?

druge strane, treba imati u vidu i zemlje azijskog kontinenta i Dalekog istoka, odakle nam danas dolaze mnoge borilačke veštine, a koje verovatno nisu nastale nezavisno od uticaja koje su ostavili pohodi Aleksandra Velikog na Istok.

U prilog tome da takmičenja, u određenim periodima ljudske istorije, poseduju i određene klasne odlike [mada ja ne volim da koristim taj izraz ovde, jer u prvo vreme nema strogo izdiferenciranih klasa, a ako se i neka grupa posebno izdvaja, onda je to pre grupa u koju spadaju vračevi i oni koji sprovode prvobitne rituale, (kasnije bi se reklo, sveštenici)] govori i to, da u prvo vreme, kada se tek formiraju države, u takmičenjima učestvuje i seosko stanovništvo, a da tek kasnije, kada se tehnika borbe i takmičenja usložnjava, što traži posebne pripreme i višak slobodnog vremena, nosioci takmičenja bivaju privilegovani članovi društvene zajednice.

S druge strane, ali više vekova kasnije, na igrama u Olimpiji, koje u prvo vreme imaju uveliko i obredni, kultni karakter, jer su i priređivane u slavu bogova, a u ovom slučaju u slavu najvišeg boga olimpijskog Panteona - u slavu Zeusa, učestvuju predstavnici najviših društvenih slojeva, i to sve vreme važi kad je u pitanju borba kočija, koje su mogli imati i opremiti samo najbogatiji, a da tek kasnije, posle još nekoliko stoleća ponovo srećemo predstavnike nižih slojeva i to mahom u borilačkim nadmetanjima (rvanje, pesničenje, pankration); posebno je to slučaj kad na takmičenja dolaze i učesnici iz varvarskih krajeva. Kao što znamo, varvari su svi koji žive izvan granica grčkog sveta, svi koji nisu Grci. U tom smislu, reč

varvar nema pogrdno značenje, budući da znači samo ne-Grk.

Grkom se smatrao onaj kome su oba roditelja grčkog porekla⁹, a u ređim slučajevima i samo jedan (što se dešavalo u slučaju velikog smanjenja stanovništva usled epidemija ili ratova koji su često desetkovali stanovništvo i doveli u opasnost njegov dalji opstanak). Znamo da je veliki mudrac Tales¹⁰ (sa kojim i počinje istorija grčke i zapadne filozofije) govorio kako za tri stvari može da zahvali bogovima: što je rođen kao slobodan čovek a ne kao rob, što je rođen kao muškarac a ne kao žena, i što je rođen kao Grk a ne kao varvarin. Dakle, možemo izdvojiti tri bitne karakteristike: moralo se biti *slobodan građanin*, *muškarac* i *Grk*, da bi se moglo učestvovati na igrama u Olimpiji u vreme njihovog nastanka.

Ovo ne treba razumeti pogrešno i misliti kako su žene bile potpuno diskriminisane: ako je u prvo vreme igrama mogla prisustvovati samo sveštenica iz Demetrinog hrama u Olimpiji, potom su mogle i žene prisustvovati igrama pa će se i takmičiti, na za njih posebno organizovanim igrama u drugo doba godine (premda ima slučajeva da su u pozno vreme igara žene mogle učestvovati u upravljanju kočijama). Na pravu takmičenja i mladih devojaka insistirali su posebno Spartanci kao najratoborniji grčki narod jer su u odbrani domovine bile jednako važne

⁹ To pravilo je nametnuo a pred kraj života i sam iz ličnih razloga osporio Perikle (videti kod Plutarha).

¹⁰ Ako je verovati doksografima, Tales je samo delom bio Grk, po majčinoj liniji (majka mu se zvala Kleobulina), dok je po ocu bio „varvarskog“ porekla, pošto mu se otac zvao Eksamies, a to je ne grčko, već feničansko ime.

žene kao i muškarci, te je stoga njihovoj fizičkoj pripremi u Sparti poklanjana posebna pažnja, a takmičenja su bila samo još jedan motiv više, nikako ne i zanemarujući. Posebno pročitati opis odbrane Lakedemona od napada Pira (Plutarh, *Životopis Pira*, 27-29).

1. Igre staroga sveta

Prve arheološke tragove takmičenja nalazimo u III i II milenijumu pre naše ere. Među njima pominje se jedna bronzana skulptura iz Mesopotamije s početka III milenijuma (oko 2800. g. pre n.e) koja prikazuje dva rvača, dok na jednom nešto kasnijem bareljefu iz Vavilona vidimo prikaz borbe pesnicama. U to vreme dolazi do pronalaska kočija koje nisu bile samo transportno već i ratno sredstvo, pa nam je sačuvana na hetitskom jeziku i *Knjiga treninga upravljanja kočijom* iz 1360. godine pre naše ere. O važnosti tog spisa govori nam i činjenica da je do nas došlo i ime njenog autora.

Grčki historičari Herodot i Ksenofont pišu da su se kod Asiraca i Persijanaca negovala takmičenja u trčanju, pesničenju, bacanju koplja, gađanju iz luka, jahanje; ista takmičenja nalazimo i kod starih Egipćana¹¹. Sačuvan je bareljef koji pokazuje pobeđu faraona Džosera (2778-2723. pre n.e.) u kulturnom takmičenju u trčanju, a sredinom III milenijuma u grobnici Fiohotena u Sakari predstavljen je niz takmičenja u slobodnoj borbi, lovu, akrobatici¹². Tome treba dodati i prikaze takmičenja i igara u grobnici Baketa III u grobnici u selu Beni Hasan na zapadnoj obali Nila na granici gornjeg i Srednjeg Nila. Posebno je važna petnaesta

¹¹ <http://www.egyptianolympic.org/Olympism.html>

¹² Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. Перевод с венгерского. Под общей редакцией В.В. Столбова. — М.: Радуга, 1982, с. 42.

(B 15)¹³ od 39 grobnica visokih činovnika i vladara Egipta u rasponu od VI do XXX dinastije.

Treba imati u vidu da u prvo vreme pobednici takmičenja, ne slučajno, bivaju vladari ili faraoni (Egipat), jer oni time na još jedan način potvrđuju svoju vladarsku moć i pravo na vlast. U isto vreme, ima podataka i o tome da su neki od njih bili odista snažni i „prvi među svima“: a, po predanju, takvi su bili: Tutmos III i Amenhotep II koji je imao tako snažne ruke da niko nije mogao da nategne njegov luk¹⁴. Tu njegovu snagu potvrđuju i savremeni lekari koji su istraživali njegovu mumiju. U celoj egipatskoj vojsci nije bilo bržeg od njega u trčanju ni veštijeg u upravljanju kočijom, ili krmom broda sa 200 veslača. Mogao je da nategne i po 300 lukova da bi izdvojio originalni od falsifikata. Dakle, iako su pravila obično bila na strani vladara, da bi da pokazala kao najboljeg među svima, bilo je i takvih vladara koji su to odista i bili.

Postoje svedočanstva o Ramzesu III i Amenhotepu da su bili ne samo vešti vozači kočija, već i vešti u ophođenju s konjima koje su umeli dresirati, a u čemu se posebno isticao Amenhotep.¹⁵

Znamo da u takve je spadao i Aleksandar Makedonski koji beše odličan trkač, po mnogim svedočenjima posetilac Olimpije (gde je njegov otac bio u

¹³[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_\(BH_15\)#/media/File:Beni_Hassan_31.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_(BH_15)#/media/File:Beni_Hassan_31.jpg), posebno videti:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_\(BH15\)#/media/File:Egypt,_Main_chamber_of_tomb_15_at_Beni_Hasan._Wellcome_M0006216.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Tomb_of_Baqet_III_(BH15)#/media/File:Egypt,_Main_chamber_of_tomb_15_at_Beni_Hasan._Wellcome_M0006216.jpg)

¹⁴ <http://egyptopedia.info/i/833-igry-v-drevnem-egipte>

¹⁵ Монгэ П. ЕГИПЕТ Рамсесов. Изд. "Русич", 2000.

dva maha pobjednik¹⁶ u borbi kočija i gde je u njegovu čast podigao hram Filipeon), ali na pitanje da li bi se i sam takmičio u trčanju, Aleksandar je, kažu, odgovorio – *da, ali sa kraljevima*¹⁷.

U tom smislu, poslednji veliki vladar „olimpijac“ bio je rimski imperator Neron, no njegovi nastupi na igrama u Olimpiji i Korintu zaslužuju posebnu priču, a dešavaju se u vreme kad je slava igara već uveliko na zalasku i nije se zaziralo ni od pljačke hramova u Olimpiji i Delfima koje je Nerom prosto opustošio (odnevši više stotina najvrednijih skulptura u Rim) i tako u velikoj meri dovršio ono što je pre njega započeo rimski vojskovođa Sula.

Ono što treba zasad konstatovati i možda još jednom ponoviti, jeste da su u prvo vreme posebno negovani: lov, pesničenje, mačevanje (štapovima) i ritualne igre koje su upražnjavali viši slojevi društva.

Vremenom magijska i kulturna dimenzija igara tone u zadnji plan a u prvi izbijaju njihova estetska strana kojoj je cilj da zaseni široke društvene slojeve, no, ne toliko sjajem onostranog, koliko nadmoćnom snagom vlasti. Trijumf u igrama odraz je veličine vlasti i vladarske moći. Kada je reč o demonstraciji moći faraona pred gostima i gledaocima, pobjeda je bila već unapred određena. Stoga su predstavnici viših slojeva vlasti, u odnosu na one koji su pripadali nižim slojevima, po pravilu, imali duže oružje (ako je u pitanju borba palicama), oštrije, kao i pravo na više zahvata.

¹⁶ Po drugim svedočanstvima, bio je trostruki pobjednik u Olimpiji.

¹⁷ Videćemo, druga polovina IV stoleća pre n.e. je vreme kad u takmičenju uzimaju učešće svi, a ne samo aristokratija, kako je to bilo u prvo vreme Igara.

Vremenom duh takmičenja zahvata ne više samo vladarski sloj, već i činovnike i sveštenike; vežbaonice se otvaraju pri hramovima i gosti koji dolaze u državu bivaju zabavljani vežbava akrobata i igrača; pritom je značajna i igra loptom (u kojoj učestvuju i žene) a koja osim svoje estetske strane i razvijanja elegancije pokreta, služi ispunjavanju slobodnog vremena i uveseljavanja gledalaca.

Kada je reč o starom Egiptu treba imati u vidu i strogo pridržavanje tradicije, kao i visoku meru konzervativnosti, te su tu teško prodirali strani uticaji što objašnjava nepostojanje borbe kočijama, ili polo na konjima, u periodu ranije istorije Egipta, a što se sreće kod većine naroda tog vremena. Situacija tu, ali na kratko, počinje da se menja tek nakon osvajanja Egipta od strane Aleksandra Makedonskog (332. p.n.e).

Rekao sam da su s Aleksandrom mnoge od igara i njihovih tehnika dospеле do Indije, i Dalekog istoka, do Kine i Japana. U Indiji prvi tragovi igara ukazuju na uticaj iz Mesopotamije, mada ples i pokreti u njemu ostaju specifično indijska tvorevina formirana pod uticajem učenja o učvršćivanju zdravlja jogom, na tradiciji racionalne magije što je za sobom povlačilo složen izgrađen mistični sistem pokreta.

Ako je tu nastao šah, razvijajući strateški način mišljenja, tu srećemo i pripremu igračica za potrebe hramova koja je vršena u ustanovama zatvorenog tipa, budući da je reč o tajnim simboličkim pokretima ruku i tela koji su svoje značenje otkrivali samo onima u to upućenim.

Konačno, ako su vežbe kod drugih naroda uvek bile u funkciji potvrđivanja životnih snaga i moći, nakon

budističke religiozne reforme (V st. pre n.e) nezadovoljne bramanizmom i koja je određene elemente joge otvorila i nearijejskim kastama, traži se bekstvo u nirvanu, bekstvo iz života umrtvljivanjem tela, pa beda i siromaštvo postaju privlačni siromašnim slovima koji i tako ništa nemaju te postaje popularnai počinje da se širi jedna nova religiozna orijentacija poznata kao džainizam (nastala između IX i VI stoleća pre naše ere), koja propoveda nenasilje i praktikuje samousavršavanje koje vodi ka nirvani.

Sistem fizičkih vežbi kombinuje se s posebnim psihološkim vežbama, i to vodi zatvorenosti u sebe, asketizmu odakle crpe svoju tehniku i fakiri. Doduše, pored upražnjavanja vežbi bez oružja, negovani su trčanje i skok u vis, ali oni su imali obrednu funkciju i behu vezani za kult seobe duše ili kult povećanja plodnosti polja.

Za razliku od Indije, u drevnoj Kini, ako je verovati hronolozima, u III milenijumu pre naše ere, pored upražnjavanja drevnih običaja i obreda, pažnja se posvećuje i fizičkoj i telesnoj aktivnosti o čemu svedoči knjiga *Kungfu* iz 2698. g. pre n.e. u kojoj se opisuju razne gimnastičke vežbe za lečenje, smanjivanje bola, ritualne igre namenjene borbi protiv bolesti, neplodnosti ali i borbi.

U vreme dinastije Šan vojna obuka obuhvata bordu zaprežnim kolima, gađanje iz luka, lov, bacanje koplja, borbu bez oružja. Plesne igre predstavljale su igre mrtvih, podvige predaka, ali i borbene igre i igre protiv neplodnosti. U kasnijem periodu, u vreme dinastije Čžou (XI-III st. pre n.e.) dva od šest predmeta u visokim školama bili su trka kočijama i gađanje iz luka. Od VI st. taoističke škole razvijaju tehnike unutrašnjeg kretanja (*nei kung*), a pri

lečenju pomoću disanja razvijaju tehnike spoljašnjeg kretanja (*taoczin*) kojima se hoće osloboditi od fizičkih slabosti. Posebna pažnja pridaje se masaži određenih tačaka tela radi uklanjanja bola i delovanja na rad unutrašnjih organa.

Taoistički principi lečenja i gimnastike počivaju na filozofskim principima Lao Cea (VI-V st. pre n.e) koji je smatrao da je telo čoveka kopija vasiona kojom vladaju dve suprotstavljene sile čije se delovanje može uravnotežiti disanjem i posebnim pokretima koji smiruju i uravnotežuju delove čovekovog tela. Na taj način može se već u ranoj mladosti dospeti na put vrline i savršenstva.

Da bi razvili brzinu i veštinu, Kinezi su smislili jednu vrstu igre loptom, što bi bila preteča današnjeg fudbala (*čžu-ke*). Na sredini terena, na rastojanju od 4 metra ukopavana su dva bambusova štapa visoka 4 metra među kojima je bila zategnuta mreža s otvorom na vrhu prečnika 60 cm. Lopta je udarana nogama i rukama, mogla je dodirnuti glavu, leđa, grudi, jedino je bilo zabranjeno udarati otvorenim dlanom. Pravila su bila stroga: razlikovali su 10 vrsta narušavanja pravila i oko 70 vrsta udaraca po lopti nogom ili rukom. Pobjednici su bili nagrađivani, poraženi - ismevani; na teren su izlazile po dve ekipe, i takmičenje je trajalo dok ne izađu na teren sve ekipe; treba znati da istočno takmičenje ne poznaje apsolutnog pobjednika i da tu ne postoji kup-sistem.

Ali, biti prvi i najbolji među svima, to je princip koji su uzdigli tek stari Grci i to je princip koji je potom uzdigao njih.

2. Igre u antičkog Grčkoj

Uvod

Za razliku od istočnjačkih država koje smo pominjali, bili to Mesopotamija, Egipat, Indija, Kina, gde su se više od svega cenili pokornost, postojanost, tradicionalna nepromenljivost, potčinjenost seoskog stanovništva vladaru ili sveštenstvu, kao najstrožem čuvaru tradicije, i garantu stabilnosti i nepromenljivosti - svet Grka [koji su formirala dorska plemena došla sa severa i naselivši jug Balkanskog poluostrva (Atika i Peloponez a potom i egejska ostrva potčinivši sebi Krit i Mikenu), stopivši se s lokalnim plemenima] bio je iz osnove drugačiji.

Upravo kod Grka po prvi put je, po rečima velikog nemačkog filozofa Hegela, sinula svest o slobodi i tek kod njih je sa slobodom pojedinca izbila u prvi plan individualnost i svest o značaju i pozvanosti svakoga člana polisa. No, sve to još ne objašnjava kvalitet novonastale situacije; bez opštegrčkog uticaja koji je imalo svetište u Delfima, bez velikog vaspitnog uticaja obreda i običaja koji su počivali na vrednostima izloženim kod Homera i Hesioda, bez postojanja opštih i zajedničkih interesa koji su učvršćivali jedinstvo grčkih gradova, teško da bi se mogli stvoriti uslovi za demonstraciju moći najvećih gradova-država oličeni u aristokratskom idealu.

Odmah treba znati, i to treba trajno imati u vidu, da ideal aristokratije podrazumeva vladavinu najboljih, duhovno najboljih, što nam govori i sama reč (*aristos* – najbolji). Taj aristokratski ideal sadržavao je u sebi ideal prvenstva, vladavinu izabranih - kako u duhovnom, tako i u

fizičkom smislu. Nadvladati i pobediti druge, suprotstaviti se sudbini, pa dospeti i do granica svojih mogućnosti – to je izazov tog novog grčkog duha.

Tokom VIII st. pre n.e. formira se helenski sistem fizičkog vaspitanja, *antička gimnastika* koja je obuhvatala (1) vežbe za decu ranog uzrasta (igra loptom, obručem, trčanje, bacanje koplja i diska, kao i druge vežbe koje potpomažu razvoj hitrosti), (2) vežbe koje su se odvijale u palestri (posebno za to prostoru) i koje su obuhvatala *pentatlon* (petoboj) [trčanje (192-196 m), skok u dalj, bacanje koplja, bacanje diska i rvanje]¹⁸. Sem toga u palestri su još negovani pesničenje, rvanje slobodnim stilom a u kasnijim vremenima pankration (kombinacija rvanja i pesničenja). Tu se moglo videti i trčanje pod oružjem, jahanje, gađanje iz luka, veslanje štakmičenje triera) (na Panatenejskim igrama). (3) orhestrika koja je obuhvatala veštine kretanja i vežbe koje su neophodne za razvoj hitrosti (igre loptom (koje ne behu grupna igra), akrobatske, obredne, pozorišne i ratničke igre). Sve te igre potekle su sa Krita i iz Etiopije, a odatle, pre svega, gađanje lukom.

Ono što i ovde ne treba gubiti iz vida, to je svakako veza fizičkog nadmetanja i neprestanih vojnih priprema. Zato ne treba čuditi što je u prvo vreme dominantan uticaj imala spartanska aristokratija, a ovaj se ogleda u obaveznoj pripremi pred igre, što je u nepovoljan položaj dovelo slobodne građane iz nižih slojeva i davalo prednost članovima aristokratskih, viših slojeva.

U početku, po svedočenju Filostrata, prednost je davana brzini ali i eleganciji, a tek potom snazi. S

¹⁸Kun, *op. cit.*, str. 58.

vremenom potrebe ratne pripreme u velikoj meri uslovljavaju većinu disciplina. Ima se u vidu pravolinijsko trčanje, što je svojstveno vojnicima, skok u dalj s tegovima u rukama koji su simbolizovali oružje; isto važi i u slučaju takmičenja u bacanju koplja ili diska.

Možda se veza tehnike i taktike u ratnim borbama i nadmetanja na igrama, najbolje vidi na primeru pesničenja gde su udarci mogli biti zadavani samo u glavu ili lice, i to biva jasno ako se zna da dorska plemena za razliku od ahajaca u prvo vreme nisu imala šlemove već su glavu štitili samo štitom.

S druge strane, za razliku od Sparte, u Atini je naglasak stavljan na svestranost vaspitanja, pa su do izražaja dolazili vojna, estetska, moralna i higijenska dimenzija u obrazovanju mladih ljudi.

Ono što je specifično grčka nota u svemu tome jeste pojava agonistike i njeno oličenje behu svegrčke igre u Olimpiji. Postoji niz razloga i objašnjenja zašto je izabrana baš Olimpija, grad na Peloponezu za mesto gde će se nadmetati najbolji među najboljima, mesec dana, jednom u četiri godine, kad prestaju sve razmirice i sukobi među grčkim plemenima koja su stalno međusobno sporila i ratovala; Olimpija je bila mesto gde su svi Grci – takmičari i gledaoci, trgovci i pesnici, retori i glumci, sitne šičardžije i lopovi – bili ujedinjeni uprkos svim razlikama i suprotnim interesima, a objedinjavalo ih je prinošenje žrtvi najvišem bogu svih Grka Zevsu i nadmetanje na stadionu.

Imajući u vidu da igre održane 776. pre n. ere, od kojih su po olimpijadama Grci počeli da mere vreme, nisu bile prve, već dvadeset i sedme po redu (što znači da su prve

bile 108 godina ranije), no da su one prve sa kojih se znaju imena pobednika (prethodni su se verovatno pamtili, no posle sto godina moralo je početi i zapisivanje imena); to znači, da su tu održavane igre i pre dolaska dorskih plemena na Peloponez ali one su imale kao i sve druge lokalni, a ne panhelenski karakter.

Na izbor Olimpije uticalo je više momenata: tu je bilo sveto mesto Altis još od pre dolaska dorskih plemena, tu su se obavljali obredi posvećenja i izbori ahajskih careva. Tu je bilo i svetište Here gde su se vršili kulturni rituali koji su pomagali plodnost (u okviru tih rituala organizovala su se takmičenja u trčanju); Olimpija je bila tesno vezana s kultom predaka i po predanju upravo tu je bio grob legendarnog vladara Pelopsa. Igre u Olimpiji podržalo je svetište u Delfima, ali i najmoćnija država na Peloponezu Sparta, no tu je bio jasno izražen i kult vrhovnog boga Zevsa, i konačno, ona je bila na zaštićenom mestu i pored toga lako dostupna za sve goste i učesnike igara.

U svakom slučaju, Olimpijske igre, kao mesto susretanja Grka iz svih delova tadašnjeg grčkoga sveta rasprostrtog na obodu Sredozemlja, a na tri kontinenta, bile su ne samo mesto panhelenskog takmičenja, već i mesto učvršćivanja saveza među grčkim državama, mesto jačanja svesti o jedinstvu svih Grka i njihovoj različitosti u odnosu na inoplemenike – varvare koji su govorili drugim jezicima i imali druge običaje i druge bogove.

Kako na prelazu iz VI u V st pre n. ere dolazi do procvata antičkih polisa i njihova moć je tada na svom vrhuncu, o čemu posebno svedoči uzdizanje i slava Atine nakon pobeda Grka nad Persijancima kod Maratona i

Salamine, nakon učvršćivanja prvenstva igara u Opimpiji, počinju da se održavaju igre i u drugim mestima, te tako imamo *Istamske* (586), *Delfijske*, ili *Pitijske igre* (582), *Nemejske* (473) i najmlađe, *Panateneske igre* u Atini (465).

Usled velikog značaja koji su imale igre, posebno ove u Olimpiji, ne treba da iznenadi što se tu često sa igrama mešala i politika, te su stoga igre imale i svoju društvenu dimenziju: u Olimpiji je sofist Gorgija držao besedu kojom je razobličio savez Sparte s Persijancima (408), tu su predstavnici grada Mitilene istupili pred predstavnicima svih Grka protiv politike Atine, tu je bio zaključen tridesetogodišnji mir Atine i Sparte (445), tu je Lisija zastupao demokrate protiv sirakuškog tiranina Dionisija (388), tu su se organizovale demonstracije protiv oligarha, tu su bili zaključivani brojni sporazumi i dogovori.

No kako je vreme prolazilo, u IV st pre n.e. dolazi do slabljenja agonalnog duha, aristokrati počinju i sami da ignorišu igre jer je među takmičarima bilo sve više onih niskog društvenog porekla.

U to isto vreme, u ratovima počinju da se angažuju profesionalci-najamnici, duh patriotizma počinje da slabi, pa i fizička priprema za stalnu odbranu države gubi značaj; posećenost gimnasionima sve je manja, a mladi ljudi bave se pretežno samo lakim vežbama; dotadašnjem idealu zajedništva sve se više suprotstavlja individualnost koja se ogleda u povučenosti ljudi u sebe; ljudi se ne osećaju više građanima polisa, već građanima sveta, kosmopolitima, čime se već najavljuje jedna nova epoha, epoha helenizma koja će smeniti vladajuće visoke ideale helenskog perioda koji beše u znaku dominacije Grka. Razmeđu te dve epohe

obeležava smrt dvojice najvećih ličnosti kraja IV st. ali i čitave antike, najvećeg vojskovođe i najvećeg filozofa: [Aleksandra Velikog](#) (323) i [Aristotela](#) (322). Sve ovo nije se moglo ne odraziti i na karakter igara u Olimpiji, Delfima, Krotonu, Nemeji, Atini.

Tako, panhelenske igre koje su u svom vrhuncu veličale slobodu i jedinstvo grčkih gradova/država, nakon samo stotinu godina kasnije behu blede odsjaj negdašnje svoje slave i veličine. Na igrama sve je prisutniji polusvet koji se bori do iznemoglosti i najbolji primer je [pankration](#).

I u tome je stvar: igre su počele takmičenjem u trčanju, veličanjem čovekove snage i izdržljivosti, što je potvrdio svojim činom i glasnik s Maratona, a nakon nekoliko vekova - bespoštednim pesničenjem i čestim usmrćivanjem protivnika. To je momenat kada takmičenje u trčanju pada u drugi plan i kad na igrama (s isključenjem olimpijskih) nestaje petoboj koji je u sebi čuvao sećanje na stare obrede inicijacije.

Agonalne ideale nekadašnje aristokratije u usponu sad smenjuju građanske vrednosti koje svojom relativnošću samo podražavaju krizu u koje zapadaju grčki gradovi i čitav grčki svet koji će ne samo na simboličan način već i realno biti pokoren u bici kod Heroneje 338. godine pre n.e. Nije stoga nimalo slučajno što Aristotel prednost daje gimnastici, a ne agonistici koja se u međuvremenu svela na hipetrofirani kult atletizma.

Boreći se za prestiž mnogi gradovi iznajmljuju sportiste, a 388. godine pre n.e. desio se i prvi veliki skandal kada se otkrilo da je tesalski borac Eupol potkupio protivnike da bi se dokopao pobedničkog venca. Za kratko

vreme potkupljivanje je postalo opšte mesto igara. Publike je doduše bivalo sve više, ali se izmenila i koncepcija takmičenja, njihov sadržaj: sve popularnije bejahu borbe kočija, a ostale su i dalje pesničenje i pankration.

Više je no jasno da je herojsko vreme agona prošlo, da je Platonovom metafizikom igre, svodenjem igre na slepi odraz, igra izgubila njenu negdašnju nadprirodnu veličinu koju je posedovala u kultovima. To se da videti i u delima najvećih vajara IV st. pre naše ere, [Lisipa](#) i [Praksitela](#), čije se realističko prikazivanje izmučenih lica olimpijskih pobednika u pesničenju nalazi u dubokom kontrastu spram herojskih idealizovanih likova koje u prethodnom veku prikazuje [Poliklet](#).

Nakon pokoravanja starog sveta od strane Aleksandra, u doba njegovih naslednika igre se sele u nove prestonice: Aleksandriju (Egipat), Antiohiju (Sirija), Pergam (Mala Azija), no tamo one gube svoj grčki karakter; ako je sistem gimnastičkih vežbi i zadržao svoj dotadašnji oblik, izgubio se njihov raniji karakter koji se ogledao u pripremama za obrede inicijacije. Petoboj koji je zahtevao svestranu fizičku pripremu potisnut je zabavnim igrama i plesovima.

U narednom stoleću Grčka potpada pod vlast Rima, a nakon pobede nad Filipom V Makedonskim 196. godine pre n.e. rimski vojskovođa i političar, konzul Gaj Flaminije daje grčkim gradovima slobodu i to objavljuje na *Istamskim igrama*. Posle njega mnogi su rimski vladari pokušavali da Olimpijske igra pretvore u imperijalne i da ih prenesu u Rim, u čemu je prednjačio Sula kad je reč o 175. Olimpijadi iz 80. godine pre naše ere, ali su se tome suprotstavili sami

Rimljani, te tako nešto nije uspjelo ni kasnije Imperatoru Neronu. Rimljani su se u potonjem periodu igrama koristili kako bi neutralisali nezadovoljstvo nižih društvenih slojeva, te su one bila još jedna forma rimskog upravljanja.

Vremenom dolazi do uzajamne asimilacije Rimljana i Grka i kako se obično govorilo, Rim je vojno pokorio Grčku, ali je Grčka duhovno pokorila Rim; Heleni su dobijali rimsko građanstvo, grčki jezik je bio drugi jezik Rima, a ponekad i prvi (Cezar je poslednje reči upućene Brutu izgovorio na grčkom, a ne na latinskom jeziku), a s druge strane Grci su priznali kult rimskih Imperatora u istoj mери kao i kult Zeusa. Imperatori i visoki rimski činovnici počeli su da učestvuju u grčkim religioznim obredima i misterijama i postajali organizatori različitih igara. To vodi tome da svetište u Delfima gubi svoj raniji značaj i pređašnju političku ulogu.

Posle nekog vremena, zahvaljujući finansijskoj podršci Rimljana igre su ponovo dobijale značaj i to ne samo u Olimpiji, već i u Smirni, Efesu, Pergamu, Antiohiji, Magneziji, Megari, Sirakuzi, Aleksandriji, Hersonesu... Igre su se održavale u preko 40 gradova. Među igrama isticali su se pankration, pesničenje, takmičenje na kočijama, gađanje iz luka, bacanje diska.

Ove igre u vreme dominacije Rima s prethodnima imale su zajednički naziv i zajedničke ceremonije, dok su im sadržaj i uloga postali posve drugačiji. Imale su veliki broj posetilaca i služile su neutralizaciji klasnih sukoba gubeći tradicionalni karakter, ali su se prilagođavale potrebama rimske Imperije. Pojavile su se i nove discipline: borbe sa

zverima i borba gladijatora. Među učesnicima pojavile su se i žene, a takmičari su se okupljali u posebne organizacije.

S vremenom, već od IV veka pre naše ere, dakle u vreme dominacije Grka, igre su postajale sve grublje, meki kaiševi kojima su omotavane ruke za pesničenje sada su dobijali bakarne prstenove i gvozdene dodatke, mada su se pored snage i dalje cenili taktika i tehnika u borbi.

S jačanjem hrišćanstva, posebno u vreme imperatora Teodosija (380), dolazi do zabrane igara ne samo u Olimpiji, već i u drugim mestima, počinje da se zabranjuje računanje vremena po olimpijadama kao paganski običaj. Zahtevi za harmoničnim, svestranim razvojem čoveka pripadali su dalekoj prošlosti; nastupilo je doba u kojem je mladim ljudima atletika prestala da bude privlačna, jer više nisu bili spremni na odricanja i napore. Rimljani, kao što smo videli nisu uneli nove elemente u grčke igre, iako su pomogli njihovo očuvanje i rasprostiranje u vreme dok hrišćanstvo nije uzelo presudnu reč.

Rezime

Osnivači i utemeljivači drevnih igara, i to ne samo u Olimpiji, već i u Delfima, Korintu, Nemeji i Atini bili su Grci, i kolevka drevnih igara beše Grčka.

Grci su na jug balkanskog poluostrva došli iz doline Dunava, bez sećanja na svoju prapostojbinu. U prvom talasu behu to ahajska plemena koja su naselila Peloponez i Krit; pokorili su starosedeoce, osnovali svoje gradove, ovladali morem, ostrvima, pokorili Troju, grad na obali male Azije; u narednom talasu došla su dorska plemena, zahvaljujući naprednom, gvozdenom oružju pokorila su

ahajce stopili se s njima i ostalim starosedecima; brzo su osnivali gradove a potom gradove-države; govorili su jednim jezikom, ali su sebe nazivali po gradovima: behu spartanci, atinjani, beočani, korinćan, argosci, beatijci, da bi na kraju počeli sebe nazivati helenima. Neprestano su sklapali saveze, i iste raskidali pa su više ratovali no što su živeli u miru.

Zemlja na kojoj su živeli bila je ograničena i to ih je nagonilo da stvaraju nove naseobije i gradove, prvo na ostrvima Egejskog mora, potom na obali Sredozemnog i Crnog mora, te su naselili delove Egipta, male Azije, Severne Afrike, južnu Italiju, Siciliju i stigli do Apenina i Pirineja. Gde god bi se pojavili kao naseljenici Heleni su donosili sa sobom svoj jezik, običaje, svoje bogove, hramove i svoj način života.

No, u to vreme, sebe nisu nazivali Grcima, već Helenima, i to po unuku Prometeja Elinu – koga su smatrali svojim rodonačelnikom, pa se i država po njemu nazvala Helada. Na početku njihove slavne istorije nalaze se epovi *Ilijada* i *Odiseja*, panteon olimpijskih bogova o kojima su govorili njihovi mitovi i igre u Olimpiji.

Mitovi nisu bili isprazne priče; oni su bili najviša realnost; svet je bio ispunjen bogovima i Grci su živeli s njima, a oni na ljudima nepristupačnom mestu, na vrhu Olimpa, visoke planine čiji su vrhovi i leti nevidljivi i u magli; Olimpljani koje su Grci najviše poštovali i a koje su se najviše ugledali, behu: Zevs, Hera, Posejdon, Had i njihova deca, Apolon, Ares, Artemida Atina, Afrodita, Hermes, Hefest i Demetra.

Da bi ublažili gnev besmrtnih bogova, Grci su im podizali hramove i u njihovu čast organizovali atletske i muzičke svečanosti, u Olimpiji, Delfima, Korintu, Nemeji i Atini. Grci su verovali da su bogovi i izmislili reči: atlet, stadion, disk, hipodrom, gimnastika...

Olimpijske bogove i pobednike slavili su pesnici: prvo, u najstarija vremena, Homer i Hesiod, a potom, u V st. pre n.e, veliki Tebanac Pindar koji se proslavio odama pobednicima u Olimpiji i Atini. Na Homerovim epovima vaspitavala se nekoliko stoleća čitava Helada; u njegovim delima Grci su nalazili najveće duhovne i moralne ideale; u 23. pevanju *Ilijade* [imamo opis pogrebnih igara koje priređuje Ahil u spomen svog poginulog prijatelja Patrokla] tu nalazimo opis atletskih nadmetanja (nadmetanje dvokolica, trčanje, rvanje, bacanje koplja, diska, gađanje iz luka) koji će biti obrazac prvih nadmetanja u Olimpiji.

Homer je probudio kod Grka strast i težnju ka savršenstvu, za prvenstvom, prevazilaženjem drugih; **pobeda** je, govorilo se, *kći duha i snage, sestra slave i vlasti*.

Grci su već na početku svoje istorije, shvatili tragičnu dimenziju života; shvatili su da je tragično utkano u strukturu kosmosa, pa su govorili da na pravi način živi onaj ko pati, ko se sudara s nepravdom, ko gubi u takmičenjima.

Grci su stvorili kult tela, lepote i pobede. Takmičenja na obalama reka i mora, na gradskim trgovima, vežbe u palestrama, kao i principi fizičkog vaspitanja u Sparti i Atini – to je ono što je pripremilo nastanak igara pre svih već više puta isticanih, u Olimpiji, a potom i u drugim gradovima, Korintu, Delfima, Nemeji, Atini. Spartanski

zakonodavac Likurg smatrao je da su vežbe neophodne kako ne bi oslabio borbeni duh a da bi one imale dodatni podsticaj, organizovana su takmičenja i igre.

Treba imati u vidu da kod Grka nije bilo reči samo o fizičkim nadmetanjima: oni su se nadmetali u svemu: u *pisanju tragedija* (Atina), *pevanju* (Delfi), *plesu* (Sparta), čak u *izradi vaza i amfora* – u svemu su morali biti najbolji, u svemu se morao pokazati takmičarski duh.

Kod Grka nije igra bila radi igre, već radi pobede i samopotvrđivanja pred bogovima: to se vidi i po imenima u čijoj osnovi je reč *slava* (Nikanor, Nikandr, Nikomah), *najbolji* (Aristid, Aristarh, Aristotel), *prvi* (Protagora, Prometej, Protej). Aristotel je pisao u Retorici: „Mladi vole slavu, ali još više pobedu, zato što mladost teži prvenstvu a pobeda je neka vrsta prvenstva (prevashodstva).“

U doba Likurga, a i potom, u Sparti je debeo čovek bio egzotika, nije se znalo za pijanstvo, jedna od najvećih vrlina bilo je fizičko i moralno zdravlje, a bolest – kazna. Taj kult zdravlja je Spartancima i doneo slavu.

U Atini su stvari stajale drugačije, tamo država nije u toj meri diktirala način vaspitanja; postojali su gimnasioni i palestre gde su roditelji slali decu; decu su učili čitanju, pisanju, računu sviranju na liri. Bivše atlete obučavale su decu fizičkim igrama. Težilo se harmoničnom razvoju tela i duha: za telo je najbolja bila gimnastika, a za dušu muzika. U prvom redu cenila se lepota kretanja, a ne snaga i hitrost. Kult harmonije vladao je u Atini od VI do IV st. pre n. e.

Ali, Grci nisu bili samo velike atlete no jednako i veliki umetnici; bez veličine ovih drugih, koji su u

skulpturama i stihovima slavili olimpijske pobednike, teško da bismo znali više od njihovih imena, a i to je već mnogo: sačuvati ime za potonja vremena. Ako do nas i nisu došla originalna dela najvećeg vajara Fidiije i Polikleeta, već samo kopije ovog drugog (kao i odlomci drugih vajartog doba), mi i na osnovu toga možemo sagledati veličinu velikih pobednika ali i umetnika koji su ih svojim delima proslavljali.

Legenda kaže da je nakon bitke kod Heroneje 338. pre n.e. Aleksandar grad Tebu, čiji su stanovnici bili na strani Atine, sraunio sa zemljom, ali je poštedeo kuću pesnika Pindara, čestog gosta u Peli, kod njegovog oca, koji je u svojim odama slavio olimpijske pobednike.

Mesto igara

Olimpijske igre. Svetilište Zevsa u Olimpiji, na severozapadu Peloponeskog poluostrva.

Pitijske igre. Svetilište Apolona u Delfima, na padinama Parnasa u središnjoj Heladi.

Istamske igre. Svetilište Posejdona, blizu Korinta, na Istamskoj prevlaci, koja je spajala Grčku i Peloponez.

Nemejske igre. Svetilište Zevsa u Nemejskoj dolini, gde je na severnom Peloponezu grad Nemeja.

Panatenejske igre. U podnožju Akropolja – svetilišta Atine, zaštitnice glavnog grada Atike.

Vreme igara

Olimpijske igre. Održavane se u mesecu jeromenej, koji počinje s prvim danom punog meseca posle letnjeg solsticija koji se smatra početkom godine. Po savremenom merenju, to je kraj juna – početak jula.

Pitijske igre. Treće olimpijske godine meseca metagejtniona (avgust-septembar)

Istamske igre. Jul, svake druge godine.

Nemejske igre. Leto druge olimpijske godine i zima četvrte.

Panatenejske igre. Počinju prvog dana meseca hekatombeona, i to odgovara savremenom junu.

Vreme prve održane igre

Olimpijske igre. 776. pre n.e¹⁹.

Pitijske igre. 586. pre n.e.

Istamske igre. 582. pre n.e.

Nemejske igre. 573. pre n.e.

Panatenejske igre. 566. pre n.e.

Legendarni utemeljivači igara

Olimpijske igre. Heroji Pelop i/ili Herkul.

Pitijske igre. Apolon Delfijski.

Istamske igre. Tezej, sin atinskog cara Egeja.

¹⁹ Reč je o igrama s kojih nama ime prvog pobednika. Inače, one su dotad bile lokalnog karaktera, a ove su bile 27. po redu.

Nemejske igre. Herkul, pobednik Nemejskog lava.

Panatenejske igre. Tezej, inače, vladar Atine, pobednik čudovišta Minutaura na Kritu.

Vrste takmičenja

Olimpijska igre: trčanje, petoboj, rvanje, pesničenje, pankration, takmičenje zaprega, takmičenja trubača i vesnika.

Pitijske igre: takmičenje muzikanata, igrača, pevača i pantomičara, atletska takmičenja i takmičenje zaprega (kao u Olimpiji).

Istamske igre: trčanje, rvanje, trčanje s bakljom, takmičenje konjima i takmičenje muzikanata.

Nemejske igre: atletska i muzička takmičenja, po uzoru na igre u Delfima.

Panatenejske igre: takmičenje atletičara i zaprega (po uzoru na takmičenja na Pitijskim i Istamskim igrama), takmičenje trkača s bakljama (štafeta), i takmičenja triera.

Učesnici

Do V veka na igrama su mogli učestvovati samo slobodni građani, helenskog porekla, koji sebe nisu umrljali prolivenom krvlju, krađom u hramu, gaženjem zakletve, ili nečim nečasnim. Pravo učešća nisu imali robovi, ni varvari (stranci). Pored odraslih mogli su učestvovati i efebi (16-18, ili, 18-20 godina). Žene nisu mogle učestvovati, sem u upravljanju kvadrigama.

U kasnijim vekovima mogli su učestvovati i varvari s obližnjih ostrva i oboda Sredozemlja i Crnog mora. Među njima bili su carevi i tirani i njihova deca i rođaci, mudraci i vojskovođe, trgovci i zanatlije, aristokrate i lovci. Na Istamskim igrama je u rvanju pobedio Aristokle, kasnije poznat kao Platon, na Pitijskim igrama vozio je četvoropreg Filip II Makedonski, U Atini se proslavio u rvanju i pesničenju Euripid (dramski pisac).

Nagrade

Olimpijske igre: venac grančica svete masline.

Pitijske igre: jabuke s drveta u Delfskom svetilištu – kasnije lovorov venac.

Istamske igre: venac grančica bora.

Nemejske igre: venac od celera.

Panatenejske igre: Venac grančica masline s Akropolja i Panatenejska amfora s maslinovim uljem.

Uspon i pad igara

U prvo vreme igrama je vladao kult tela i lepote. U IV st. dolazi do smene vrednosti: pobeda u časnom sukobu kao najvišoj vrlini, odlazi u drugi plan, a u prvi stupa novac, dolazi vreme atletičara-profesionalaca. Žestokost više nema granica. Često su borce u pesničenju i pankrationu iznosili mrtve. Ti profesionalni putujući borci doneli su potkupljivost i prevaru, fanatizam i hvalisanje. Umeće i mudrost bili su potisnuti od strane primitivne veštine i grube snage. Pobednici su bili sve češće snagatori sa

unakaženim licima, nakaze – suprotnost nekadašnjim atletičarima nalik na bogove.

S vremenom menja se i sam program igara: trčanje biva potisnuto u drugi plan, svi su tražili takmičenja kočija, takmičenja glasnika, pankration. Gradovi su počeli da za novac angažuju svoje predstavnike, a dozvoljava se i učešće ne-helena. Nagrade su sve veće (nagrada je obezbeđivala i 10 godina udobnog života), raskoš ceremonija prevazilazi sve granice, potkupljivanja protivnika postaje normalna stvar i nagradu je odlučivalo bogatstvo, slava i vlast (slučaj Nerona).

Potom dolazi vreme makedonske hegemonije, zatim Rimske; dolazi do pokušaja uzurpacije igara, da se prenesu u Rim (Sula – bile su u pitanju 175. Olimpijske igre, ali nije uspeo).

Poslednje igre bile su 393. godine u Olimpiji, 293. po redu. Flavije Teodosije I Veliki, španac poreklom, zabranio je računanje vremena po olimpijadama, prinošenje krvnih žrtava, poštovanje paganskih bogova, kao i sprovođenje igara u njihovu čast. Dozvolio je samo praznike i igre kojima se slavio rođendan Imperatora i dan njegovog dolaska na vlast. Pobornici hrišćanstva istupaju protiv telesnosti i zalažu se za asketizam. Fanatični hrišćani sistematski i bez milosti razaraju paganske hramove, svetišta, stadione. Posle nekoliko decenija, u vreme varvarskog vladara, vođe vestgota Alariha (370-410), održavale su se igre, mahom gladijatorske, do V stoleća, i tu je igrama kraj.

Olimpijske igre

Po legendi koju su negovali sveštenici Zevsovog hrama u Olimpiji, na ušću reke Alfej i potoka Kladej, Zevs je u čast pobede nad Kronom i svrgavanja titana od strane mladih bogova, u podnožju podignutog brežuljka (koji su neki potom nazivali peloponeski Olimp) u čast poraženog oca ustanovio takmičenja bogova. U više navrata pobeđivao je Apolon i to: u *trčanju*, boga-glasnika Hermesa, u *rvanju*, boga-rata Aresa.

Drugi, utemeljenje igara, a tačnije bi bilo reći *obnavljanje*, pripisuju Zevsovom unuku Pelopu (sinu maloazijskog cara Tantala), dok treći smatraju da je igre u Olimpiji obnovio Pelopov unuk Herakle (pošto je nakon 12 izvršenih podviga, pobedio Augija koji nije bio održao reč [šesti podvig] i u slavu svog oca Zevsa ustanovio igre na obali reke Alfej [kojom je očistio Augijeve štale]: Alfej je u antičko vreme bila velika i plovna reka pa su njom gosti koji su putovali morem takođe dolazili u Olimpiju.

Po legendi, vek do rođenja najvećeg grčkog pesnika Homera, čiji je život nama neizvesen jer je sav isprepleten legendama, pa se od najstarijih vremena sedam gradova borilo oko toga koji je od njih mesto rođenja autora dva najveća antička epa, *Ilijade* i *Odiseje*, dakle, u IX veku, Peloponezom su besneli ratovi tamnošnjih plemena i da bi ih umirio, jedan od tadašnjih vladara, po imenu Ifit, dobio je iz Delfa savet da okupi plemena organizovanjem igara u čast Herakla, kojeg osim Dorana nisu svi jednako poštovali, no pod uticajem Spartanskog zakonodavca Likurga,

dogovoreno je da igre budu u čast boga Zeusa u Olimpiji, gde se već nalazilo njemu posvećeno svetište.

Sa još dvojicom Peloponeskih vladara (Likurg i Kleosten) Ifit se dogovorio da organizuju atletsko nadmetanje i da u vreme njegovog održavanja prestaju sve razmirice i ratovi, da se Zeusovom svetištu garantuje neprikosnovenost, da njegove granice niko ne sme preći s oružjem, da niko ne sme ograničiti kretanje takmičara i putnika koji su išli na takmičenje u Olimpiju; na disk koji se čuvao u Herinom hramu, kao potvrdu dogovora, zapisali su čuvene četiri reči „Sveti mesec Olimpijske svetkovine“. Taj dogovor bio je zaključen na dan prve olimpijade (27 olimpijada beše pre hronološki prve iz 776. g. pre n.e, što znači, 108 godina ranije) 884. g. pre n.e.

Stari su Grci verovali da su Bogovi za sebe stvorili Olimp, a za smrtnike Olimpijadu. U grčkoj mitologiji Olimp (koji se nalazi na granici Tesalije i Makedonije) menjao je svoje stanovnike, dok njim nije ovladao Zevs, i uzeo u svoje ruke vlast nad svetom, nad svim bogovima i smrtnicima.

Savremeni filolozi ne znaju pouzdano značenje reči *olimp*, koja verovatno znači nebo, no, u svakom slučaju, reč nije vezana za Olimpiju na Peloponezu. Olimp je bio oduvek simbol vrhovne vlasti, a potom ne samo simbol božanske porodice, već vrh svega mogućeg – svega mogućeg u filozofiji i politici, naukama i umetnostima, a pre svega u poeziji.

Sedam puteva vodilo je u Altis najpoznatiji od svetih šumaraka u Olimpiji. Na njemu bio je akropolj dug 200 i širok 175 metara; njemu najbliža građevina i po vremenu gradnje najstarija, bio je hram Here. Ka hramu bio je

neparan broj stepenika: da se desnom nogom stane na prvi, a potom istom i na poslednji stepenik.

Glavno mesto Altisa zauzimao je hram Zeusa koji je počeo da se gradi u V st. do n.e, verovatno 78. Olimpijade (468) a dovršen je posle 12 godina rada, 81. Olimpijade (456). Njegov graditelj bio je Libon iz Elide. On je postavio fundament od 4 m, i podigao građevinu 64,12 x 27,68 m i 20,25 u visinu. Okružavao ga je red stubova: po 13 s obe duže strane i po 6 s kraće; visoki behu 10 m. Hram je rađen u kamenu iz kamenoloma u blizini Alfeja, a pokriven crepom od svetlog mermera. Istočni, svečani fronton, bio je posvećen znamenitoj borbi kvadrigama Enomaja (sin boga Aresa) i Pelopa. Zeus je bio prikazan na sredini, desno od njega Enomaj sa ženom i ćerkom, levo Pelop i Hipotamija, njegovo vozilo i konji. To je bio rad starogrčkog skulptora Peonija iz Mende u Frakiji (savremenika Fidiije i Polikleta) i trajao je hiljadu godina, dok nije bio uništen u razornom zemljotresu. Na zapadnom frontonu prikazana je kentaumahija (borba kentaura); mermerni friz od 12 metopa opisuje podvige i pobede Herakla.

Između dva hrama bio je oltar Zeusa visok 7 metara na kojem su prinošene žrtve i ritual je pratilo (kako se govorilo) do 200 hiljada ljudi. Žrtvenik se povećavao iz godine u godinu zbog smese pepela i masti, mesa i kostiju koji nisu na njemu do kraja izgoreli.

U zdanju Saveta starešina (bouleuterion) bila je statua Zeusa čuvara zakletve koji je u svakoj ruci držao munju kojima je kažnjavao prekršitelje pravila na igrama i zakletve; ta statua trebalo je da u takmičare ulije strah da se ne usude da naruše pravila. Organizatori su zahtevali da

se takmičari, ali i njihovi očevi, braća i treneri pred statuom nad razrezanim delovima divlje svinje svinje zakunu da neće narušavati pravila, običaje i zakone Olimpijskih takmičenja. Atletе su se još i dodatno zaklinjali da su u proteklih deset meseca poštovali sva pravila teeninga i pripreme za takmičenje.

U stara vremena na putu od hrama Majke bogova Kibele (Metroon) prema stadionu nalazila se kamena terasa sastepenicama. Duž te terase bile su bronzane statue Zeusa izvajane o trošku onih atletičara koji su narušili pravila takmičenja.

Južno od Herinog hrama bio je oltar posvećen Pelopu, pretvoren vremenom u grobnicu heroja i njegove supruge Hipodamije. U blizini je makedonski kralj Filip II podigao građevinu u čast pobede kod Heroneje (338) a njegov sin Aleksandar je nazvao *Filipeion*. U njoj su bile skulpture pet makedonskih vladara od zlata i slonove kosti. Tako nešto moglo je biti dotad građeno samo u čast bogova. Ali, da li se neko mogao suprotstaviti Aleksandru? Kasnije tim pravom su se koristili i Rimljani: podigli su hram Metron, hram Rei, majke bogova. U tom hramu su rimski imperatori postavljali svoje statue i statue svojih supruga.

Sa istoka Altisa bili su trem Eho i zasvođen prolaz kroz koju su borci izlazili na teren; na periferiji bio je pritanej, a između njega i Kladeja – gimnasion za pripremu takmičara. Na sredini bila je peščana staza 210,51 m. Sa strane bile su natkrivene galerije u kojima su vežbali trkači i takmičari u petoboju kad je bilo veoma toplo. Do gimnasiona bila je palestra 66 x 66 m.

U Olimpiju dolazili su svi: aristokrate i probisveti, bogataši i sirotinja, glumci i mađioničari, poslanici i rođaci takmičara, trgovci i lopovi. Tu se trgovalo i prodavalo sve: vino, maslinovo ulju, tepisi, odeća i igračke, amuleti i ukrasi, žrtveni ovnovi i robovi, papagaji, mali krokodili, arapski konji i bronzane statue. Tu su bile menjačnice u kojima se menjao novac staroga sveta; najčuveniji bio je srebrni stater Olimpije s kraja VI st. s prikazom Zevsovog orla koji nosi u kljunu zmiju, a koji je bio u opticaju do početka nove ere.

Na svakom uglu bili su zabavljači, flautisti, gutači mačeva, tragijski glumci; u Olimpiji bio je gost Sokrat koji je iz Atine došao samo u sandalama ogrnut plaštem, bio je Miltijad, pobednik Persijanaca kod Maratona (490) i Temistokle pobednik kod Salamine (480); četiri godine kasnije, 476. pre n.e. [takmičio se u borbi zapregama ali nije pobedio (sve nagrade te godine otišle su na Siciliju)]. U Olimpiji je boravio znameniti slikar iluzionista Zeuksis i njegov takmac iz Atine Parasije, veliki govornici Lisija i Isokrat. Kasnije tu su dolazili rimski imperatori, posebno Neron koji ju je opustošio ništa manje no stoleće pre njega Sula.

Hronika

Prvi spisak pobednika sastavio je hroničar Hipija iz Elide, u IV st. pre n.e, a računanje vremena po Olimpijadama pripada Timeju sa Sicilije (345-250), učeniku retora Isokrata, poznatom po svojoj istoriji u 40 knjiga i tome da je vreme počeo da meri olimpijadama i prvi uveo pojam *olimpijada*; do tog rezultata došli su u savremeni arheolozi na osnovu mermernih ploča na kojima su

sveštenici iz Olimpije urezali imena pobednika. Ranije igre imale su mesni karakter i nisu imale svegrčki karakter koji su dobile ne pre 676. godine pre n.e.

Igre su ukupno trajale 117 decenija, a olimpijska godina imala je 1417 dana.

Prvih pola stoleća na igrama su učestvovali samo trkači, a nakon pola stoleća, one su počele da liče na igre koje imamo opisane kod Homera (trčanje, rvanje, bacanje diska, bacanje koplja, pesničenje). Treba isto tako naglasiti da su prvo stoleće svog postojanja igre bile prvenstveno atletske, a potom (od 680) na igrama imamo i takmičenje zaprega; pankration se javlja nakon trideset godina (648), dok 520. uvodi se takmičenje hoplita (trčanje pod vojnom opremom), a tek 396. nadmetanje trubača i glasnika.

U početku igre su trajale jedan dan a u klasično doba 5 dana; posle pet stoleća imale su 20 disciplina, a na kraju 24.

Prvi dan. Ceremonija otvaranja igara: prinošenje žrtava, davanje zakletve boraca, kockom određivanje poretka trkača, kao i kočija.

Drugi dan. Takmičenje efeba (trčanje, rvanje, pesničenje, jahanje), takmičenje muškaraca.

Treći dan. Takmičenje muškaraca u trčanju (dromos, diaulos, dolihos), pesničenje, pankration.

Četvrti dan. Takmičenja na hipodromu (takmičenje kočija, jahanje), petoboj, takmičenje hoplita.

Peti dan. Oproštajna ceremonija: prinošenje žrtava, procesije, dodeljivanje venaca pobednicima, gozba olimpijaca i gostiju.

Takmičare su na igre slali gradovi na osnovu prethodnih konkursa. Pripreme su bile kod kuće 9 meseci, a mesec dana u Olimpiji pod nadzorom posebnih nastavnika. Nastavnici su bili visokog nivoa: poznavali su psihološku pripremu, načine ishrane i dijete (mnogo mesa, bez kapi vina), znali su metode povećanja snage, brzine, izdržljivosti. Poznavali su tajne utiranja maslinovog ulja u kožu (što je mišićima davalo posebnu elastičnost), znali su lekovit efekat peska i prašine smešanih sa uljem i znojem (iz te mešavine pravili su mast za učvršćivanje kostiju slabašne dece). Priprema je bila surova, i mnogi kad bi videli protivnike tiho bi odlazili kući. Svako nezakonito delanje bilo je kažnjavano, štapovima ili udaljavanjem iz Olimpije.

Scene priprema prikazane su na mnogim antičkim vazama. U početku dolazili su stanovnici Peloponeza, potom drugih gradova grčkih, potom sa celog oboda Sredozemlja, a još kasnije iz udaljenih kolonija. U prvo vreme, kad je bilo relativno malo disciplina i igre bile male po obimu, sudio je jedan sudija (elanodik) biran iz roda Ifita (jednog od osnivača igara), potom dva (580), devet, i na kraju deset (348). Sudije su birane žrebom i punomoć su imale za jednu olimpijadu. Sveštenici su stupali na dužnost 10 meseci ranije: pravili su spiskove učesnika, rešavali sporove, udaljavali one koji prekrše pravila. Pomoćnici su im stalno nosili štapove i batine (kao što je istaknuto u svetom prostoru Olimpije nošenje oružja bilo je zabranjeno).

Na prvim igrama bio je jedan sudija, na 50. Olimpijadi (580) su žrebom birana dvojica sudija (Elidana), a na 95. Olimpijadi (400) devet sudija koji se od tada zovu helanodici. Tri helanodika su nadgledala petoboj, tri

nadmetanje konjima i tri sve ostale igre. Broj helanodika se menjao (od 8 do 12) do 108. Olimpijade (348) kada je utvrđen konačan njihov broj – deset.

Olimpijske sudije sudile su pošteno, pre takmičenja oni su proveravali konje pre takmičenja u jahanju, a polagali su i dve zakletve prvu, da će suditi po savesti, a drugu, da neće nikom objašnjavati zašto su neku odluku doneli takvom kakvu su doneli. Grci su smatrali da ima slučajeva kada čovek pravilno rešenje oseća, a ne može to da i objasni.

Olimpijski savet se posebno zahvaljivao gradovima koji su slali takmičare s dobrim vladanjem. Priča se kako je jedan starac došao na prepun stadion i tražeći mesto naišao na grupu spartanskih atleta i videvši ga, svi su ustali da mu ustupe mesto; pozdravio ih je aplauzom ceo stadion, a on je rekao: *Svi Grci znaju šta je dobro, jedino Spartanci umeju da postupaju dobro*, a oni su mu odgovorili: *samo u Sparti vredi živeti do starosti*.

Prvoga dana prinošene su žrtve i objavljivana imena i poredak učesnika u takmičenju.

Drugoga dana takmičari su kroz kriptu, ulazili u stadion dug 600 stopa, što je jedan dužni stadij. No dužina stadija je bila različita: od 157 metara (egipatski Grci), do 210 metara (Pergam). U Atini je stadij bio 187,6 metara, u Delfima 177,55, u Vavilonu 195 metara, u Rimu 185 metara, na Siciliji 177,6 metara. U Olimpiji stadion je bio 192,27, kako je odmerio Herakle [što će reći da mu je boso stopalo bilo 32 cm].

U Olimpiji je bilo 5 stadiona; prvi, najstariji, mogao je da primi 15.000 gledalaca, a poslednji, peti, do 45.000

gledalaca. Gledaoci po ceo dan nisu napuštali stadion: patili su od komaraca, žege i žeđi. Priča se kako je jedan Grk grdio svog neposlušnog roba rečima: „neću ti ja dati da na žrvnju melješ žito, već ću te poslati u olimpiju da gledaš igre“.

Uprkos nesnoj vrućini tokom dana, pokriti nečim glavu bilo je nepristojno. U podnožju tribina bio je kanal kojim je tekla voda da bi se gledaoci mogli kako-tako osvežiti (no kanal je izgrađen tek 141-157 godine n.e). Svako od takmičenja, iako je njihov broj rastao, moralo se završiti u jednom danu – od izlaska do zalaska sunca. Kada je jednom zbog zastoja dogodilo da se takmičenja u danu nisu mogla završiti, ona su na sledećim igrama bila razdvojena.

Trčanje

Trčanjem su se otkrivale igre. Ono je bilo najviše poštovano, i tako je bilo prvih trinaest olimpijada. Ono je bilo najstarije i najdostupnije. Pobedu donosi brzina i izdržljivost, a učesnici su u početku verovatno bili pastiri i lovci. Trčanje na dužinu stadiona nazivalo se **dromos**. Efebi su trčali šestinu staze. Nakon 150 godina (14. Olimpijada) daljina je udvostručena **diaulos** (384,54). Trkači su trebalo da pretrče jedan stadij, da obiđu stub na kraju staze i da dođu u finiš koji je bio na startu. Prvi venac od divlje masline za pobedu u toj disciplini dobio je Hipen iz Pise. Potom je na sledećoj, 15. Olimpijadi daljina produžena i trčao se **dolihos** - 24 stadija.

Na 65. olimpijadi pojavilo se trčanje pod oružjem (ukupna oprema težila je oko 35 kg; dužina staze se menjala

– jedan do četiri stadija a i naoružanje se smanjivalo: od potpune vojne opreme, do jednog štita). Prvi pobjednik bio je Damaret.

Žrebom su se birali takmičari, po četvorica; pobjednici iz svake trke su se dalje takmičili dok ne ostanu posljednja četvorica. Ponekad su se takmičenjem hoplita i završavale igre.

Svima je poznato ime prvog pobjednika u trčanju: to je Koreb iz Elide, 776. g. pre n.e. Postoji predanje da je pobjeđivši na 113. Olimpijadi (328) Agij iz Elide u dolihosu (24 stadija), otrčao je kući do Argosa da javi o pobjedi (500 stadija) a potom se noću vratio da se sutra takmiči za još jedan venac. Rastojanje je bilo prekosto milometara i protezalo se preko dve planine.

Na 85. Olimpijadi (440) pobjedio je Lad iz Sparte, trčao je tako lako da nije ostavljao tragove u pesku, no iscrpljen, kad je stigao kući krenuo je u vojni pohod i umro pri kraju puta. Tu mu je podignut i spomenik; skulpturu je izradio Miron, stihove mu posvetili pesnici a stadion u Sparti nazvali po njegovom imenu Lad.

Fenomen antičkih Olimpijskih igara je Leonida sa Rodosa 12-to struki pobjednik u trčanju na stadion, diaulos i pod vojnom opremom²⁰ i to na četiri Olimpijske igre: dobio je po tri venca na 4 olimpijade (164- 152 god). O njemu se više ništa ne zna.

Zato, kad je reč o Rodosanima, poznatija su tri tamnošnja vajara Agesidor, Polidor i Afinodor koji su izvajali skulpturu „Laokon sa sinovima“ i vajar s Rodosa Hares koji je sagradio 32 metra veliku skulpturu boga

²⁰ Po drugim autorima treća trka bila je dolihos.

sunca, poznatu kao jedno od sedam čuda sveta – Kolos sa Rodosa.

U početku trkači nisu bili nagi, no, na 15. Olimpijadi 720. godine, Orsip iz Megare izgubio je tokom trke nadbedreni povež i stigao na cilj nag; neki su govorili da se on odeće oslobodio namerno, jer ga je sputavala; slučaj je postao zakon i svi osim vozača kočija nastupali su nagi; u tome su prednjačili Spartanci jer su smatrali da odeća sputava i da bos i nag atleta može lakše da natrlja uljem kožu i mišiće.

Sokrat je smatrao da dugo vežbanje u trčanju slabi pleća, Aristotel je smatrao da je čovek koji brzo trči u isto vreme i snažan. Grci su govorili: „ako hoćeš da budeš lep – trči, ako hoćeš da budeš pametan – trči, ako hoćeš da budeš bogat – trči“.

Treba reći da su se trčanjem bavile i žene. Jednom u četiri godine, po završetku takmičenja muškaraca, organizovana su i takmičenja žena; devojke su se takmičile u trčanju; trčale su u kratkoj odeći s obnaženim desnim ramenom i raspuštenom kosom. Takmičenje je bilo organizovano u čast boginje Artemide i učestvovala su samo devojke iz Elide. Pobednice su dobijale pobednički venac koji su postavljali u Herinom hramu u podnožju njene statue. Prva pobednica bila je Hereja , kći Amfiona iz Sparte.

Rvanje

Prvi nam poznati rvač je spartanac Evribat koji je na 18. Olimpijadi (708), kada je rvanje i uvedeno kao nova disciplina, tri puta bacao protivnika na zemlju. Po broju

pobeda najuspešniji bio je Hiposten sa 6 pobeda na uzastunim olimpijadama (četvrt veka 37-42, 632-608). Njegov sin Hetomikl osvojio je samo pet venaca (604-588).

Među najpoznatijim rvačima svakako je Milon iz Krotona pobednik 60. Olimpijade (540) (za 61. nema podataka) i potom sledećih pet 62-66. Takmičeći se poslednji put Izgubio je od svog sugrađanina Timasfeja (512), zato što nije želeo čvrsto s njim da se uhvati (Pausanija, VI, XIV 2), a po onom što u nastavku o snazi Milona govori Pausanija, Timasfej nije imao u toj borbi nikakve šanse. Milon je, pored Hipostena, sa 6 pobeda u Olimpiji apsolutni rekorder olimpijada svih vremena. Kažu da je kao mladić podigao tele na ramena i da je s njim obišao gimnasion. I to je radio svaki dan. Raslo je tele – rastao i on. Kroz tri godine nosio je oko gimnasiona odraslog bika.

O Milonovoj snazi postoje mnoge legende: po jednoj, mogao je plod nara da drži tako u jednoj ruci da mu niko prste ne može odvojiti, a da pritom ne zgnječi plod; mogao je da stoji na disku namazanom uljem i da niko ne može s njega da ga zbací. Kad je jednom za vreme ručka jedan od stubova počeo da se ruši, Milon ga je zadržao dok svi gosti nisu izašli a zatim se i on sam izvukao iz prostorije. Mogao je povez na čelu da pokida snagom čeonih mišića.

Posle prve Milonove pobede u Olimpiji, vajar Damej, takode iz Krotona, izlio je njegovu skulpturu u bronzi, u prirodnoj veličini, a ovaj ju je, priča Pausanija, sam doneo u Altis (VI, XIV 2). Posle povratka sa šestim vencem u Kroton našao se u situaciji da slavu deli s velikim filozofom

Pitagorom koji se naselio u Kroton pa se među njegovim učenicima našao i Milon.

Milon je s lovorovim vencem na glavi odeven u kožu lava i s toljagom u ruci, predvodio sugrađane u borbi protiv susednog Sibarisa, Narednog dana Sibaris je bio zbrisan s lica zemlje, a Kroton je postao najveći grad u Velikoj Grčkoj.

Skok u dalj

Skok u dalj bio je iz mesta s tegovima srpastog oblika težine 1,6 do 4,6 kg. Šestokratni pobjednik u trčanju (na tri olimpijade 664-656) Ekhion jednom je učestvovao u pentatlu i skok je bio 52 stope (16,66m); čak i prostor za skakanje ispunjen peskom bio je kraći i iznosio je 16 metara.

Na 70. Olimpijadi (500 g. pre n.e.) Fail iz Krotona je po svedočenju Teofrasta skočio 55 stopa (16m i 31cm) i u doskoku na kamenu podlogu slomio levu nogu. Failu je bila postavljena i statua u Delfima.²¹

Pitanje je da li je ovaj „rekord“ bio priznat, jer se računao skok koji je lep i besprekoran u doskoku na obe noge; ocenjivala se posebno i elegancija, a ne samo dužina skoka. Međutim, ima teoretičara koji smatraju da ovo protivreči zakonima biomehanike i ističu da je to bio troskok, ili zbir tri pokušaja iz mesta. U prilog ovom govori i činjenica da je jama s morskim peskom bila dužine 15,25m.

Bacanje koplja

²¹ Činjenica je da o ovom skoku počinje da se govori tek u literaturi iz II stoleća naše ere. Moguće je da je reč o preuveličavanju, mada nama nije dobro poznata tehnika skoka u dalj s tegovima.

Bacanje koplja izumeli su drevni lovci, a usavršili ratnici. U Olimpiji su koplje bacali u daljinu, u cilj, i uz muziku flaute.

Olimpijsko koplje malo se razlikovalo od vojnog; bilo je izrađeno od jelovog ili jasenovog drveta. Metalni završeci bili su sa oba kraja: jedan za napad, drugi da se pobode u zemlju. Sami krajevi su trokraki. Osobina grčkog koplja bila je u tome da se ono u letu okretalo oko uzdužne ose. Na sredini je bila kao kaiš petlja u koju bacač stavlja kažiprst i srednji prst kojima bi dao koplju rotaciju; Grci su smatrali da ako se koplje okreće oko uzdužne ose ono leti dalje. Domet je bio obično oko 20 dužina koplja, šestina stadiona. Pobednikom je proglašavan onaj ko koplje dobaci najdalje; u to vreme nisu se beležili rekordi. Bitno je bilo nadmetanje i to znači. Bitno je ko će iz konkretne skupine ljudi i tom času biti i pobednik.

Bacanje diska

Pretposlednje takmičenje bilo je bacanje diska. Rodonačelnik ove discipline bio je Apolon. Izraz *diskobolia*, nalazimo kod Pindara, a svima je poznata Mironova bronzana skulptura *Diskobolos* koja do nas došla zahvaljujući njenoj slavi i brojnim kopijama.

Na prvim igrama diskovi su bili obrađeni, polirani rečni kamenovi. Potom su bili drveni i metalni, a u klasično doba sudije su iznosile tri polirana diska uglačana rukama prethodnih olimpijskih boraca. Najmanji disk je nađen od pola kilograma, a najveći od 5,705 kg, prečnika 34 cm debljine 5-13 mm. To je disk sa 255. Olimpijade, koji je

Zevsovom hramu posvetio pobjednik u petoboju Publije Asklepijad iz Korinta 241. godine pre n.e.

Ruke i disk su bili mazani uljem, a disk i peskom da odmah ne isklizne iz ruke. Što se tehnike bacanja tiče, tu se mnogo do danas nije promijenilo. Najbolji bacači dobijali su za nagradu žrtveni tronožac (tron bogova). Rezultati su bili 47 do 50 m. Kod Stacija, nalazimo podatak da je petobojac Flegij disk bacao preko reke Alfej koja nije bila uža od 50 metara.

Pesničenje

Po legendi, prvi koji je izmislio pesničenje bio je Apolon. Pesničenje je u svakom slučaju starije od rvanja i nadmetanja konjima. Ono je upražnjavano još na Kritu u vreme minojske kulture. U svakom slučaju, krv je po prvi put u Olimpiji prolivena početkom VII stolecia kada je uvedeno pesničenje.

Prva pobjeda pripala je Onomastu iz Smirne (danas Izmir), 23. Olimpijade (688). On je i razradio pravila pesničenja. On je utvrdio da prsti ruku osim palca treba da budu obmotani kožnim kaišima, da se protivnik može udarati samo u glavu, u lice, pa su mnogi takmičari nastupali s kožnim šlemovima. Grci su ipak više cenili borca koji nisu bili mnogo teški i koji su dolazili do pobjede ne snagom već veštinom. Jedan od takvih takmičara, ne posebno visok, bio je trostruki olimpijski pobjednik Hipodam iz Elide. Jednako veliki uspeh imao je i njegov zemljak Hipomah koji je protivnika.

Slavan je bio i Melankom iz karie koji je držao ispružene duge ruke pred sobom i tako održavao protivnike

na distanci. Na taj način on je mogao da se bori i nekoliko sati dok protivnik ne iznemogne i preda se. Slavu je stekao i time što nije unakazio nijednog od svojih protivnika i što je svoje borbe završavao pobedom.

Inače, kada su u kasnijim vremenima borci izlazili na stadion publika je urlala kao pijana. Kada bi se brzo kretanje pesnica naglo zaustavilo, značilo bi da je jedan od boraca pobeđen. Palog bi gurnuli u stranu, kao leš, i njegova sudbina nikog nije interesovala.

Olimpijska borba u pesničenju bila je bespoštedna, brza, lepa, ali i oprezna: svaki se borac trudio da protivnika okrene licem k suncu. Više se cenilo izbegavanje udarca no sam udarac. Udarati je bilo dozvoljeno samo po glavi. Slučajne greške (udar u telo) kažnjavane su odmah: opomenama sudija, podsmehom publike. Nije postojala podela po težini. Borba traje dok jedan od protivnika ne padne na zemlju i podignutom rukom prizna poraz. Ako su oba izgubila snagu, sudija je označavao slobodan udarac i pravo na njega određivano je žrebom. Tako je i određivan ishod borbe.

Najpoznatiji bio je Tisandar sa Sicilije, pobednik na 4 takmičenja (52-55; 572-560). Poznat je bio Glaukon iz Eubeje kojeg je otac zapazio kako pesnicom zabija klin u plug i odveo ga na igre. On je pobedio sve protivnike do poslednje borbe u kojoj više nije imao snage, no neko mu je iz publike viknuo seti se pluga i on je svom snagom udario i oborio protivnika; to je bilo na 65. Olimpijadi 520. g. potom je pobeđivao još 2 puta (Delfi), 8 puta (Nemeja), 8 puta (Korint) (Pausanija, VI, X 1).

Govorilo se i o lepoj smrti Spartanca Hilona, koji se u mladosti takmičio, mada slavu nije stekao; potom bio je jedan od sedam mudraca kome su pripisivali izreku upisanu na zidu proročišta u Delfima (*Spoznaj samoga sebe*); u dubokoj starosti umro je na 56. olimpijadi (556) i to od radosti i iscrpljenosti gledajući svog sina Damageta kao pobednika u pesničenju.

Golim pesnicama borili su se takmičari na prvim olimpijadama; kao što sam već rekao, u petom i četvrtom veku bilo je dozvoljeno da se pesnice obmotaju nauljenom mekom kožom bika (cesta), time je bila udvostručena snaga udarca. Potom su u kaiševе počeli ugrađivati metalne pločice i prstenove i postao je običaj da borci izlaze u borilište s podignutim rukama da bi se na kaiševima videla krv iz prethodnih borbi.

Na 72. Olimpijadi (492) Kleomed iz Astipaleje (ostrvo u Egejskom moru) u odlučnoj bici ubio je Ika iz Epidaura. Osuđen je bio od sudija, i oduzeta su mu prava pobednika, potom je poludeo i kad se vratio u rodni grad sav pomahnitao srušio je stub koji je držao krov palestire gde je vežbalo 60 dečaka, spasio se kamenovanja bekstvom u hram (biće, nije bio do kraja lud). Njegovo ime je ipak uneto u spisak pobednika.

U prva dva veka bilo je pravilo da je bolje izbegavanje udaraca no njihovo nanošenje; potom su se stvari izmenile: u četvrtom veku je igru misli i lepotu pokreta zamenila gruba snaga. Borba se pretvorila u krvavu tuču. Takmičari su zaboravili na dijetu i težili povećanju težine; u Olimpiju su nagnuli profesionalci; govorilo se o nekom Efridanu koji je dobio takav udarac da

su mu bili izbijeni svi prednji zubi: on ih je progutao, što je protivnika zbunilo toliko da nije uspeo da izbegne uzvratni udarac koji ga je skoro dokrajčio.

Prvi pokušaj potkupljivanja protivnika pripisuje se pesničaru Eupolu iz Tesalije koji je uhvaćen u potkupljivanju svog protivnika prethodnog olimpijskog šampiona Formiona iz Halikarnasa na 98. Olimpijadi 388. godine pre n. ere; to mu nije bilo dovoljno već je potkupio još dva takmičara Egetoa iz Arkadije i Pritanidu iz Kizika. Eupol je bio prvi koji je za potkupljivanje bio novčano kažnjen, ali, nije bio kažnjen samo on već i tri takmičara koji su primili novac. Od kazne koja je njemu trojici njegovih protivnika naplaćena podignuto je u Altisu 6 statua Zevsu Olimpijskom, a na postamentima su bili natpisi u stihovima; na jednom postamentu je pisalo da se pobjeda u Olimpiji ne dobija novcem, već brzinom nogu i snagom tela, na drugom je pisalo da se statua podiže u čast boga i da služi da zastraši one atletičare koji bi narušili zakone, na dve postamenta je bila pohvala onima koji su kaznili narušioce igara, a na šestom, da su te statue pouka helenima da niko ne daje novac želeći da pobjedi na igrama u Olimpiji (Pausanija, V, XXI 2).

Slično se dogodilo kada je Atinjanin Kalip na 112. Olimpijadi pokušao da potkupi svoje protivnike u petoboju. Atinjani su se bunili i u prvo vreme nisu hteli platiti kaznu, čak su u svoju odbranu poslali u Elidu i Hiperida (390-322) koji spada u deset najslavnijih govornika Helade. Elidani su molbu za oslobođenje od plaćanja kazne odbili a Atinjani su odlučili da više ne učestvuju na olimpijskim igrama.

Ali, kad je proročište u Delfima reklo da Atinjanima neće govoriti proročanstva, oni su kaznu platili i njom je plaćeno šest novih statua u čast Zeusa, a sa sličnim pesničkim natpisima koji govore da je takmičenje u Olimpiji takmičenje u vrlini a ne u bogatstvu (Pausanija, V, XXI, 3).

Poznate su kazne za kukavičluk a tako nešto se dogodilo na 201 Olimpijadi (25. godina n. ere) kada se takmičar u pankrationu Sarapion iz Aleksandrije toliko uplašio svojih protivnika s kojima se zajednički pripremao za nadmetanje da je dan pre objavljivanja početka borbe u pankrationu pokušao da beži iz Olimpije; tako se na pomenutoj terasi pojavilo jš nekoliko statua.

Na 218. Olimpijskim igtama (93 g. n.e) bio je kažnjen borac u pesničenju Apolonije iz Aleksandrije, s nadimkom Rantes. To je bio prvi Egipćanin koji je platio kaznu. No, on je kažnjen zato što je došao na igre posle naznačenog roka i Elidani ga nisu stavili na spisak takmičara. On se pravdao da mu je brod kod Kikladskih ostrva bio zaustavljen suprotnim vetrovima; no Heraklid, koji je bio takođe iz Aleksandrije rekao je da to nije tačno, već da je Apolonije zakasnio jer se zaustavio u Joniji da se na tamnošnjim takmičenjima bori za novac. Elidani su kaznili Apolonija i sve koji su zakasnili u Olimpiju a a Heraklid je dobio lovorov venac bez borbi. Tada je Apolonije stavio kaiševe na ruke i napao Heraklida, ali, ovaj je već bio ovenčan lovorovim vencem i time bio pod zaštitom sudija (helanodika) a ta nepromišljenost je potom Apolonija mnogo koštala.

*

Otelotvorenje pesničenja može biti skulptura „Glava borca u pesničenju“ iz 335. godine pre naše ere. To je originalna skulptura nađena 1880. godine; autorstvo se pripisuje Lisipu, ili njegovom bratu Lisistratu koji je prvi počeo da s lica modela skida posmrtnu masku (kao Egipćani) i možda je ova glava upravo tako i urađena.

Bilo je i onih takmičara koji su do kraja ostali lepi, bez ijednog ožiljka, kao Melankom koji je imao takvu tehniku kretanja da protivnike nije ni udarao, već ih je pobeđivao samo ispruženim rukama, držeći ih na distanci dok ovi ne bi iznemogli i predali borbu.

Poslednji pobednik bio je Varazdat, na 291. Olimpijadi (385. g. n.e.); u prvo je vreme živeo od borbi s gladnim lavovima, potom, u vreme Teodosija Velikog, bio je car Jermenije, a nakon toga, osuđenik u kamenolomu u Kartagini i ubijen otrovnom strelom pri pokušaju bekstva.

No, kada je reč o pobednicima u pesničenju, posebno treba izdvojiti dvostrukog olimpijskog pobednika Diagora i njegovu porodicu, sinove i unuke. Diagor sa Rodosa je u pesničenju osvojio venac na 79. Olimpijadi (464)²²; poznato je da je bio pobednik i na Nemejstim, Istamskim i Pitijskim igrama, dakle na svim većim takmičenjima njegovog vremena i veliki pesnik Pindar posvetio mu je svoju sedmu Olimpijsku odu. Diagorovi preci bili su iz Sparte, ali mu se deda (car Aristomen) zajedno sa svojim rođacima, iselio na Rodos te je Diagor svojim pobedama slavu doneo Rodosu.

²² Zbog nepotpunosti spiskova pobednika ne zna se kad je Diagor osvojio drugi pobednički venac.

Diagor se pamti po tome što su on i njegovi sinovi osvojili devet venaca u Olimpiji. Poslednji put Diagor je došao u Olimpiju na 83. Olimpijadu (448), 16 godina posle svoje prve pobeđe, i to sa svojim sinovima. Najstariji sin (Damaget) pobedio je pankrationu, a srednji (Akusilaj) u pesničenju²³. Posle pobeđa sinovi su oca izneli sa stadiona na rukama i svi su ih zasipali cvećem.

Pobedu svog unuka Pesiroda (94. Olimpijada, 404. pre n.e.) Diagor nije doživeo. Gledajući kako starca sinovi nose na rukama na 83. Olimpijadi (448) poslanik spartanskog cara je uskliknuo i rekao: „*Sad umri, Diagore, ništa slavnije na zemlji ne možeš dostići, a na Olimp te neće pustiti bogovi. Možeš, Diagore, umreti spokojno*“. I Diagor je umro. Na rukama sinova, u trenutku svog i njihovog trijumfa, na stadionu koji je pljeskao.

U Olimpiji se proslavio i treći sin Diagora, Doriej. Na 87, 88, i 89. Olimpijadi pobedio je u pankrationu (432-424), dok je na Istamskim igrama pobedio 8 puta, na Nemejskim 7 puta, a na Delfskim jednom (protivnik je predao bez borbe). Predanje kazuje da se Doriej sa svojih dvadeset trijera borio na strani Sparte protiv Atinjana kod italijanskog Regija. Bio je zarobljen u pohabanoj odeći; kad su na sudu Atinjani saznali koga su zarobili, smesta su ga pustili da ide kud hoće i ni otkup nisu tražili za njega, jer pred njima je stajao bez obzira na sve slavni pobednik iz Olimpije (Pausanija, VI, VII 2). Kasnije on je dospeo pred

²³ Tu bi trebalo dodati i Dorieja, trećeg, najmlađeg sina Diagora, koji je u tri navrata pobedio u pankrationu, ali usled nepotpunosti podataka ne znaju se i godine. Isto tako, biće da je pobednik u Olimpiji bio i Diagorov brat, ali njemu ne znamo ni ime.

sud u Spartu; bio je lažno optužen, ali je osuđen na smrt i pogubljen.

Na 94. Olimpijadi (404) nastupila su i unuci Diagora (imao ih je osam), i dva od njih Eukil i Pesirod (ili Pejserod) pobedili su u pesničenju – jedan kao odrastao, drugi kao efeb. Pausanija govori (V, VI 8; VI, VII 1) kako je Pesirodu otac rano umro, pa ga je trenirala majka (Kalipatera), koja je prurušena došla na igre ali su otkrili da je žena kad je preskočila ogradu da čestita sinu. Nisu je kaznili jer je bila kći, sestra i majka olimpijskih pobednika (a kazna je mogla biti samo smrtna: prestupnike koje bi uhvatili bacali su sa litice brda Tipej, iznad Alfeja). Posle tog događaja, treneri su mogli da uđu na stadion samo obnaženi i nalazili su se iza specijalne ograde da se slučaj kao ovaj ne bi mogao ponoviti. Pausanija smatra da nijednu ženu nikad i nisu bacili u ponor jer su se pravila u Olimpiji poštovala. Sem ove romantične verzije, postoji i prozaična verzija po kojoj se Kalipatera obratila organizatorima igara s molbom da prisustvuje takmičenju kad se njen sin bude nadmetao u pesničenju i to je obrazlagala time da su joj otac i braća bili ovenčani olimpijskim vencima; helanodici napravili su izuzetak i dozvolili joj da bude na tribinama.

Petoboj

Petoboj (gr. pentatl, lat. pentatlon) pobrazumeva; trčanje, skok u dalj, bacanje diska, bacanje koplja i rvanje. Petoboj je vrhunac i ideal atletizma. U njemu se sjedinjuju harmonija, lepota i snaga. Petoboj je kao i rvanje uveden na 18. igrama (708) i takmičenje se odvijalo u jednom danu, četvrtog dana igara, i to popodne, kad je jenjavala vrućina.

Pobednikom se smatrao onaj ko pobedi bar u tri od pet disciplina, a lovorov venac je dobijao ukupni pobednik; pobednici u pojedinim disciplinama petoboja lovorov venac nisu dobijali Prvi pobednik bio je spartanac Lampid.

Pankration

Pesničenje je ipak bilo nevina zabava u odnosu na pankration koji je takođe izum helena (*pan* – sve i *kratotos* – snaga). Tu je objedinjena snaga rvača i žestina pesničara kao sveborba, opšta borba.

Pesnik Pindar je rekao da pankration zahteva snagu lava i lukavstvo lisice. Dešavalo se da borce u pankrationu po povratku kući ne prepoznaju roditelji. Za tu vrstu borbe odlučivali su se oni koji su postigli sve u rvanju i pesničenju. Oni su ruke povezivali kaiševima kao pesničari. Tu se borilo stojeći i ležeći, pesnicama, glavom i nogama, uvrtanjem ruku... Pobeđeni je mogao ili da se preda ili da umre. Sudije nisu dozvoljavali ujedanje, prste u očima, kidanje vrata ili nosa.

Olimpijski pankration se pojavio na 33. Olimpijadi (648). Prvi pobednik bio je Ligdamid iz Sirakuze gde su mu spomenik podigli u blizini kamenoloma a njegovi sugrađani su govorili da je rastom bio nalik Heraklu (koji je poreklom bio iz Tebe).

Poznata je priča o pobedniku 38. Olimpijade Frinonu kojeg je u neposrednom duelu prilikom sukoba Atine i Lesbosa pobedio Pitak iz Mitilene, poznat kao jedan od sedam mudraca, čije je izreka „*Ništa preko mere*“ bila u Apolonovom hramu u Delfima, poznat je i Pitakov odgovor na pitanje *šta je opasno? Ono što dolazi*, odgovorio je on.A

što se Frinona tiče, Pitak ga je pobedio lukavstvom: izašao mu je na dvojicu sa sakrivenom mrežom pod štitom, koju jena njega vešto nabacio, upleo ga u nju, a potom porazio. Ova priča može biti i anahronizam: po vremenu života učesnika ona pripada kraju VII veka pre naše ere, a po sadržaju vremenu vladavine Oktavijana, šest stoleća kasnije.

Poznat je i slučaj trostrukog borca Arahiona koga je protivnik zahvatio nogama i počeo da ga guši; on je protivniku slomio palac na nozi, protivnik je predao meč, ali je Arihion izdahnuo (Pausanija, VIII, XL 1). Posmrtno su mu dodelili pobjedu s rečima: *Najlepša smrt pobjednika*. Tokom istorije bilo je 6 paradoksonika („neobičnih“ pobjednika“): sedam boraca kojima je uspelo da na jednoj olimpijadi osvoje venac i u rvanju i u pankrationu. Po predanju prvi je bio Herakle, dok je igrama to uspelo Kapru iz Elide (142. Olimpijada), Aristomenu sa Rodosa (156), Protofanu (172), Stratoniku iz Aleksandrije (178), Marionu iz Aleksandrije (188), Aristionu iz Stratonikeje (198) i Nikostratu iz EGINE (204).

Među pobjednicima u pankrationu posebno se isticao Polidamant sin Nikije, pobjednik na 93. Olimpijadi (408). Odlikovao se velikom fizičkom snagom; sačuvano je nekoliko legendi o njegovoj snazi: u gornjem delu Trakije jednom je sreo zalutalog lava i zadavio ga golim rukama i po tom podvigu su ga poredili sa Heraklom koji je svojevremeno isto tako pobedio nemejskog lava. Kažu da je umeo da jednom rukom zaustavi kočiju u koju su upregnuti konji i da potom konje i kočiju drži u mestu. Za njega je čuo persijski car Darije II (vladao 423-404. pre n. e) i poslao mu

bogate darove i poziv da se takmiči s njegovim najsnažnijim Persijancima iz pešadije. On je prihvatio poziv, izazvao na istovremeni duel njih trojicu i svu trojicu ubio. Poslednji podvig ga je koštao života. S prijateljima je ušao u pećinu i u tom momentu je došlo do podzemnog potresa, tavanica je počela da pada. Polidam je podigao ruke i dao prijateljima mogućnost da pobegnu napolje a on je sam poginuo. Njegovu skulpturu izvajao je vajar Lisip (390-310) savremenik Skopasa i Praksitela; na pijedastalu su bareljefi prikazivali jedan od Polidamovih podviga dok je o ostalima pisalo u natpisu.

Nadmetanja konjima

Nadmetanja kvadriga (kočija u koje su bila upregnuta 4 konja) uvedeno je u program igara na 25. Olimpijadi (680), a u čast legendarnih Pelopa i Enomaja, i konačno – Apolona. Sama kvadriga nije proizvod Helena; za nju su znali Sumeri koji su živeli na obalama Tibra i Eufrata u trećem milenijumu do naše ere. Konje su koristili za jahanje, retko su ih uprezali u kočije (za rad koristili su radije upregnute volove i magarce). Grcima-ahajcima je kvadriga došla od Hetita koji su bili prvi učitelji Helena u upravljanju kvadrigama.

Konji su mogli biti svih boja osim crne, koja je pripadala konjima iz Hada. Upravljači kočija bili su u belim dugim hitonima, a jahači su nastupali nagi. S kočijama, konjima i vozačima mogli su nastupiti samo najbogatiji. Na prvim igrama učestvovali su kao vozači carevi i aristokrate i po prvi put (na 25. Olimpijadi (680. kad je ova disciplina uvedena) pobedio je Pagond iz Tebe. Nakon kraćeg prekida,

takmičenje kvadriga je obnovljeno na 33. Olimpijadi (648). Kasnije su vlasnici konja i kvadriga prešli na tribine kao posmatrači i nadgledali svoje konje, kojima su upravljali profesionalni vozači ili jahači.

Takmičenje u jahanju je po prvi put održano na 93. Olimpijadi (408), a borba kočija s dva odrasla upregnuta konja (sinorida) uvedena je na 99. Olimpijadi (384) i pobjednik je bio spartanac Evribat (a po nekim drugim autorima – Sibarid). Takmičenje sinorida sa upregnuta dva mlada ždrepcu uvedena je na 129. Olimpijadi; dve olimpijade kasnije uvedeno je i jahanje na mladim konjima i prvi pobjednik je Tlepolem iz Likije (po drugima, Hipokrat iz Tesalije).

Kad je reč o dimenzijama hipodroma, dužina ovala je bila 770 m širina 32 m, dužina po krugu je 4 stadija, a cela trka podrazumevala je 18 krugova, 72 stadija, oko 14 km.

Takmičenja na hipodromu bila su posebno popularna jer su se tu nadmetali vladari i tirani iz raznih grčkih krajeva. Tako je deda filozofa sa Sicilije Empedokla pobjedio u jahanju na 71. Olimpijadi (496). Prva žena koja je pobjedila na igrama bila je Spartanka Kiniska, ćerka spartanskog cara Agesilaja; pobjedila je dva puta u takmičenju četvoroprega na 96. i 97. Olimpijadi (396, 392). Trostruki pobjednik (neki izvori kažu dvostruki) bio je Filip II Makedonski, otac Aleksandra Makedonskog (106-108. Olimpijada; 356-348).

Pobednici

Sedam najslavnijih atleta Olimpije bili su:

12 pobjeda: **Leonida s Rodosa** (164-152), trčanje

10 pobjeda: [Heriodor iz Megare](#) (328-292) trubači
8 pobjeda: [Hermogen iz Ksanfa](#) /Likija/ (81-89. n.e),
trčanje
7 pobjeda: [Astil iz Krotona](#) (488-480), trčanje, hoplit
7 pobjeda: [Nikol iz Sparte](#) (100-96) trčanje
6 pobjeda: [Hiposten iz Sparte](#)²⁴ (632, 624-608), rvanje
6 pobjeda: Milon iz Krotona (540, 532-516), rvanje.

Nagrade

Maslinov venac počeo je da se dodeljuje tek na 7. Olimpijadi (752); ispletenje bio od grančica maslina koje je po predanju zasadio legendarni Herakle vrativši se iz Hiperboreje.

U klasično vreme dodela venaca bila je poslednjeg dana u Zevsovom hramu, a potom na njegovim stepenicama da bi više ljudi moglo čin nagrađivanja da vidi; tek nakon proglašenja pobednikom, mogao je sebi takmičar da podigne spomenik s natpisom na postamentu, ali s neprepoznatljivim izvajanim likom; sličnost heroja i statue mogla je biti tek posle treće pobjede. Prva skulptura pobedniku, Praksidamu iz EGINE u pesničenju, podignuta je posle 59. Olimpijade (544). Koliko je statua ukrašavala Olimpiju, ne zna se; posle naleta rimskih vojskovođa i Nerona, Pausanija ih je u svom putopisnom spisu *Opis Helade* pobrojao preko 200, ali ni sveštenici im broj nisu znali; oni su vodili spisak pobednika, ali ne i popis statua dobijenih na poklon ili kao posledicu kazne za narušavanje takmičarskih pravila.

²⁴ Hiposten iz Sparte je prvi lovorov venac zadobio kao dečak (efeb) a sledećih pet u konkurenciji odraslih. Njegov sin Hetemokl nije mogao da dostigne oca i pobedio je samo na pet Olimpijada.

Običaj je bio da na povratku iz Olimpije pobjednik dolazi kući ne ulazeći kroz gradska vrata, već kroz otvor na zidu koji je specijalno za njega otvoren, a po njegovom ulasku odmah potom i zazidan, da boginja pobjede Nika Olimpijska ušavši s njim ne bi potom mogla napustiti grad. Odenut u purpurnu odoru pobjednik je upravljao kvadrigom u koju behu upregnuta četiri konja, a zvuk točkova nije se čuo od cveća po kojem je kočija prolazila; išao bi do gradskog hrama gde bi na oltar postavio svoj pobjednički venac. Potom je bio veličan, slavljen, nagrađivan.

Kao što smo već rekli, prvi pobjednik čije je ime bilo zapisano bio beše trkač Evribot iz Atine, sa 27. Olimpijade (776); dotle su spisak pobjednika olimpijski sveštenici držali u sećanju, ali, nakon sto godina sećanje je počelo da slabi i pojavila se potreba za zapisivanjem. Spisak učesnika prvih osamdeset olimpijada sastavio je sofist Hipija sa Sicilije u IV st. pre n.e.

Poseta Nerona igrama u Olimpiji i Korintu

Rimski imperator Neron (37-68. naše ere) je u Olimpiju stigao 67. godine n.e. sa 5.000 pretorijanaca. Učestvovao je u svim disciplinama i pobjeđivao: čitanje tragedija, izvođenje muzičkih dela, pevanje, upravljanje kočijom s deset konja (što nikad nije bilo)... Vozio je i kvadrigu, pao pri prvom zaokretu, ali su ga podigli da nastavi trku i dobije venac. Neronovo ime letopisci su uneli u spisak pobjednika ali su ponovili broj olimpijade (211) koja je bila dve godine ranije, 65. godine. Potom su sve izbrisali.

Neron je naredio da se s postamenata sruše statue olimpijaca, a u njegovom prtljagu našlo se 500 bronzanih statua iz Olimpije, najstarijih i najvrednijih. U Rim se vratio nakon trijumfa na Nemejskim igrama (sviranje i pevanje) sa ukupno preko 1800 skulpturabudući da pored Olimpije nisu bili pošteđeni ni Korint i Delfi; u Rim je ušao u purpurnoj odeći, ovenčan pobjedničkim vencima, na zaprezi s belim konjima, a kola se nisu čula jer su točkovi gazili po cveću (kao i drugi pobjednici, ušao je kroz za to specijalno otvorena i potom zazidana vrata; još uvek se verovalo kao i u klasično grčko doba da se boginji Pobjeda (Nike) zazidavanjem vrata sprečava njen odlazak iz Grada nakon što je u njega ušla prateći pobjednika); sugrađani su ulicama kojima je Imperator prolazio vikali *Neron – Herakle, Neron – Apolon!* Godinu dana kasnije on je izvršio samoubistvo i tako izbegao da bude pogubljen od razjarene mase.

Pitijske igre

Pitijske igre održavale su se u i blizini najvećeg grčkog svetišta Delfi, koje se nalazi na padini gore Parnasa i bile su posvećene olimpijskom bogu Apolonu. Igre su se obično nazivale Delfijske ili Pitijske. Nazivi znače zapravo isto, zato što je *Pito*, stari naziv za *Delfe*, to je naziv koji se nalazi već kod Homera i otuda dolaze i kasnije nazivi *Apolon Pitijski*, odnosno *Pitija* (a što je zbirni naziv za proročice u Delfima).

Hram čije ostatke danas nalazimo u Delfima potiče iz 548. g pre n.e. (završen 512) i podignut je na mestu starijeg hrama iz VII stoleća koji je po legendi bio sagrađen od lovorovog drveta sa Olimpa, ali, potom, izgoreo do temelja.

Novi hram sagrađen je od priloga svih Grka (ali i varvara); arhitekta je bio Spifar iz Korinta, skulpture na frontonu uradili su Praksitel i Agenor, a u tremu bile su izreke sedmorice mudraca²⁵:

Gledaj kraj života! Solon iz Atine

Oslanjaj se samo na sebe! Tales iz Mileta

Ničeg previše! Pitak iz Mitilene

Najgorih uvek ima najviše! Bijant iz Priene

Spoznaj samoga sebe! Hilon iz Sparte

²⁵ Izgleda da su poslednja dva savremenici bili sporni (tirani: Kleobul, Periandar), ili su se sami mudraci (njih petorica) hteli od njih ograditi, pa je po jednom od tumačenja slove E u hramu označavalo broj *pet*, i odnosilo se na *pet mudraca* (Videti: Plutarh: *O slovu E u Delfima* (u knjizi: Plutahj: *Pitijski dijalozi*, Matica srpska 1990, str. 15-36). No, ostala tumačenja u pomenutom dijalogu zavreduju mnogo veću pažnju i treba ih pažljivo pročitati. To je tema narednog seminara.

Bolje od svega je znati meru! Kleobul iz Linda
Obuzdaj gnev! Periandar iz Korinta

U hramu je rastao sveti lovor, pored zlatne skulpture boga Apolona. Tu je bio ritualni tronožac na kojem je proročica proricala u transu. Mrmljala je fraze i reči, a sveštenici su ono što su čuli (i kako su čuli) zapisivali i potom predavali drugim sveštenicima koji su to prosljeđivali ili slali moliocima. Prvi vrač, navodno bio je iz legendarne Hiperboreje, sa severa, potom to behu žene, ne mlađe od 50 godina, čije je zajedničko ime, kao što smo rekli, bilo Pitija.

U prvo vreme proricanja su se u Delfima vršila jednom godišnje, potom, kako je interes za njih rastao, jednom u mesecu. U klasično doba u hramu je bilo preko 1.000 sveštenika; među njima bio je i slavni istoričar Plutarh iz obližnje Heroneje koji je živio na prelazu iz prvog u drugo stoleće naše ere.

Proročanstva su bila najčešće u vezi rata, zakona i politike, ali, dvosmislena i zagonetna. Mogla su biti različito tumačena, ali, su se uprkos nejasnosti i dvoznačnosti uvek pokazivala istinita. Savet u Delfima tražio je Agamemnon iz Mikene, ali i frigijski car Mida, koji je Delfima poklonio svoj zlatni presto. U Delfima je Fidija izvajao skulptorsku grupu kojom se proslavlja pobeda kod Maratona (delo, kao i sve što je on izradio nije došlo do nas, ali, ostali su nam samo opisi i legenda koja je pratila epohalno umeće najvećeg vajara antike).

Delfe je, kako neki istoriografi navode, posetio pre no što je krenuo u svoje pohode i Aleksandar Makedonski, a pitanjem da li će njegov pohod na Aziju biti uspešan.

Sveštenici su rekli da dan u koji je došao nije i dan za proricanje; nemajući vremena da će, Aleksandar je sveštenicu silom odvuкао u hram, a ona je samo rekla, *mladiću tebi je nemoguće suprotstaviti se*; on reče: *i to je dovoljno*.

Delfi su bili darivani od svih Grka ali i varvara (Krez, Mida) i behu veoma bogati; ukrasili su ih najveći skulptori Fidija (490-430) i Praksitel (IV stoleće pre naše ere) a slike i freske je izradio Polignot (sredina V stoleća pre naše ere); darovi su proročistu donošeni pre rata, za vreme rata i nakon njegovog okončanja. Poznato je pitanje Kreza da li da započne rat protiv Persije, a odgovor je glasio: *predeš li reku Halis, srušićeš veliko carstvo*. On je pošao u rat i bio poražen (ulaskom u rat, prelaskom reke Halis, srušio je svoje carstvo, a ne protivničko; pogrešno je razumeo odgovor iz Delfa; proročište je bilo u pravu, stvar je do tumačenja).

Prve igre u Delfima održane su 586. g. pre naše ere, a u čast Apolona; treba imati u vidu da su igre u Delfima održavane i ranije, ali su bile lokalnog značaja. U rang u panhelenskih, igre u Delfima behu po prvi put 48. Olimpijade. Na samom početku igre su se svodile na nadmetanja muzikanata, koji su pevali peane u čast Apolona; znatno kasnije su se kitaristima i flautistima pridružili atletičari i konjanici.

Spočetka, troškovi igara bili su pokriveni dobrima zadobijenim u borbi s gradom Kirom, zbog kojeg je i nastao rat 596. godine pre n.ere i koji je trajao deset godina, a vodio se oko toga ko će imati vlast nad svetilištem. Problem je bio u tome što su putnicima u Delfe uzimali velike takse

u susedenoj državi. I da se razumemo: u osnovi svih ratova i pohoda uvek su novci, odnosno njihovo neimanje i dugovi; uostalom ne bi ni Cezar pokrenuo rat protiv Gala da sam nije bio u velikim u velikim finansijskim teškoćama.

Najstarije takmičenje u Delfima bilo je takmičenje u pevanju pesama u čast boga Apolona. Tek posle takmičenja pesnika, muzičara, komediografa i tragičara, došla bi takmičenja obnaženih boraca. Specifičnost Pitijskih igara bilo je *musičko takmičenje*²⁶. Zato, praznik nisu otvarali atletičari, već sveštenici upućeni u umetnosti; a posle ceremonije otvaranja, kod oltara pred ulazom u hram, počinjala su takmičenja u teatru.

Posebnost ovih igara bila je i u tome što je prvenstvo u takmičenju pripadalo muzama i njihovom predvodniku Apolonu. Ove igre, za razliku od svih drugih odlikovala je harmonija koja je omogućavala ravnopravnost muzičkih i atletskih takmičenja.

Tu je po prvi put realizovano jedinstvo umetnosti i atletizma (danas se ponekad govori o jedinstvu sporta, kulture i umetnosti; čini mi se da je tako nešto upravo bio grčki ideal i da je uspostavljen upravo tu, u Delfima).

Iako nema mnogo svedočenja o Delfijskim igrama, jer sveštenici u Delfima nisu vodili precizne beleške poput onih u Olimpiji, činjenica je da su njihovi organizatori i sudije kopirali iz Olimpije sve što su mogli, posebno kad je reč o takmičarskim pravilima u atletskom delu nadmetanja. Igre su najavljivane 90 dana ranije; vremenski, one su se

²⁶ Dakle, takmičenje posvećeno muzama, zaštitnicama umetnosti (ne muzičko takmičenje), ovde se može reći i muzičko, ali se onda muzika mora razumeti u širem smislu, kad obimom pokriva sva umeća i veštine (umetnosti).

poklapale s Panatenijskim u Atini, te je sveto primirje vladalo i u Delfima i u Atini.

Interesantno je da su na prvim igrama bila takmičenja u pevanju uz flautu. Tada su bila i atletska nadmetanja (trčanje i pesničenje za efebe), trčanje na dva stadiona i takmičenje kvadriga. No, na narednom takmičenju je izbačeno pevanje uz pratnju flaute. Takva muzika je osuđena kao jako tužna (mi bismo rekli da je defetistička i da pre umiruje i raslabljuje čoveka, no što mu podiže takmičarski duh i elan). Delfljani su smatrali da duvački instrumenti loše utiču na ljude, a da kitara i lira (žičani instrumenti), kao dar Apolona ostaju pravi instrumenti. Činjenica je da su se i kasnije održala takmičenja u flauti, ali, samo zato što što su njom praćene pesme u čast Apolona.

Takmičenja su se u međuvremenu i dalje menjala: na 8. Gelfijskoj olimpijadi nastupili su takmičari na liri (588), a na 30. olimpijadi (470) nastupili su slikari i to pod uticajem jednog od najvećim među njima - Polignota.

U Delfima su se takmičili Miron i Pitagor. Svojom statuom pankratiste Pitagor je Pobedio Mirona s njegovim *Diskobolosom*. Treba da imate u vidu da su ponekad čudne i relativne odluke sudija kad je reč o umetnosti:

U takmičenjima atletičara, a danas sportista ko je bolji, to je jasno i neopovrgljivo, i to se ne opovrgava mnenjima. Zato su Grci i pamtili u atletskim igrama samo pobednike a ne drugoplasirane ili trećeplasirane. U umetnosti to nije slučaj, zbog različitih merila, pa su stoga Grci pamtili i one koji su bili i drugi, ili treći.

Tako je jednom, na takmičenju tragičar (u Atrini), Sofokle sa tetralogijom u kojoj se nalazio i nama sačuvan i slavan *Kralj Edip* osvojio drugu nagradu, a prvu, nama danas neizvesni Eshin (ali tada svima poznati Eshilov nećak); u tom smislu, ništa se nije promenilo do naših dana i nije čudo što je i savremena književnost preplavljena raznoraznim Eshinima.

Pitijska takmičenja su imala toliki uticaj da su se svuda počela održavati takmičenja muzičara, pevača i igrača. A u samim Delfima odvijala su se takmičenja i u pantomimi, i potom tragičkih umetnika. Prvog dana, kao što sam vam već rekao, nastupali su i igrači/plesači i delfijci su obično bili pobednici (jasno vam je i zašto). A onda, dolazili su umetnici sa kitarom sa sedam struna.

U Delfima stadion se nalazi iznad hrama, 600 metara nad morem, staze su bile dužine 177,55m; sama staza bila je kraća od olimpijske, a na njoj je moglo da nastupi odmah 16 trkača. U prvo vreme gledaoci su sedeli na zemljanim padinama, a potom su napravljene tribine na kojima je moglo biti oko 7000 ljudi. Nad ulazom u stadion (sličnom onom u Olimpiji) bio je natpis da se sa sobom u stadion ne može unositi mlado vino.

Gimasion i palestra gde su se pripremali takmičari, bili su znatno niže od centralnog hrama posvećenog Apolonu; na mestu gimnasiona nekad je bila šuma u kojoj je, po legendi, u mitska vremena Odisej lovio divlje svinje i u jedno trenutku bio ranjen. Gimnasion je sagrađen tek u IV st. pre naše ere (337. godine) i bio je veličine 200 x 60 m, a staza za trčanje bila je duga 165 m. Potom su gimnasionu dodali palestru za pripremu „snagatora“; njih su tu posebno

poštovali jer je pesničenje u takmičenja, po predanju, uveo Apolon.

Zašto je lovor sveto drvo i simbol Apolona? Apolon je hteo da se dokopa nimfe Dafne. Ona se pomolila bogovima da tako ne bude i oni su je pretvorili u lovorovo drvo. Tako je lovor postao sveto drvo Delfa i praznika u njemu. Ali venci u Delfima bili su od grančica uzabranih u Olimpiji. Te grančice odrezivao je tamo zlatnim nožem dečak koji je imao žive roditelje.

Po Pausaniji na igre u Delfima nisu dozvolili pristup Hesiodu jer nije umeo da svoje stihove sprovodi muzikom na kitari (Delfi su mu prorekli da će biti ubijen u hramu Zevsovom na Nemejskim igrama, i to se, razume se, i dogodilo; bogovi ga nisu spasli iako je njima posvetio veliko svoje epsko delo *Teogoniju*).

Mnoge pobednike u Delfima je svojim stihovima ovenčao najveći grčki pesnik Pindar. Mi smo već pominjali Milona iz Krotona, prijatelja i učenika Pitagore, šestostrukog olimpijskog pobednika, koji je 6 venaca zadobio i u Delfima.

Treba pomenuti i njegovog sugrađanina Fila. Njemu se proricali veliku slavu. Ali, on je kao mladić tri puta pobedio u Delfima u trčanju i petoboju, no, kad je počeo rat s Persijancima, on je prodao imanje koje je od grada dobio za trostruku pobedu u Delfima, pozajmio još novca od prijatelja i kupio brod kako bi mogao otići u odbranu Helade. Poginuo je u bitci kod Salamine, a bio je jedini od atletičara Krotona koji je otišao u odbranu grčkih zemalja. Njegovo ime treba da bude upamćeno jer je on primer ljudi koji su proslavili Grčku i načinili je toliko velikom, da nam

ona i dela njenih atletskih pobednika i boraca i danas ostaju nedostižni uzor.

Igre u Delfima počele su da propadaju i gube svoj sjaj i značaj, pod naletima Makedonaca, Rimljana, a potom i varvarskih plemena. Pokušali su da ih podrže arhont Atine Herod Atik (127) i potom rimski imperator Hadrijan (umro 138), no, potom, došli su Gali (279), Makedonci (168), Rimljani (156), požar kao posledica zemljotresa (91), legioni Sule (86), Neron (68. n .e). Premnogo je to nesreće i za velike Delfe.

Poslednji koji se obratio Delfima za savet bio je retor i filozof, poslednji paganski rimski imperator Julijan Odstupnik (330-363) i dobio odgovor iz Delfa koji je glasio:

Odnosite caru vest:

U razvalinama je veličanstveni hram;
Feb ne vlada domom, ne vlada proročkim lovorom
Izvor nadahnuća je presahnuo, kastalske struje utihnule.

Posle zatvaranja svetilišta od strane Teodosija I, počelo je odnošenje spomenika iz Delfa u Konstantinopolj; posle galskih varvara i rimskih zlikovaca (Sula, Neron), Teodosije je najveći zlikovac nad Delfima. Njegov sin umobolnik, Arkadij, uništio je Apolonovo svetilište do kraja.

Danas mi vidimo skulpturu Apolona Belvederskog, mermernu kopiju nepoznatog rimskog vajara, prema originalu u bronzi iz IV st. do n. ere koji je uradio Atinjanin

Leohar²⁷. Apolon gleda kako strela iz luka leti. On vidi cilj.
Da li ga vidimo i mi?

²⁷ Leohar je sa skulptorom Skopasom 350. Do n. ere radio na *Mausoleju* u Halikarnasu, a potom je na poziv Filipa II Makedonskog radio portrete članova carske porodice za *Filipeum* u Olimpiji. Njemu se pripisuju pored Apolona Belvederskog i skulpture poznate pod nazivima, Ganimed Vatikanski i Dijana Versajska (ksve tri su nama poznate po rimskim kopijama iz helenističkog perioda). Prilikom otkopavanja u Atini nađen je jedan pijedastal s natpisom na kojem je bila skulptura Aleksandra u borbi s lavovima.

Istamske igre

Istamske igre odvijale su se na prevlaci Istmu, između grčkog kopna i Peloponeza; najbliži grad bio je Korint koji se u međuvremenu obogatio trgovinom. Mitovi kazuju da su se za te predele borili Posejdon, bog mora i Helios, sin Hiperiona, svedideći bog sunca, kasnije Apolon. Posejdon je dobio vodu i kopno, a Helios kamenu liticu nad Korintom. Korinčani su sebe smatrali potomcima Posejdona a prvim svojim vladarem Sizifa kog su smatrali i utemeljivačem Istamskih igara.

U ahajska vremena Korint se nije slavom mogao porediti sa Trojom ili Mikenom, a posle dolaska dorskih plemena njegovu su slavu potamnili Arg i Teba, a već od VI veka Korint je bio na periferiji helenske istorije – u senci Atine i Sparte. Treba reći da je Korint i dalje bogat grad, no nikad ne i veliki kulturni centar: o njemu se govorilo kao o gradu tirana i aristokrata, trgovaca i moreplovaca i gradu poročnih sveštenica ljubavi.

Za pravog utemeljivača igara smatrali su, kao što rekoh, Posejdona. Ovaj olimpijski bog je, po predanju, omeđio i prvi stadion, no Korinčani su to zaboravili, pa su prvim utemeljivačem smatrali svog prvog cara Sizifa, koji je obnovio igre u čast Posejdona, ali koji je lancima okovao za liticu i boga smrti Tanatosa (koga je potom oslobodio Ares), no, posle bekstva iz Hada, Sizif je vraćen u podzemni svet i osuđen da neprestano i iznova gura na brdo ogromni kamen.

Trećim osnivačem igara Heleni su smatrali Tezeja, sina atinskog cara Egeja. On je, po legendi, idući u Atinu

pobio razbojнике Perifeta, Sinida i Damasta (Prokrust) i tako narod korintski oslobodio od velikih nedaća. Tezej e potom na Istmu postavio oltar Posejdonu i pozvao istmljane na igre u čast Posejdona.

Plutar piše da, kao što je Herakle osnovao igre u Olimpiji, tako je Tezej na Istmu: to su bila takmičenja u gimnastici (atletske) igre. No, legenda kazuje da u prvo vreme na igrama nije bilo nikog ko bi bio jednak Edipu, sinu korintskog kralja Poliba. Kad ga je jedan od takmičara nazvao nađenim, on je otišao u Tebu (jer mu je u Delfima Pitija prorekla da će ubiti oca), a to je već tema Eshilovih i Sofoklovih tragedija (do toga doći ćemo opet kad budemo govorili o problemu dužnosti kao i istinskog viđenja).

U VII stoleću pre naše ere Korintom upravlja dinastija Bahilida, niz tirana koji su sebe smatrali potomcima Herakla. Bili su grubi, ogrezli u raskoši; bogatili su se porezima i taksama; no, to je vreme kad u Korintu procvatavaju zanati i trgovina, ali ne zaostaje ni razbojništvo na moru. Osnovnu moć na moru činile su triere izrađivane tada u Korintu.

Istamska prevlaka bila je helenska raskrsnica čiji je ključ bio upravo grad Korint. Pokazalo se da je bezbednije tu, preko prevlake prenositi robu kao i brodove iz Egejskog u Jonsko more i obratno, i pritom plaćati takse, i opet, to je bilo i jevtinije, no izlagati se opasnom putovanju oko Peloponeza, morem prepunom pirata. To je vreme vladavine Periandra, jednog od sedmorice mudraca, surovog tiranina, koji je vladao četiri decenije, počev od 627. godine. Pošto nije mogao iskopati kanal, on je izgradio mermerni put kojim su na točkovima prevlačili brodove.

Zapravo, Periandar je Korint napravio bogatim. Novac je prikupljao na razne načine, a ponekad i od bogatih sugrađana; priča se da ih je jednom pozvao na praznik zajedno sa ženama i tu s njih pokupio sav nakit, otpravivši ih kući u donjem rublju, a svo bogatstvo dao za gradnju spomenika Posejdonu [obratite pažnju: nije novac strpao u svoj džep]. Na njegovon dvoru bilo je mnogo umetnika skulptora, pesnika, vajara, tu je živio i basnopisac Ezop, ali, Periandar se s razlogom bojavao neprijatelja, imao je i veliko obezbeđenje, no, za svaki slučaj, a iz straha, ubio je ženu, spalio ljubavnice, prognao sina; sigurno je sigurno. No u vreme njegove vladavine (627-587) Korint je bio značajna i moćna pomorska država koja je kontrolisala more od Egejskog do Jadranskog mora, oko čitavog Peloponeza.

Periandar je umro u osamdesetoj godini; sinovi su mu bili već pomrli, izabranog naslednika ubile su aristokrate; ipak, pripisan je spisku sedmorice mudraca i navodno, bio je zaslužan za obnovu Istamskih igara, kažem navodno, jer igre su obnovljene 582, znači, pet godina nakon njegove smrti.

Prve igre počele su sa skandalom. Korinćani nisu dozvolili prisustvo atletičarima i posetiocima iz Elide sa Peloponeza. Oni nisu zaboravili da pobeđu na kvadrigama Periandra u Olimpiji (636, ili 628), elanodici u Olimpiji nisu upisali u spisak pobednika stoga što je on bio sin Korinskog tiranina Kipsela.

Kao u Olimpiji i Delfima, gde su hramovi bili posvećeni Zevsu, odnosno Apolonu, ovde je hram bio posvećen Posejdonu i u njegovoj blizini su se odvijale igre. Kod svetilišta ležao je dugo vremena i brod Argonauta

kojim su se ovi po predanju, s Jazonom na čelu, vratili Greima zlatno runo, a ovaj se potom sa suprugom Medejom i naselio u Korintu. Atinski bogataš Herod Atik poklonio je Posejdonovom hramu kvadrigu s četiri pozlačena konja čija su kopita bila od slonove kosti, a tu se nalazila i bronzana statua Posejdona s trozupcem.

Pod borovima istamskog svetišta obnovile su se igre 582. pre n.e, i one su se održavale u proleće prve i treće olimpijske godine. Igre su se održavale i kad su besneli ratovi i pirati i razbojnici pljačkali namernike na putu u Korint. Nemački pesnik Fridrih Šiler napisao je poznatu baladu „Ibikovi ždralovi“ o nastradalom pesniku Ibiku na putu na pesničko takmičenje u Korintu.

Plutarh je napisao „Gozbu sedam mudraca“, čija se radnja događa na dvoru Periandra, a učesnici su Tales, Hilon, Pitak, Solon, varvar iz Skitije Anaharsis i Ezop.

U Korintu je poslednju trećinu svog života proveo kinik Diogen iz Sinope; dugo se prepričavao njegov dijalog s Aleksandrom Makedonskim kod gimnasiona u Kranii, predgrađu Korinta (razgovor, koji je verovatno bio 336. kad se Diogen oslobodio makedonskog ropstva, a tada se praznovala 123. Istmijada; o tome govore mnogi autori, a među njima i rimski istoriograf Arijan). Savremenici su pominjali da je veliki kinik umro istog dana kad i veliki vojskovođa.

Po svedočenju Plutarha, koji je poreklom bio iz Heroneje, Istamske igre su pre bile religiozni no atletski praznik. I ovde je bio prenet program iz Olimpije: trčanje na stadion i veće dužine, borbe rvača, trke na hipodromu. Sem toga, bila su tu takmičenja flautista i kitarista, kao i

slikara. Ali bila je tu za Istamske igre jedna specifičnost koja će se naći i na igrama u Atini: trčanje s bakljom.

Među pobednicima u rvanju bio je i mladi Aristokle, potom poznat kao Platon. Milon iz Krotona bio je desetostruki pobednik. Imena prvih pobednika ne znamo jer su se prve hronike počele voditi tek od 490. godine pre naše ere, od godine bitke kod Maratona.

Sve igre, pa izuzetak nisu ni Istamske, imale su svoje događaje za pamćenje; tako je bilo s kobilom korinćanina Fejdola koju su zvali Avra (Vetrić), koja je na početku trke u Olimpiji zbacila svog jahača, potom trčala po svim pravilima i kad je čula trubu koja najavljuje poslednji krug, nakon njega stala je kao ukopana pred sudijama na samom cilju. Sudije su nesretnog jahača proglasile pobednikom (512 g). O tome nam govori Pausanija (VI, XIII 1). Epigram na spomeniku kobili kojoj je podignut spomenik, napisao je navodno Anakreont (Palatinska antologija, VI, 135). Potom su Fejdolovi sinovi pobedili na 68. Olimpijadi u Olimpiji i još jednom na Istamskim igrama.

Pobednici su, pored slave koju su uživali, dobijali i razne nagrade kad bi stigli u svoj grad. Solon je utvrdio da se za pobednike sa Istma isplaćuje 100 drahmi (jedan bik je stajao 5 drahmi).

Atlete iz Rima pojavile su se na igrama po prvi put 228 g. pre n. ere; nakon tri decenije došla je rimska vojska s konzulom Gajom Flaminijem i dala Grcima slobodu nakon što je prethodno poražen Filip V Makedonski; dve godine kasnije vojska se povukla iz Grčke. Tada dolazi do mešanja kulturnih uticaja: Rim otkriva grčku književnost, filozofiju,

modu, teatar i poeziju, slobodno mišljenje mudraca po trgovima, a grčka upoznaje rimske zakone.

167. godine završilo se iseljavanje Ahejaca (koji su bili na strani Makedonaca), iz Korinta u Rim. Među njima bio je 35-godišnji komandant konjice, obrazovani Grk Polibije koga je konzul Lucije Emilijan uveo u visoke rimske intelektualne krugove i preobrazovao ga tako, što je ovaj postao veliki poklonik rimske kulture i istorije i napisao „svetski istoriju“ u 40 knjiga.

Već 164. p.n.e na istamske igre došli su po prvi put gladijatori, da bi nakon nepune dve decenije, 146. Grci počeli da se bune protiv Rimljana. Rim je poslao kazneni odred s konzulom Lucijem Mumijem na čelu. Te godine Rimljani su zauzeli Korint, jednim udarom uništili pobunjenike i trgovačke konkurente na moru. Mumije je prvo pukupio sve dragocenosti od građana i iz hramova, pobunjenike povešao, decu i žene poslao u roblje, grad spalio; pokupio je sve - i po njegovom odlasku Korintom je zavladala tišina. Kasnije, u vreme Gaja Cezara 46. g.pre n. e., (a potom i Oktavijana Avgusta), Korint je postao rimska provincija i njega su naselili Rimljani.

Posle grandioznog požara u Rimu i ubistva Seneke, Neron je došao prvo na ostrvo Kerkiru a potom u Korint; tu je ostao zimu i proleće dok se za njega pripremao teatar. 67. g. je otišao u leto u Olimpiju, odakle se vratio ovenčan pobjedničkim vencima. Na Istamskoj prevlaci je došao na ideju da prokopa kanal preko prevlake što nije uspeo ni Periandar, ni Aleksandar, ni Cezar, ni Kaligula. No, lopatama se kamena litica nije mogla savladati.

Ne zna se ništa o nastupima Nerona na stadionu i hipodromu, zna se o nastupu u teatru. Na liri nije svirao loše, ali pevao je, kažu, kao vrana. Znatizeljnih nije bilo mnogo, pa im je bio plaćen dolazak; sa predstave niko nije mogao otići, pa su se neke žene za vreme njegovog nastupa prevremeno porodile.

Početak proleća 68. Neron je otišao, zabavio je građane i goste svojim nastupom, pokupio mnogo venaca i nagrada; pedantni izvori kažu da je izvezao iz Grčke 1808 venaca za sve moguće i nemoguće pobe, ali i skulpture Praksitela; u Rimu mu je priređen trijumf kao najvećem u svemu mogućem (a o svemu tome smo već govorili).

Korint se potom bogati; bogati postaju bogatiji, bedni bedniji, vlada bezvlašće, partije se smenjuju na vlasti, jedni druge konfiskuju, opada moral, javljaju se razne sekte, i učenja, grad gubi kontrolu nad trgovinom, gubi se patriotizam i težnja boljem sutra. Korint gubi vojsku, flotu, kontrolu nad uvozom žita, nestaju zanatlije, ulice i trgovi obrastaju u korov, uništavaju se voćnjaci i vinogradi...

Atletske igre gube svoj raniji karakter; njima vladaju svirepi snagatori, mađioničari, gasi se helenski entuzijazam. Narod iz kojeg su nekad potekli slavni atletičari sad postaje narod ravnodušnih posmatrača. U gimnazijama i palestrama vlada tišina. Ne zna se ime poslednjeg pobjednika, kao što se nije znalo ni ime prvog. Korint su prvo osvojili Goti, kasnije Varvari, da bi ga na kraju uništili hrišćanski fanatici.

Nemejske igre

Na severu Peloponeza, u Argolidi, nalazi se Nemejska dolina. Nazvana je po Nemeji, kćeri legendarnog peloponeskog vladara Asopa. I tu su od pamtiveka održavane igre, a da se nije znalo ko im je osnivač; igre su bile mešavina takmičenja atleta, konjanika, muzikanata i rapsoda, praćenih kulturnim radnjama, budući da je tu bilo svetište Zevsa Nemejskog.

Osnivanje igara pripisivano je Perseju (pobedniku Meduze), zatim, argoskom vladaru Adrastu (koji je vodio savezničku vojsku protiv Tebe), a najviše Heraklu, koji je prvi od svojih dvanaest podviga izvršio u Nemeji, a taj je bio ubiti nemejskog lava i on je lava zadavio golim rukama. U znak sećanja na tu pobjedu počele su da se održavaju igre blizu grada Nemeje i nazvane su Nemejske.

Istoričar Tukidid piše da je u hramu Zevsa bio ubijen od Nemejaca pesnik Hesiod, što mu je Pitija u Delfima prorekla.

Igre su se održavale jednom u dve godine, trajale su nekoliko dana, a na programu behu: trčanje na stadion pod punom vojnom opremom, rvanje, pesničenje, trke kočija. Za vreme igara, trajao je mir. O njihovoj istoriji malo se zna, ali da se zaključiti da su bile obnovljene 573. do n.e. i da su i tada imale lokalni karakter. Održavale su se druge i četvrte godine olimpijade; u jesen su imale lokalni karakter u leto (jun-avgust) panhelenski.

Stadion je bio kopija olimpijskog, izgrađen u IV stoleću; mogao je da primi 30.000 gledalaca i bio je dug 177 m; istovremeno stadionom je moglo trčati 13 trkača.

Nagrada je bila venac od maslina, a potom od celera, simbola tuge i sećanja. U Nemeji nisu bili vođeni zapisi, nema spiskova pobednika, kao što je to slušaj u Olimpiji. Više se činjenica zna iz pohvalnih oda pesnika Pindara koji je i umro u Argosu, blizu Nemeje a koji je epinikijama slavio pobednike igara, pa i Nemejskih. Desetu Nemejsku odu posvetio je Tezeju, nepobedivom trkaču.

[Pesničenje Krebga i Damoksena \(opis Pausanije, 292\).](#)

Panatenejske igre

Panatenejske igre, po godinama osnivanja najmlađe, nisu ustupale mesto Olimpijskim, Pitijским, Istamskim i Nemejskim igrama. One su održavane u čast boginje Atine, a utemeljio ih je legendarni grčki heroj Tezej, vladar Atine, i ujedinitelj atičkih naseobina; i kao što je Herakle osnivač Olimpijskih i Nemejskih igara, tako je Tezej osnivač Nemejske i Panatenejske igara, a to je po legendi navodno bilo u XIII st. do nove ere.

Sa Atinom po lepoti nije mogao da se meri nijedan grad, ni Olimpija, ni Delfi, ni Korint, ni Nemeja, i nijedan od olimpijskih bogova nije imao takvu čast da ponese ime grada, kao što je to bilo u slučaju Atine.

Grad Atina, nad kojim je dominirao Partenon na Akropolju, imao je dve reke (Ilis i Nefis), tri luke (Munihij, Faleron i Pirej), dva brda u okolini koja su ga štitila s kopna, Dionisovo pozorište, trg Agoru, vrtove kao što su Akademija i Likej, kvartal Keramik gde su živeli i radili nadasve slavni grnčari i gde je rođen Sokrat...

Za obnovitelja Panatenejskih igara 566. smatraju Solona; međutim, on u to vreme već nije bio na vlasti i verovatno je mogao biti samo njihov inicijator; kasnije će ih podržati tiranin Pizistrat, koji će zadržati Solonove, ranije uvedene zakone; sve u svemu, ostaje i danas neizvesno ime arhonta koji je utvrdio igre.

Panatenejske igre održavane su treće olimpijske godine, u julu, kad posle žetve nastupa nova godina, i to je dvadeset i prvog dana meseca hekatombeona; učestvovati je mogao svako ko je bio telentovan, lep i snažan; što se

uzrasta tiče, mogli su učestvovati dečaci, efebi i odrasli. Glavne ličnosti, nagrađivane na kraju zlatnim vencem, nisu bili samo sami učesnici, već horeg, gimnasiarh, trierath i lampadarh - oni koji su bili sposobni da podnesu sve rashode igara i pripreme njihovu organizaciju.

Po sadržaju, Panatenejske igre su navodno bile nalik onima u Olimpiji, ali ne beše baš tako; pre početka takmičenja organizovana je bila procesija do Atininog hrama na Akropolju, i nadmetanja bi počela s takmičenjima muzičara, igrača, glumaca i pevača, a igre su završavane nečim što je bila osobenost isključivo igara u Atini: takmičenjem triera i trkom bakljonoša (lampadodromija).

To znači da je prvog dana bila procesija Atinjana, drugog i trećeg dana bilo je takmičenje muzičara i ostalih umetnika, četvrtog dana bila su atletska takmičenja (trčanje, rvanje, pesničenje, petoboj, pakration), takmičenja konjanika i zaprega; petog dana takmičenje na vodi (veslača na trijerama) i lampadodromija: trka je počinjala od žrtvenika Prometeju u Akademiji (Pausanija, I, XXX 2) i završavala se kod žrtvenika Atini. Reč je zapravo o šafeti u kojoj je cilj da se baklja putem ne ugasi.

Ova petodnevna takmičenja na svojevrsni način, navešćivala su i početak Nove godine. Procesijagrađana i takmičara kretala se ulicama grada a cilj je bio Akropolj, koji se uzdiže na 156 m nadmorske visine i dug je 270 m. Odatle bilo je oduvek vidno ko dolazi morem i šta se zbiva u gradu. U vreme Perikla, pod rukovodstvom najvećeg grčkog vajara Fidije, uzvišica nad Atinom pretvorena je u mermerno svetište posvećeno Atini; dominantna je bila skulptura od bronze Atine visine devet metara (s

pijedastalom visokim 21 metar) koju je 450. godine, za 30 Panatenejske igre, izlio Fidija, sredstvima Atinjana dobijenim u bici kod Maratona. Zlatni šlem i vrh njenog koplja bili su vidni s daljine od 50 km. Iza nje bio je Erehteon, navodno, na mestu spora Atine i Posejdona za vlast nad zemljama oko Akropolja. Dokaz toga je maslina, dar Atine koja tu raste i danas uz verovanje da dok tu cveta maslina, cvetaće i slava Atine.

Iza Propileja, statue Atine i Erehteona, bio je sagrađen hram Partenon (građen 9 godina, počev od 447. godine); dug je bio 70, širok 30 i visok 20 metara, okružen sa 46 stuba od kojih je svaki bio veći od 10 metara. Mermer je bio s ostrva Paros. Na zapadnom pročelju bila je prikazana borba Atine i Posejdona, a na istočnom, njeno rođenje iz glave Zevsa kojem prisustvuju Tezej i Sudaje. Na mermernom frizu dugom 160 metara prikazana je procesija atinjana na Akropolj u vreme Panatenejskih igara; tu se mešaju ljudi i bogovi i na 92 metope bilo je prikazano 600 figura; to beše zamisao Perikla i Fidije, da se na jednom mestu nađu, bogovi, heroji i obični građani.

U hramu je bila 12 metara visoka skulptura Atine Partenos izrađena od zlata i slonove kosti, dok je drago kamenje bilo na mestu očiju – rad Fidije (Pausanija, I, XXIV 7). Odeća je bila od zlatnih listića ne debljih od milimetra, i teška 40 talenata (skoro tonu). Nakon što je boginji prinet na dar plašt koji su ručno godinu dana radile mlade atinjanke, napolju su prinošene žrtve (30 bikova) i prvi dan svečanosti se završavao gozdom.

Partenon je bio simbol Panatenejskih igara. Posle pada Konstantinopolja (1456) Turci su osvojili i Atinu,

Partenon preobratili u džamiju dodavši minaret. 1674. francuski poslanik Luja XIV imao je u svojoj pratnji slikara koji je potvrdio da se ceo friz od 92 metope nalazio na mestu. Ali, kad su 1687. Venecijanci opkolili Turke, jedna granata, pala je na barutanu i teško oštetila Partenon, potom su ga Italijani pljačkali (koliko su mogli), pljačku će nastaviti Francuzi (1788), a potom Englezi (1799-1803) i najveći deo friza nalazi se i danas u Londonu, mada teško oštećen neveštom restauracijom pred drugi svetski rat, što se dugo krilo.

Helenske atletičare posebno su proslavila trojica vajara: Miron, Fidija i Poliklet: Fidija je bio Atinjanin i proslavio se vajanjem bogova u bronzi, zlatu i slonovoj kosti. Vrhunac njegovog stvaralaštva je *Zeus Olimpijski* u Olimpiji, o kojem je već bilo reči. Ostala dvojica vajali su smrtnike, Miron *Bacača diska*, Poliklet *Doriforosa* (Kopljonosca). Savremenici Panatenejskih igara bili su slikari vaza u Keramiku (Eufemid, Andokid).

Grčka nije imala mnogo reka i jezera, a gradovi su bili podalje od mora, i plivanjem se Grei nisu bavili, ali jesu veslanjem još od vremena pre Temistokla kada je svaki od 48 okruga Atike morao da izdržava bar jedan brod. Temistokle je uvećao flotu. Kod Salamine je bila 271 triera Atinjana i saveznika (protiv 1207 triera i tri hiljade drugih brodova persijanskih). Atinska triera je razvijala brzinu od 14 km/h, imala 174 veslača, a ritam je davao flautista.

Što se trka konjima tiče, u mitska vremena pobednik je dobijao konja, drugoplasirani, robinju cara, a trećeplasirani ovna ili tronožac.

Ali, pobednicima s drugih igara, zavist su budile nagrade na Panatenejskim igrama. U početku to su bile samo grane palme urme; pobednici muzičari, rapsodi, igrači, dobijali su nagradni venac od čistog zlata; a bile su tu i novčane nagrade 600 drahmi (2,5 kg srebra). No glavna nagrada ne beše ni novac, ni zlatni venac, već atinska amfora [islikavane crnim lakom na crvenoj glinenoj osnovi, a potom pečene na 800-900 stepeni] na kojoj je bio natpis „Ja – s Panatenejskih igara“. Ona nije bila prazna. Do vrha bila je napunjena maslinovim uljem (u pobedničku bi stalo oko 25 litara).

Ulje je imalo posebnu vrednost i bilo je veoma dragoceno; bez njega nisu se mogle organizovati gozbe; neočišćeno ulje je korišćeno je za održavanje vatre na žrtvenicima, u pritaneju; tim uljem mazali su se borci. Maslina je postala obeležje grčkog nacionalnog pejzaža, te ju je atinski zakonodavac. Solon (640-558. pre n.e) stavio pod zaštitu zakona.

(Ovde dodati odlomak iz Lukijana: Anaharsis, ili o vežbi tela).

3. Igre u starom Rimu

Za razliku od Grčke gde su igre bile bitan momenat vaspitanja i gde su one bile u funkciji održavanja najviših interesa države, te ih je država sve vreme organizovala bdijući nad pripremom svojih učesnika na takmičenjima i gde su dugi period vremena u njima učestvovali predstavnici najviših slojeva društva, jer se u igri odražavao prestiž pojedinca, ali i najviša forma vlasti oličena u neprestanoj borbi, u Rimu dugo vremena vladajući slojevi nisu u igri nalazili životni interes i to iz prostog razloga jer je vlast bila drugačije organizovana, a fizičke vežbe bile su lična stvar pojedinca; zato su, uprkos interesu za igre, same učesnike u igrama Rimljani malo cenili.

U VII st. pre n.e. Rim i okolna naselja formirali su savez gradova. Savez je imao hramove u kojima su se održavali kulturni obredi u čast porodičnih božanstava uz poštovanje kulta predaka, pa su se uporedo s njima održavala i nadmetanja, i to, ako je verovati predanjima, u trčanju, borbi kočija, mačevanju i pesničenju. Učesnici su bili samo Rimljani, dok stranci behu tek gosti na takmičenjima.

Kako su ovi praznici bili sve ređi, jer je i uticaj Etruraca slabio, bogati rimski patriciji, kako bi mogli pokazati svoju moć, počeli su sami da organizuju takmičenja, obično pre ratnih pohoda ali i nakon dolaska iz njih; stalno mesto između Palatina i Aventina gde su se održavala takmičenja konjima i kočijama dobilo je naziv *circus*.

U narednom stoleću Rim je prognao poslednjeg etrurskog kralja i postao republika. U vreme prinošenja zakletvi i u znak sećanja na pobedu nad bivšim saveznicima, Rimljani su počeli da održavaju igre pod nazivom *Ludi magni*, no, kako je vladala velika napetost između patricija i plebejaca, svaka od ovih grupa organizovala je sopstvene igre, i tako je bilo sve do 287. pre n.e. kada su plebejci [bez kojih nije mogla da se organizuje armija, a Rim je u to vreme već pokorio svu teritoriju današnje Italije], dobili više građanskih prava i igre su postale jedinstvene.

Kada je reč o Etrurcima o kojima pretpostavljam malo znate, treba da imate u vidu da su ih Rimljani tako sistematski uništili, da su zbrisali i sve tragove o njima, svu njihovu kulturu i da od vremena Renesanse vode se sveobuhvatna istraživanja Etrurske kulture koja je prethodila rimskoj, a nije samo reč o narodu koji je naseljavao teritorije današnje Italije, već o narodu koji je imao gradove, knjige i biblioteke, a čiji jezik ni danas ne znamo.

Uskoro je iz cirkuskih arena bilo izbačeno mačevanje, jer je ono postalo deo vojne obuke koja je bila veoma stroga i sveobuhvatna [vojne vežbe podrazumevale su pored dobrog vladanja oružjem i pohode na 30-40 km, 6 km/č, a pod opremom od 20-25 kg, što je važno kako za nove vojnike, tako i veterane, da ne bi izgubili kondiciju]; ostala su takmičenja u trčanju, skoku u vis i daljinu koja su se prvo odvijala bez odeće, a potom pod punom vojnom opremom, dok su konjanici posebno uvežbavali skok na konja (drvenog).

Treba reći da takmičenja nisu bila potpuno potisnuta iz svakodnevnog života, budući da su se među članovima viših slojeva održavala i dalje takmičenja u trčanju, skokovima u dalj s tegovima, mačevanju i plivanju, ali i veslanju na reci Tibar. U vreme Republike, u I stoleću pre n.e., pod velikim grčkim uticajem građeni su po gradovima gimnasioni po uzoru na grčke; patriciji su ih često posećivali, pa se često navodi primer Cicerona koji je znatni deo svog vremena provodio u gimnastičkim dvoranama. Niži slojevi rimskog društva takmičili su se na terenima za igru.

Cirkuska takmičenja kočijama dobijala su sve grublji karakter: težilo se zadobijanju raspoloženja naroda, dobijanju glasova, stišavanju narodnog gneva, bogaćenju. Velika količina stanovništva bili su neradnici, s otupljenim osećanjima i želeli su žestoka uzbuđenja i krv; oprezni vozači kočija često bi bili izviždani. Slavu su zadobijali oni koji sebe nisu štedeli i ne treba čuditi da je u to vreme pesničenje takođe dobijalo sve grublje forme. Što se pak nerada u Rimu tiče, poznato je da su u vreme kad je Imperija bila na zalasku preko 175 dana u godini bili neradni i praznični.

Jedna od specifičnosti Rimske kulture jesu gladijatorske borbe. One su preuzete od Etruraca i u prvo vreme bile su deo kulta prinošenja žrtve umrlima. Kako je za njih rastao interes, s vremenom su gladijatorske borbe bile odvojene od posmrtnog ceremonijala te su se pretvorile u sredstvo borbe za vlast. Narodni tribun Gaj Sempronije Grah (†121. godine pre naše ere), brat Tiberija Graha čije je reforme nastavio, svoju popularnost je uvećao ne samo

agrarnim reformama, već i time što je naredio da se ukloni ograda oko arene Foruma pa je narod dobio besplatan pristup za posmatranje borbi (122. g. pre n.e); u prvom veku borbe su se odvijale na posebnim prostorima koji su za publiku imali tribine i to su prvi amfiteatri.

U vreme Republike borbe su bile surovije no u vreme Imperije. S izuzetkom nekolicine očajnih avanturista, učesnici su mahom bili prestupnici, vojni zarobljenici, osuđenici. Gladijatori su u borbi ginuli; njihovi redovi popunjavani su osuđenicima koji su imali neznatne šanse protiv iskusnih boraca, ili su s primitivnim oružjem (da bi borba duže trajala) puštani pred divlje zveri, ili su, iako osuđeni, mogli da pohađaju školu za gladijatore i da nakon određenog broja borbi budu otpušteni, a ako su robovi, oslobođeni.

Popularnost gladijatora i gladijatorskih borbi ima više uzroka, među kojima beše i mogućnost naroda da učestvuje u konačnoj odluci o pogubljenju ili pomilovanju poraženog, u zadovoljenju širokih masa za zabavom, ali i navikavanju mladih Rimljana da se hladno odnose ka smrti i ne budu osećajni za ljudsko stradanje. Konačno, u vreme pada Republike, u vreme Cezara, gladijatori su korišćeni u borbi za vlast i bilo ih je toliko da je Cezar moga da „drži u strahu“ čitav Senat.

Primer toga da institucija gladijatorskih borbi može da se otme kontroli jeste veliki ustanak (74-71. godina p.n.e) 70 gladijatora poznate gladijatorske škole u Kapui pod vođstvom Spartaka (110-71) kojima su se ubrzo pridružile potom desetine hiljada robova i taj ustanak je s velikim naporima bio ugušen.

U vreme Imperije koje počinje s Avgustom (31. g. pre n.e) situacija se ekonomski i vojno u Rimu stabilizuje za narednih dvesta godina. Grade se ogromna kupatila u kojima građani provode slobodno vreme i po ceo dan šetaju se, trče, plivaju, vežbaju (mačevanje, dizanje tereta), igraju se loptom. Avgust je pokušao da u vreme konzulskih igara obnovi igre po uzoru na grčke; tada su se takmičili u Rimu, u trčanju, jahanju i veslanju. No, igre su se mogle ukoreniti samo kod viših slojeva društva, dok je većina građana, u biti samo potrošača, živeći danas za danas, i bila samo masa pasivnih posmatrača.

Po celoj Imperiji (Pompeja, Kapua, Verona, Sirakuza..) podizani su amfiteatri a cirkus *Maksimus* u IV st. naše ere imao je 350.000 mesta; arene su bile višefunkcionalne, i mogle su se pretvoriti u bazene i puniti vodom, pa su se organizovala takmičenja čamaca.

Gladijatori i konjanici dobro su zarađivali: Neron je jednom gladijatoru poslao ćup pun zlatnog novca, a konjanik je zarađivao kao sto advokata; u drugom stoleću konjanik Gaj Apulej Diokl koji je kočijom s dvoje konja pobedio 3000 puta a s četvoropregom 1500 puta zaradio je 32 miliona sestercija. Gladijatori su bili veoma popularni, kod umetnika (koji su ih slikali na mozaicima, keramičkim pločama, kao i vazama), ali i kod žena kao oličenje muškosti; uskoro su neki senatori, vitezovi, pa i imperatori (Neron, Tit, Hadrijan, Komod) počeli da nastupaju kao gladijatori. Pred kraj Imperije počele su da se osnivaju „partije navijača“ cirkuskih takmičenja konjanika (bela, crvena, plava, zelena). Vlast je to podržavala jer je narodu odvlačena pažnja od problema koji su stajali pred vlastima.

I sami imperatori su postajali članovi neke od „partija“: Kaligula je, da bi što više ojačao svoju partiju, otrovao neke od vodećih konkurenata iz protivničkih partija.

Na samom kraju Imperije cirkuske arene postale su mesto gde su se podizali ustanci; 529. bio je organizovan veliki ustanak u Napulju. Da bi to ubuduće sprečio, Justinijan je zatvorio sva mesta gde su se odvijala takmičenja, s izuzetkom vizantijskog hipodroma i veoma autoritetnog atinskog gimnasiona.

Nakon pokoravanja ustanka u Palestini, Justinijana je dočekalo novo iskušenje: ustanak na hipodromu. Kad je već hteo da beži iz grada, njegov sluga je potkupio predstavnike „plavih“, a „zeleni“ su ostali sami, prepušteni sudbini i odredima najamnika Belizara koji su tada pobili oko 30.000 ljudi. Pobjeda imperatorskih najamnika simbol je kraja antičke fizičke kulture.

Dok su u početku takmičenja koja su proistekla iz rituala imala funkciju ujedinjenja narodnih masa, da bi se u vreme Republike pretvorila u teren političkih borbi, u vreme Imperije uz njihovu pomoć stvaran je kult imperatora, a na njenom zalasku, ponovo su takmičenja bila sredstvo političke borbe i zato su ukinuta, jer više nisu učvršćivala vlast već su za nju bila samo opasnost.

4. Igre u srednjem veku

Pojam „srednji vek“ nastao je na njegovom zalasku, a počeo da se koristi u XVI st. Tim se terminom običnose određuje period od kraja helenističke epohe, koji obeležavaju zatvaranje filozofskih, retoričkih i pravnih škola u Atini (528), smrt poslednjeg antičkog filozofa Boetija u Rimu (524, ili 527) i otvaranje prvog manastira u Italiji Monte Kasino (529), a što se sve zbiva na početku vladavine imperatora Justinijana (obično se navodi i godina 528. n.e.), pa sve do početka Francuske revolucije, dok neki savremeni istoričari kao graničnu godinu srednjega veka navode čak 1830. godinu.

Vremenska periodizacija na stari, srednji i novi vek (pa se potom dodaje i savremeno doba) ima svoje teškoće, jer u različitim oblastima granice su različite; jednu periodizaciju imamo kad je reč o ekonomskoj istoriji, drugu, kad je reč o istoriji filozofije, treću kad govorimo o istoriji umetnosti. U svakoj od ovih oblasti različiti su granični momenti jer se one ne razvijaju i istom ritmu niti paralelno, i stoga svaka dimenzija ljudskoga duha ima svoju posebnu istoriju kojoj odgovara njoj adekvatna vremenska periodizacija.

Kada je reč o srednjem veku, a tu se radi o vremenskom periodu ne manjem od hiljadu godina (jer u ekonomskom smislu, moguće je o početku novog doba govoriti već nakon otkrića Amerike, imajući u vidu kraj XV stoleća kad su za kratko vreme španski i portugalski osvajači opustošili Srednju Ameriku te se za samo tridesetak godina količina zlata u Evropi utridesetostručila

što je odlučujuće uticalo na prelaz s manufakture na više stupnjeve proizvodnje, pa je u tome osnovni razlog što je Evropa stekla apsolutno prvenstvo u odnosu na druge delove sveta, posebno kada je reč o ekonomiji i industriji čiji je razvoj doprineo promeni društvenih odnosa i smeni dotad vladajuće teološke paradigme novom, naučnom.

Kada je reč o istoriji igre i takmičenja, nisam siguran da je u srednjem veku došlo do nekih kvalitativnih promena i odskoka u odnosu na antički period. Dovoljno je reći da je atletika, osnovna grčka disciplina bila nepoznata u srednjem veku, i igre koje postoje u to vreme ni u kom slučaju nisu posledica obnavljanja ili produžavanja antičkih igara. Pre može biti reći o potiskivanju starih oblika igara i uspostavljanju novih, mada, većina antičkih olimpijskih disciplina iznova dobija značaj u naše vreme i nalazi se u osnovi savremenih olimpijskih igara²⁸.

Za srednji vek karakteristična je pojava viteških redova; vitezi su značajan oslonac vladara, dobijaju od njega posed, zavisni su od njega i bore se za njega. Konjica dobija sve veći značaj u odnosu na pešadiju koja je korisnija za obradu zemlje no za ratovanje. Zato u prvi plan sada stupaju principi vitečkog vaspitanja i tu nije reč samo o duhovnom vaspitanju, o formiranju određenog pogleda na svet i stvari u njemu, već i o fizičkoj pripremljanosti vitezova za ratovanje i jasno je da će u funkciji pripreme

²⁸ Uostalom, to što se svakih nekoliko godina spisku olimpijskih disciplina dodaje poneka nova „igra“ (poput nekog pikanja tega po glatkoj površini i pred njim mlatarenjem četkama), u naše vreme od malog je značaja. Za ozbiljne ljude atletika je je danas kraljica sporta, kao što je i u staro doba bila najznačajnija a petoboj danas, kao i u antičko vreme ima isto uvažavanje i značaj.

viteški turniri ali i grupni organizovani lov biti od presudnog značaja.

Za viteza je sad bilo važno da se održi u sedlu i zato gube značaj discipline kao što su igra loptom, trčanje pod oružjem ili ratne igre koji su imali veliki značaj u vojnoj obuci u doba antike. Do nekih promena je došlo kada sredinom XIV stoleća u prvi plan dospeva gađanje lukom, ali to nije bitno uticalo na sistem vojne obuke.

Srednjovekovno obrazovanje vitezova podrazumevalo je (1) jahanje, (2) plivanje, (3) lov, (4) gađanje iz luka, (5) rvanje, (6) zabavno igranje na trgu i igru loptom u službi na dvoru i (7) veštinu čitanja (recitovanja) stihova, kojom se razvijaju i lepi maniri i plesni pokreti. Najvažnije je bilo jahanje a plivanje je podrazumevalo plivanje na konju preko reke. Lov je podrazumevao neposredni susret pojedinca pod oružjem protiv medveda, jelena, divlje svinje. U XV stoleću javljaju se udžbenici samozaštite bez oružja, što pokazuje da se vojne vežbe vitezova počinju razlikovati od vojnih vežbi seljaka²⁹.

U isto vreme bile su definisane i viteške vrline: vernost crkvi i vladaru, hrabrost, poštovanje pravila u borbi, svetost zadate reči, velikodušnost prema pobeđenima i slabima, plemenito ophođenje s aristokratskim damama na dvoru.

Što se duhovnog obrazovanja tiče, vitez je znao pesme trubadura, lepo recitovao stihove u kojima se slave podvizi u borbi, znao je ponešto iz astronomije i magije, mogao je da posluži elegantno za stolom vladara no pritom, u većini slučajeva, ipak je slabo čitao i pisao.

²⁹ Kun, 92, 93.

Od kraja IX stuleća počinju da se organizuju viteški turniri na kojima je bilo nužno da vitez prolije krv, da dvadeset puta padne iz sedla i ustane, da ga protivnik obori na zemlju kako bi osetio težinu protivnika – i tek nakon toga bio je spreman da učestvuje u borbi i pobeđuje. Pored turnira, koji su imali svoja stroga pravila i na kojima su mogli učestvovati samo vitezovi, upražnjavane su i trke na konjima, skakanje preko stola i na zid, trčanje i bacanje. Dvorski život podrazumevao je i kulturu plesa.

Seosko stanovništvo igralo se loptom. U početku to je imalo kulturni karakter: sve zlo treba sabiti u kožnu vreću, a onda je šutirati što dalje od sela. U Veneciji kao narodno takmičenje organizovana je regata, a od XI st. takmičenje osvajanje mosta (gondolijeri bi skupljali one pale u vodu). Mnoge igre u vreme feudalizma prodirale su i u svet dečijih igara. U jednoj hronici iz 1175. godine o životu u Londonu, po prvi put se opisuje igra loptom u gradskoj sredini. Tu postoji za igru određeno polje i lopta, dok pravila ne postoje. Cilj nije bio da se da gol već da se lopta iznese izvan određene linije a mogla se pritom udarati, šutirati, nositi.

Ovo potvrđuje kako igre nisu više vezane samo za potrebe rata i borbe, već da su izraz potrebe neposrednog života, ovog puta u gradskoj sredini. U igri gradski slojevi nastoje da ispolje svoju nezavisnost, ali u isto vreme izražavaju i svoj protest protiv ugnjetavanja od strane viših slojeva.

Tako igre dobijaju jednu posebnu socijalnu dimenziju koju zapravo neće izgubiti ni do naših dana ali će ova biti ponekad jasnije i izrazitije izražena, dok će ponekad ostajati latentna, negde u pozadini društvenih zbivanja i činiće se

kako tu nema ideloške dimenzije, premda nje i te kako ima, posebno naše vreme, u savremenom sportu, na globalnom nivou, ukoliko je on još uvek uopšte sport, no to je pitanje do kojeg treba da dođemo na kraju ovog pregleda istorije igre.

Krajem XIII i početkom XIV stoleća jačaju gradovi i plemstvo i aristokratija gube svoj raniji značaj, budući da imaju privilegije ali ne više i ekonomsku moć da bi se mogli nadmetati sa sve bogatijim građanskim slojevima, gde prednjače zanatlije, trgovci i posebno bankari. Neke banke, poput firentinske banke *Bardi* s početka XIV stoleća, toliko su bile moćne da mogu da finansiraju i ratove među državama, pa čak i slučaj da oni koje finansiraju izgube rat kao što se posle sedam godina desilo Francuskom kralju, same banke ne bankrotiraju.

U sferi kulture i umetnosti za XV i XVI stoleće obično se vezuje pojam renesanse. Reč je o renesansi, odnosno obnovi u literaturi i umetnosti, a u nastojanju da se iznova otkriju antičke kulturne vrednosti i antička umetnost; no kako nikad nije moguća slepa, potpuna obnova nečeg što je za uvek prošlo, obnovom uvek nastaje ne isto već nešto drugo i drugačije, tako se desilo i tada.

No kad je o našoj temi reč, naspram viteškog sveta koji je bio sve izolovaniji i sve više sputan tradicijom i strogo proklamovanim pravilima, pod uticajem sve uticajnijeg građanstva, dominantnim bivaju narodne i građanske igre, pre svega narodni plesovi, igre loptom, veslanje, mačevanje.

Sredinom XV stoleća biva publikovan traktat o plesu Domenika da Ferare u kojem se već jasno pokazuje razlika umetničkog i običnog plesa, i tu nalazimo elemente

koreografije baletskog tipa, insistiranje na osećaju tempa i ritma, naglašavanje izražajnosti u kretanju; ovog autora a će potom slediti i drugi teoretičari iz Parme i Firence. U Firenci će se 1511. pojaviti i priručnik za igru loptom. U priručniku Džovanija di Bardi o igri loptom iz 1580. godine pored izloženih pravila kojima je trebalo da se isključe nesuglasice do kojih je često dolazilo, nalazimo i metodičke savete poput toga da se mora trenirati tokom cele godine da bi se moglo dobro igrati loptom, a da takmičenja treba da se održavaju u proleće i u jesen, da se leti i zimi igra s manje opterećenja. Inače, leti bi trebalo više da se upražnjava plivanje, u jesen jahanje, a zimi akrobatika, ples, rvanje, trčanje i igre u kojima se lopta dodaje nogom.

Interesantno je da u to vreme mačevanje nije bilo takmičarska disciplina, jer mu je cilj bio onespособljavanje protivnika; to nije sprečavalo mnoge autore da pišu traktate o veštini mačevanja (jedan će potom napisati početkom XVII stoleća i francuski filozof Rene Dekart).

U XV stoleću u Francuskoj počinje da se igra loptom i reketom - pauma, što je preteča današnjeg tenisa. Ranije, u prvo vreme (XII vek), pauma se igrala loptom, koja se odbijala dlanovima, potom je počeo da se koristi reket, prvo presvučen pergamentom, potom trakama od creva. Pravila su bila sastavljena i štampana 1599. godine.

Treneri i izrađivači reketa imali su već u XV stoleću svoj esnaf, a 1571. i statut koji se bavio i proizvodnjom lopti i reketa; igra paume bila je najpopularnija u srednjem veku, posebno u Francuskoj, i to do te mere, da je početkom XVII stoleća engleski putopisac Robert Darlington (1560-1620)

pisao kako „u Francuskoj ima više igrača paume nego u Engleskoj pijanaca“.

Za to vreme u Holandiji postale su popularne klizaljke, koje su bile konstruisane još u XIII stoleću. U gradovima na severu Evrope počinju da se igraju hokej i golf, a u Engleskoj u doba Šekspira- bilijar.

Sve ovo više no jasno govori o tome da je igra kao igra izgubila svoj uzvišeni smisao koji je imala na početku antičke epohe, da se u prvom koraku svela na predmet vojne obuke, da bi s pojavom građanstva postala socijalno značajna jer je u raznim formama često kanalisala narodno zadovoljstvo, ali u isto vreme bila sredstvo za ispunjenje dokolice (a ovu njenu karakteristiku nalazimo već kod Aristotela).

Uostalom, put, koji je u tri koraka u svojoj profanizaciji prošla igra, od svoje uzvičene kosmičke dimenzije u tragedijsko doba Grka, preko njene metafizičke interpretacije kod Platona koji je svodi na puki odraz, da bi kod Aristotela ona bila sredstvo prevladavanja dokolice, u praksi je pređen još jednom, ali u mnogo dužem vremenskom periodu.

Ovde ipak moramo odgovoriti na pitanje da li je bilo sporta u srednjem veku.

Odgovor je kratak: ne.

Fizičke vežbe praktikovane u srednjem veku nemaju veze s antičkim, posebno s grčkim igrama. Te fizičke vežbe nemaju direktne veze ni sa savremenim sportom koji se pojavio u XIX veku.

Srednjevekovne „igre“, za razliku od antičkih i savremenih, karakterisale su se time da nisu zavisile od

specijalnih instituta i njihova specifičnost i njihov razvoj nisu bili uslovljeni ni državnom ideologijom ni ekonomskim razlozima. U vreme antike igre je nadgledala država, u novo doba specijalne organizacije, a toga u srednjem veku nema.

Sport je delatnost koja podrazumeva jednakost učesnika, specijalno određen prostor (stadion), pravila koja poštuju oba protivnika, kao i kalendar takmičenja, za šta, kako smo videli srednji vek nije znao.

Savremeni sport se daleko više razlikuje od tradicionalnih igara no što s njima ima sličnosti. Prvo svojstvo srednjovekovnih fizičkih vežbi jeste u tome da (viteške igre čiji je cilj vojna priprema i demonstracija svojstava najviših slojeva društva), nemaju ničeg zajedničkog s narodnim igrama. Socijalne razlike vidne su na turnirima, no oni nisu isto što i organizacija utakmice; turniri nisu imali ni ekipe, ni stadione.

Civilizacija srednjeg veka pridavala je veliki značaj telu u pokretu i to je podrazumevalo i igre loptom (što neki vide kao preteče tenisa ili fudbala), ali u srednjem veku ne postoji ni stadion ni cirkus. Nema ni sporta, pošto nije bilo specijalnog prostora predviđenog za vežbe. Mesto gde bi se demonstrirala snaga ili veština, moglo je biti polje, selo, trg – no njihov izbor bio je slučajan.

Nastanak sporta u XIX veku posle srednjovekovne „praznine“ objašnjava se dubokim socijalnim i ekonomskim promenama. Pre svega industrijalizacijom i razvojem gradova. Najvažniji momenat je nastanak konkurencije koju je stvorila industrijska revolucija i koja se učvrstila najpre u ekonomiji.

Za pojavu kolektivnih igara loptom bilo je neophodno stvaranje ekipe. Nova engleska aristokratija stvorila je koledže za izabrane i zajedno s njima ragbi i fudbal koji su se postepeno proširili po Evropi. Potom se to isto desilo s boksom, kad su smislili ring kao mesto za bavljenje sportom.

U XIX veku nastaje nova kultura i nova ideologija tela, koja odgovara principima higijene. Nju prati razvoj gimnastike, posebno u germanskim i skandinavskim zemljama. Sav kompleks ekonomskih, socijalnih, simboličkih i političkih faktora doveo je u XIX stoleću do formiranja ideologije koja se oslanja na iskustvo i ideje grčko-rimske antike. Tako su 1896. nastale Olimpijske igre, no srednji vek nije njihov predak, kao što antičke olimpijske igre nisu njihov autentični izvor.

5. Dekadencija igre u Novo doba – sport

Sport je tipično evropska novovekovna tvorevina. Stvorila ga je aristokratija na zalasku i buržoazija u usponu. Kao motiv on u sebi nema samopotvrdu pojedinca – igrača, već afirmaciju zalazeće slave aristokrata i narastajuće novčane moći buržoazije.

Tokom XVIII stoleća, zahvaljujući pokretu predromantičara postaje sve jača tendencija za povratkom prirodi i uspostavljanju ravnoteže između tela i duha; savremeni sport je nastao tek u času kad se osporio primat racionalnog nad čulnim i kad su oni postali ravnopravni, kad je sfera čulnosti dobila svoje pravo važenja. Stavljanje naglaska na telesno iskustvo i čulni život krajem XVIII stoleća, podstakao je mnoge mlade ljude u Evropi da se počnu baviti alpinizmom, pa su tada i osvojeni mnogi planinski vrhovi Alpa.

Ako se tome doda da početkom XIX stoleća nakon niza socijalnih revolucija i društvenih reformi slobodno vreme nije više samo privilegija viših slojeva, već svih društvenih grupa, dokolica i slobodno vreme su doprineli da se stvori iluzija o opštoj društvenoj jednakosti i da srednji slojevi društva počnu verovati u ravnopravnost u izboru profesije i dužnosti nezavisno od društvenog porekla.

U XIX veku imamo pojavu aktivnog odmora, koji postaje deo nacionalnog obrazovanja; u Pruskoj je tada bio razrađen i sistem gimnastike s ciljem da se ojača nemačka omladina za buduće oslobodilačke ratove protiv Napoleona; poseban značaj dobija konjički sport (jahanje), a pobornik ovog smera Fridrih Ludvig Jan uvodi i starogermansku reč

turnen za novi vid sporta. U Evropi tog vremena i severnoj Americi boks, rvanje, mačevanje, tenis i golf dobili su veći značaj nego atletika, ali njima treba dodati i sve veći interes za konjički sport, alpinizam, veslanje i pešačenje po planinama. Poseban značaj u tome igraju engleske srednje i visoke škole gde posebnu popularnost imaju veslanje (u kom se takmičenja održavaju (od 1859. godine svake godine), i od 1829. bez učešća profesionalaca), kriket, a i razne forme fudbala i ragbija koje se u prvo vreme još ne razdvajaju. Bezbol nije bio ni univerzitetski, ni profesionalan i zato je postao i ostao tipično američki. U prvo vreme bezbol je bio amaterski „samo za zdravlje i odmor“, no nakon dve i po decenije (1869) pojavili su se prvi američki sponzori i u Ohaju se formira prva profesionalna bezbol ekipa.

Iako je naziv *sport* postao popularan i počeo da se širi tek krajem XIX stoleća, elemente sporta u nastajanju možemo jasno videti već vek i po ranije; u svojoj dokolici evropske aristokrate se međusobno takmiče i dokazuju takmičenjima i borbama koje organizuju i za koje angažuju atletičare, džokeje i boksere.

Drugi se takmiče i trče za njih, a oni se klade i pokazuju svoj raskoš novcem koji troše na opklade i hladno gubeći velike svote potvrđuju se kao pripadnici visokih društvenih slojeva.

Sama reč *sport* koja potiče od starofrancuske reči *desport* (zadovoljstvo, zabava) ukazuje na to da je reč o jednoj novoj tvorevini s novom funkcijom i novim vrednostima na kojima će se razvijati. Uostalom, to već potvrđuju i razlozi nastajanja prvih sportskih asocijacija,

budući da se sport od samih svojih početaka organizovana igra po propisanim pravilima.

Budući da među samim igračima nije bio razrađen kodeks časti, oni su u svakoj prilici nastojali da „igrajući“ „izigraju“ i onog koji ih je angažovao, pa su se međusobno dogovarali o rezultatima ili nameštali takmičenje za treća lica koja bi im više platila, dok su džokeji konjima davali i strihnin, radi boljih rezultata.³⁰ Sve to zahtevalo je uvođenje reda u takmičenja. Već 1740. godine u boksu su bila prihvaćena pravila (*Broughton Rules*) kojima se uvode rukavice s mekom podlogom, zabranjuju udarci ispod pojasa, i zabranjuje se opklade među takmičarima kad je reč o njihovim sopstvenim mečevima³¹. Nekoliko godina kasnije (1750) u Ženevi nastaje Džokejski klub koji objedinjuje vlasnike ergela i onih koji su u konjičkom sportu imali svoje interese i uskoro se izdaju i pravila za takmičenje (*Rules of Racing*), licenziranje hipodroma. Godine 1787. uvode se pravila za igru kriketa.

Sve to još uvek je bilo „stvar“ aristokratskih slojeva, čija kriza krajem XVIII stoleća je usporila i razvoj ovih novih oblika takmičenja, da bi početkom narednog veka s ubrzanom industrijalizacijom koju je pratila urbanizacija na scenu stupila srednja klasa (fabrikanti, advokati, učitelji).

Za razliku od aristokrata koji su se dotad bavili mahom jahanjem, kriketom i boksom, nova klasa sad uvodi u modu i nove vrste takmičenja, pre svega veslanje,

³⁰ Айзенберг, К.: [Спортсмен](#), Лорос # 3 2006 (54), str. 5.

³¹ Godine 1744. stara reč „baks“ (baxen) promenjena je u „boks“ (boxe). Элиас Н. [Генезис спорта как социологическая проблема](#) , Лорос # 3 2006 (54), str. 42.

plivanje, laku atletiku, golf, tenis, rvanje, a sve to je podrazumevalo posedovanje opreme, postojanje pravila, priručnike za vežbanje i odevanje.

Kako treniranje plivanja ili veslanja nije bilo posve jednostavno, počele su da se osnivaju škole, mahom pri univerzitetima Kembridžu, Oksfordu ali i u drugim školama (*Public Schools*), internatima kao i manjim univerzitetima. Da bi se obezbedili bolji rezultati, u duhu devize „u zdravom telu, zdrav duh“, sad počinje da se stavlja naglasak na fizičko vežbanje, sve više se govori o atletizmu, pa se i reč sportista zamenjuje izrazom atleta, a atletičaru se sad ljudi ne dive samo zbog razvijenog tela, već i zbog samodiscipline i plemenitosti. Staru aristokratsku vrlinu *bespristrasnosti* preuzima i počinje da ceni i srednja klasa. Tako se i poraz lakše prihvatao i prigušivala ekstremna želja za uspehom.

Za razliku od aristokratskih *klubova* koji mahom počivaju na balotaži i gde je dovoljan i jedan negativan glas da neko ne bude izabran u upravu (džokejski klub, kriket klub), srednja klasa, više demokratski nastrojena stvara *asocijacije* i *saveze* (asocijacija za fudbal, savez za ragbi). Ako su još i 1920. neke discipline bile privilegija viših slojeva, već 1880. brišu se klasne razlike i svi imaju pristup sportu i mogu biti takmičari.

Sve ovo već jasno govori o udaljavanju novih vidova igara pod plaštom sporta od antičkog shvatanja igre. Racionalizacija različitih oblika ljudske delatnosti potiskuje slučajnost, maštovitost, igračku dimenziju; rizik, smelost, neodređenost nisu svojstva koja neguje industrijsko racionalno društvo.

Radanje savremenog olimpizma

Amaterski sport je dostigao svoj vrhunac s pojavom prvih savremenih Olimpijskih igara održanih u Atini 1896. godine, za čije održavanje nesporno bio je zaslužan Pjer Kuberten čija biografija nije jednoznačna, kao ni njegovo romantičarsko shvatanje o amaterizmu u sportu i verovanje da je učešće važnije od pobeđe; on živi u vreme kad nemački arheolozi otkrivaju istorijsku Olimpiju na Peloponezu, ali to mu nije pomoglo da razum bit antičke igre i grčkog agona.

Kao Francuz, Kuberten je posebno cenio mačevanje i jahanje, ali je imao i veliko razumevanje za britanski studentski sport; kako Britanci nisu bili baš voljni da francusku ekipu u veslanju uključe u takmičenja Oksforda i Kembridža, Kuberten je brzo britanski sportski internacionalizam prozreo kao iluziju i krenuo da uz pomoć drugih zemalja Evrope i severne Amerike inicira stvaranje međunarodnog amaterskog pokreta s predlogom da se prve međunarodne igre održe u Parizu 1900. za vreme održavanja Svetske izložbe.

Predstavnici Grčke su ga preduhitrili i predložili da prve igre budu ipak četiri godine ranije u Atini, pod pokroviteljstvom grčkog kralja (Grčka je i u to vreme bila u lošoj finansijskoj situaciji, kao i uvek) na za to specijalno obnovljenom atinskom stadionu za 70.000 gledalaca.

U tom stadionu, koji je bio prvi tako veliki objekt posle vremena Rimske imperije, mnogi su videli i simbolični gest obnove antičke tradicije, pa je otkrivanje samog stadiona bio zapravo i najveći događaj prvih obnovljenih Olimpijskih igara.

Koliko su prvih godina antičke igre u Olimpiji imale lokalni karakter, toliko je prvih nekoliko savremenih Olimpijada imalo improvizatorski karakter; većina takmičenja organizovano je na brzinu; zato, francuske sportiste nije podržala nijedna organizacija iz Francuske (biciklisti su osvojili medalje, jer su se slučajno zatekli u Grčkoj u to vreme, sasvim drugim poslom); dvadeset jedan učesnik iz Nemačke dobio je podršku carske porodice, koja je time podržala svoje grčke kraljevske rođake, no po povratku najuticajnijem nemački Internacionalni savez gimnastičara (*Turnerbund*) zabranio im je dalje učešće na Igrama. Sve u svemu, u Atini je trinaest zemalja bilo zastupljeno sa 262 takmičara, a od toga su njih 186 bili iz Grčke.

Sve ekipne trke otkazivane su zbog loših vremenskih prilika, Robert Garet iz Prinštona je pobedio u bacanju diska iako se dotad time nikad nije bavio do početka Igara. Na prvim igrama nije bilo nikakvih igara loptom; laka i teška atletika, rvanje, plivanje i mačevanje, bili su sportovi po uzoru na antičke, a biciklizam, streljaštvo, tenis, gimnastika, penjanju uz konopac, bili su discipline novog doba.

Disciplina koja je više od drugih izražavala duh olimpizma bio je maraton i pobeda grčkog takmičara, Spiridiona Luisa, seljaka, poštara iz sela Amarusi, bila je kulminacija Igara.

Ogromna masa na stadionu, stalno uvećavanje međunarodnih takmičenja i postepeno povećanje jaza između amaterizma i profesionalizma - to su osnovne

karakteristike razvoja olimpizma od Atine (1896) do Berlina (1936).

Igre u Parizu (1900) i Sent Luisu (1904) bile su u senci svetskih izložbi, i do te mere skromne da je moglo doći i do njihovog prestanka u daljem periodu, što bi se i dogodilo da Igre u Londonu (1908) i Stokholmu (1912) nisu promenile situaciju i povećale interes publike. Tome treba dodati i učešće žena na igrama 1920. i popularnost klizanja i skijanja koji su doveli do prvih zimskih igara 1924. godine.

Dvadesete godine bile su zlatno doba za boks i trčanje na duge distance, no tada u prvi plan dolaze igre loptom (mada su stavljane pod znak pitanja zbog profesionalizma). U Šamoniju i Parizu (1924) hokej, kerling, vaterpolo, ragbi i pelota postali su sportske discipline. Najveći događaj na Igrama 1924. i potom u Amsterdamu (1929) bio je fudbalski turnir i u oba slučaja pobedio je Urugvaj. Fudbal je postao toliko popularan da je prvi svetski šampionat održan naredne godine u Urugvaju.

Posebno se u istoriji pominju igre u Berlinu (1936); tu je ideologija amaterskog pristupa sportu dovedena do savršenstva; tu imamo spoj grčke tradicije i nacionalsocijalističke ideje, s namerom da se pokaže kako je savremeni sport isto što i igre u staroj Grčkoj, kao i da je nemačka kultura naslednica stare grčke kulture a da je sport zapravo grčko i nemačko blago.

Da bi se to simbolički pokazalo, tada je uvedena predaja vatre s olimpijskim plamenom koji povezuje svetilište Zevsa u Olimpiji i stadion u Berlinu; nekoliko hiljada arijevac prenela je olimpijski plamen iz Grčke u Nemačku, a s uverenjem da će kao naslednik stare grčke

kulture i starih igara Nemačka iste i dalje redovno organizovati, i već se glavni Hitlerov arhitekta Šper spremao da projektuje stadion koji će moći da primi preko 400 000 gledalaca za sledeće Igre u Nirnbergu i tu stvori novu Olimpiju.

U toj momentu amaterski sport dolazi do svoga kraja; trijumfuje profesionalizam i jedini sportski pobednik je *ideologija*. Angažovanjem Hitlera, Kuberten je morao biti oduševljen, no svestan i toga da je mora preći preko niza svojih principa za koje se tokom života zalagao; umro je sledeće, 1937. godine, a s njim i ideja da će igre lepotom i plemenitošću objedinjavati sve ljude sveta i doprinositi uspostavljanju mira među njima.

Na Berlinskoj olimpijadi po prvi put je došlo do tesne veze sporta i komunikacionih tehnologija koje do naših dana sve više i više određuju iskustvo gledalaca. Tada je nastao prvi veliki sportski film o Olimpijadi (reditelj Leni Rifenštal) ali održan i prvi međunarodni radio prenos i tu su snimljeni prvi televizijski kadrovi, no ostali su malo poznati jer su bili prikazivani samo u bioskopima nekoliko nemačkih gradova za odabranu publiku. A tu je viđen prodor afroameričkih sportista na dominantne pozicije u međunarodnom sportu. Većini su ostale u sećanju četiri pobede Džesi Ovensa i Iakoća s kojom je pobeđivao. Taj prvi televizijski prenos Berlinske olimpijade trasirao je budućnost sporta do naših dana.

Prva televizijska prava platio je BBC 1948. za prenos Igara iz Londona; iznos je bio 3000 dolara; suma je smešna, ako se ima u vidu da su nakon tri decenije lutanja i sporenja oko pokroviteljstva Igrama, televizijski prenosi za

olimpijadu u Seulu (1988) plaćeni MOKu 300 miliona dolara i još pola milijarde kroz sponzorske ugovore. Bez sponzorstva koje je dolazilo od televizije i multinacionalnih kompanija, koji su diktirali svoja pravila i kad su u pitanju sportovi, njihovo trajanje, prenosi, olimpijski pokret nije mogao da opstane i Antonio Samarán koji je izabran za predsednika MOKa (uprkos fašističkom pedigreu iz rane mladosti) morao je da pristane na komercijalizaciju olimpijade i prelazak sa amaterskih, idealističkih, na profesionalne, kapitalističke odnose.

Od tog vremena Igre beleže samo pozitivne finansijske rezultate. Njihov pokrovitelj više nisu ni grčki bogovi, ni nemačka arijevska ideologija već kapital najvećih svetskih kompanija, koji ne zna za gubitke budući da je jedino sposoban da se umnožava reprodukujući sebe iz samoga sebe.

Rađanje „sportskog“ potrošača

Treba imati u vidu da je u drugoj polovini XX stoleća bavljenje sportom postalo širok način provođenja vremena. Ovde ne mislim na sportiste, već na posmatrača, odnosno na pasivne učesnike igre. U isto vreme značaj bavljenja fizičkom kulturom širokih slojeva društva počele su da podstiču razne medicinske organizacije. Neki su isticali da je bavljenje sportom i fizičkim aktivnostima značajno za održavanje zdravlja, snižavanje kilograma, bolji rad srca i krvnog sistema.

Posledica toga je da ljudi idu u sportske sale, fitnis klubove, teretane, i na taj način oni ulažu novac u produženje svog zdravog života. Održavanje zdravlja je

postalo biznis. Tako je ideologija amaterskog sporta otišla u definitivno drugi plan.

Odlučujući korak u smeru ekonomske metamorfoze sporta načinjen je između olimpijskih igara u Los-Anđelesu (1984) i Seulu (1988); to su prve olimpijade koje su donele veći prihod od gubitaka [treba imati u vidu da je olimpijada u Montrealu (1976) donela za grad velike gubitke koji se osećaju do naših dana]. Isto tako, ne sme se gubiti iz vida da svi prihodi na olimpijadi u Atlanti 1996. iznosili 68 miliona dolara a od prodaje prava televizijskih prenosa dobijeno je 898 miliona dolara; već na narednim igrama prihod je bio milijarda i 322 miliona dolara za letnje igre i 528 miliona za zimske (1998). Nakon osam godina prihod je prešao 2 milijarde dolara... Dalje, do naših dana ne treba ni govoriti, posebno ako se ima u vidu praksa dvojnog knjigovodstva i ne treba misliti da možemo imati pravi uvid ni u troškove, ni u uplaćena sponzorstva, ni u stvarne iznose.

Današnje „dubinske“ tokove novca u oblasti sporta nemoguće je pratiti jer se ne može znati kolika je razlika između prikazanih i realno uplaćenih iznosa (a ovi drugi su verovatno bar dvostruki).

Praksu ekonomskih uspeha pomoglo je u velikoj meri uključivanje sportista čije vrste sporta nisu donosile neki posebni profit. Na prvi pogled, čudno je uvođenje u program Igara onih sportova koji ne donose profit od velike gledanosti na olimpijadi, kao, pre svega, takmičenje u brzom hodanju, ali, televizijski gledaoci su sasvim drugo tržište. Kod njih je taj sport postao veoma popularan, i pored lake atletike brzo hodanje može biti popularan sport

za mnogo ljudi koji u njemu vide rekreaciju i sport koji podržava sopstveno zdravlje i rasonodu; tako možemo razumeti one oznojene ljude koji s viškom kilograma ujutro vidimo kako trče duž ulice.³²

Činjenica je da mnogi obični potrošači žele da se približe životu profesionalnih sportista i da ih na neki način kopiraju. Počinju svakako od toga što ih kopiraju kad je reč o odeći ili obući.

Kao posledica ekonomskih, političkih i kulturnih promena koju svi vole da označe jednom rečju – globalizacija – sada se pokazuje kako mnogi uspešni sportisti (sestre Vilijams, Bekam, donedavno Šumaher) imaju status globalnih razmera. Nacionalna pripadnost tih sportista počinje da se gubi i zamenjuje se trgovačkim markama koje reklamiraju te zvezde. Svoju nacionalnu vrednost sportisti menjaju za ekonomsku vrednost. Ime Šumahera je bilo više vezano za *Ferrari*, nego za Nemačku, Majkl Džordan je više bio predstavnik firme *Nike*, nego Amerike. Doduše, to nije slučaj sa fudbalskim zvezdama, jer oni često menjaju klubova, pa i dresove. No, činjenica je da poklonici velikih sportista jesu pod velikim uticajem brendova koje ovi reklamiraju.

Pogledajte na ulici obuću i odeću ljudi koji prolaze pored vas; većina njih nisu sportisti, no, na većini videćete sportsku odeću – patike, jakne, šalove, kape...

No, tu se javlja još jedan problem. Mnogi od sportista dostigli su granice ljudskih mogućnosti; to je posebno

³² Istina najviše mi je žao onih koje gledam kako oznojani trče po betonu i koji će žaliti za svojim smrskanim kolenima i oštećenim kičmenim stubom. Ali, industrija zdravlja i lekova takve će potom lečiti do kraja života.

karakteristično za laku atletiku gde u poslednje vreme nismo imali nijedan veliki rezultat. Teško je da će na sto metara neko trčati manje od 9 sekundi, ne znam ni da li je oboren rezultat Boba Bimona u skoku u dalj iz 1968. Zato sve više pada u oči problem dopinga, ali i doping ima svoje granice i još za neko vreme i s njim će se doći do granica mogućnosti čoveka. Šta tada ostaje?

Možda u skorom budućem vremenu sportisti više neće reklamirati brendove odeće ili obuće, već određenih preparata za podsticanje ljudi na nove rezultate. Konačno, savremeni teoretičari sporta postavljaju pitanje: neće li se u skoroj budućnosti na takmičenjima boriti proizvođači raznih stimulativnih sredstava, kao što se na moto-trkama takmiče konstruktori motora i automobila.

Sve to vodi danas ključnom pitanju: kada većina sportova dovodi čoveka do granica njegovih mogućnosti i kada više nije moguće govoriti o sve novim i novim rekordima³³; tradicionalni metodi pripreme ne omogućuju da se pređe prag mogućnosti koje je čoveku zadala priroda; kad su i najnaprednije metodike pripreme svima dostupne i nema tajni, preostaju samo nestandardna rešenja; u svetlu nove devize „nije važno učešće, već pobeda“, počele su da rade hemijske laboratorije i instituti za genetiku na usavršavanju čovekovih fizičkih mogućnosti; nastupilo je vreme eskalazije dopinga koji ne stimuliše samo igrače već i same igre. Zar bi medijima bile interesantne igre na kojima bi se počeli smanjivati rezultati. Interes medija je samo u borbi za, rekordima a ova počiva na ideji progressa. Ta ideja

³³ Podsećam: kod starih Grka poštovala se pobeda, ali ne i rezultat. Rekord je pojam novog doba.

podrazumeva pravolinijski put u beskonačnost, no, pitanje je da li je tako nešto i realno moguće. Čoveku su svuda date granice, pa i u slučaju upotrebe sredstava ili nepoznatih tehnika koje još nisu opšte prepoznatljive³⁴. Pandorina amfora je pred nama. U njoj je mnogo toga i ne samo dobrog. Čeka da je ponovo neko otvori. Sportisti su kolateralna šteta, daleko više izmanipulisani roboti no umni takmičari željni pravednog nadmetanja u svetlu agona.

Mi ne možemo predviđati budućnost; još manje znamo u kom će se smeru razvijati čovekova žudnja za samoispoljavanjem, niti u kojoj meri će ona biti izraz njegove lične volje, a u kojoj izraz kriterijuma i vrednosti koje mu nameću masovni mediji. Nema ničeg manje izvesnog od budućnosti - kako one daleke, tako i one najbliže, one što samo što nas nije dotakla.

Mogući su različiti ishodi i ono što će se dogoditi nije pod našim uticajem; možda je u tome još jedina preostala draž što nam ostaje od ovog turobnog života koji možda i jeste neka „prokleta avlija“ ali na kojoj su naši pohlepni i nezajažljivi vladari zazidali sva vrata, prolaze i izlaze.

Ipak: možda će doći vreme da se sportisti više ne ocenjuju kvantitativnim pokazateljima i rekordima kojih više neće biti, već da se naglasak počne stavljati na

³⁴ Danas počinje da se razvija genetski doping, ali o njemu se još uvek malo govori. U isto vreme, sport je postao veliki poligon za istraživanje čovekove prirode. Ako u svetu farmaceutska mafija, koja je moćnija od narko-mafije samo na citostaticima zarađuje preko 200 milijardi dolara godišnje, ne treba nas iznenaditi što se u Americi svake godine troši preko 120 milijardi dolara samo za preparate koji olakšavaju život u poznim godinama, a nije reč ni o čemu drugom no o testovima raznih preparata koji i nisu ništa drugo do doping preparati.

eleganciju, gracioznost, lepotu – na one pojmove koje je do najviših visina već na svom početku sadržala antička ideja agona.

Ostaje samo pitanje da li će to više biti interesantno svetskom kapitalu kao pokrovitelju, i neće li opet olimpijski pokret dospeti u opasnost samoukidanja kao što je to bilo šezdesetih godina kad se poverovalo da se može opstati na amaterskim principima i bez usluga alavih pokrovitelja. Jer, ne postoje sponzori altruisti; humanizam je prosvetiteljska iluzija. U svetu gde postoje samo interesi, niko nije dužan nikom da pomaže, a najmanje oni koji to najmanje moraju. Svako sponzorstvo, ma kakvim ono bilo i ma kako ono nastupalo, počiva samo na sopstvenim interesima; u tom smislu, sportisti mogu biti samo sitna sporedna i usputna šteta na putu igre kapitala sa samim sobom u njegovom udvajanju.

Nove igre više nemaju čisto takmičarski karakter; mada sport podrazumeva ogromnu fizičku napetost i napor, on oduševljava u isto vreme najšire mase nesklone velikim naporima koje se zadovoljavaju pasivnom posmatračkom ulogom. Komercijalizacija sve više pretvara igru u posao, i ako atletičari u igri vide muku i rad a ne zadovoljstvo, zadovoljstvo je sad motiv širokih masa gledalaca za koje sport nije otelotvorenje zdravlja i snage.

Činjenica je da je igra u svojim najvišim manifestacijama uvek bila krajnje ozbiljna, da nije imala nikakvih ciljeva ni utilitarnih zadataka, no danas dolazi do trivijalizacije igre pod vidom sporta; igra gubi svoje iluzionističko svojstvo, budući da su ranije pravila igre i

njihovo pridržavanje stvarali iluzije sveta igre kao druge stvarnosti. Danas toga više nema. Igrači sebe prikazuju radnicima industrije zabave i time opravdavaju svoje visoke zarade, i što je još važnije, igrači danas negiraju svaku ozbiljnost sporta. Igrači u nekim momentima izigravaju na terenu klovнове, a publika ako ih u nekom trenutku snima kamera, pravi grimase koje nemaju veze sa onim što se zbiva na terenu³⁵.

Današnji sport ima tendenciju da se potčini potrebama svakodnevnog života, on je odraz u ogledalu društva i omladini nameće vladajuće vrednosti upravljača u državi. Sport ima za cilj da odvodi mase od realnih problema i zato u nekim državama podstiče militarizam, autoritarnost, rasizam te kod širokih masa izgrađuje „lažnu svest“ o njihovom društvenom položaju.

Ali, ne treba gubiti iz vida ni uticaj žurnalistike na sport; žuta štampa koja živi od senzacija i skandala ali ne i novosti, uticala je na profesionalizaciju amaterskog sporta, potčinjavajući sport reklami, pri čemu je sport već početkom XX stoleća postao samostalna privredna grana što se najbolje vidi danas u kupovini, prodaji ili preprodaji igrača među fudbalskim klubovima, što je i osnovni izvor prihoda u toj oblasti sporta, ali i u čitavoj novoj industriji rekvizita i odevnih predmeta.

³⁵ Лэш, К. [Вырождение спорта](#), Лорос # 3 2006 (54), str. 29.

Dodatak. Nastanak fudbala

Fudbal³⁶ je globalna igra. Postoji sada već stari podatak da je je u vreme šampionata sveta u fudbalu 2002 u Japanu i Koreji zabeleženo 28,8 milijardi televizijskih uključenja. 2000te godine bilo je po statistici FIFe 242 miliona ljudi u svetu koji igraju fudbal, pri čemu FIFA obuhvata 207 fudbalskih organizacija što je više no što ih ima OUN.

Ovo traži objašnjenje.

Zašto je fudbal toliko popularan? Na čemu se zasniva njegova popularnost? Koje su socijalne, ekonomske političke i kulturne pretpostavke njegovog uspeha?

Treba obratiti pažnju na dva momenta: (a) na koji je način fudbal postavljen u Engleskoj na racionalnu osnovu koja je potom mogla biti prihvaćena u celom svetu i (b) kako je na razvoj popularnosti fudbala uticala istorijska situacija u svetu tokom XX veka.

Racionalizacija igre i fudbal

Mnogi govore kako je igra loptom stara koliko i ljudska istorija. Pritom se ukazuje na njene pojavne oblike u predindustrijskoj epohi. To može biti tačno, ali ne objašnjava ni raširenost ni popularnost fudbala danas, jer sve te igre bile su igre kao i druge igre i, uostalom, ne toliko tipične za duh epohe, budući da su kolektivni sportovi tipični za naše vreme, dok antiku i srednji vek odlikuju nadmetanja pojedinaca.

³⁶ Prema članku C. Eisenberg, *Aus politik und Zeitgeschichte*, objavljeno u nedeljnim novinama, Das Parlament, B 26/2004, S. 7-15; ruski prevod: **Кристиана Айзенберг. Футбол как глобальный феномен: Исторические перспективы**, *Logos*, 3, 54 (2006), str. 91-103.

U isto vreme, mora se imati u vidu da u drugoj polovini XIX stoleća, kada je nastajao fudbal, većina od ranijih igara loptom odavno nije više bila upražnjavana. U Engleskoj je urbanizacija doprinela tome da su neki elementi „popularne kulture“, pa i igre, ušli u svakodnevni život narastajućih gradova. No, teško je i tom slučaju govoriti o kontinuitetu, budući da fudbalska igra nije nastala na zelenom polju, već za zelenim stolom.

Predstavnici fudbalskih klubova aristokratskih *public school* kao i univerziteta Kembridža i Oksforda sastali su se 23. oktobra 1863. u jednoj londonskoj taverni slobodnih zidara da bi unificirali pravila igre loptom među pojedinim školskim ustanovama. Hteli su da stvore uslove da timovi mogu da održavaju međusobna takmičenja a da se ne moraju svaki put iznova dogovarati ili sporiti oko pravila igre.

Tako su dogovorena osnovna pravila, ali je stvorena i fudbalska asocijacija koja je trebalo da nadzire takmičenja i ima monopol na tumačenja pravila. To je zapravo dan rođenja savremenog fudbala.

1. Tada se napušta dotadašnja ragbi igra s ovalnom loptom gde se može igrati rukom i gurati protivnik i prihvata igra okruglom loptom i to samo nogom. Ta vrsta igre bila je manje opasna i više je odgovarala i radničkoj klasi. Takva igra omogućavala je i ispoljavanje snage, artističnosti, mogućnost proračuna ali i spontanosti.

Kako su igrači dobijali različite uloge u napadu ili odbrani, tu je postojalo i nešto od teatarskog duha i mogla

se manifestovati individualnost, solidarnost, egocentrizam, samopožrtvovanje, heroizam.

2. Fudbalska asocijacija je pretendovala na neograničen autoritet. Ona je organizovala štampanje pravila i pomoću licenziranih sudija i drugih stručnjaka organizovala njihovo pridržavanje. Te mere su sprečavale sporove; stvorena je granica između apstraktne igre i njene konkretne sredine i sprečeno je spoljno uplitanje u igru. Tako je fudbal sačuvao samostalnost i mogao je da se razvija po svojim principima.

3. Fudbalska asocijacija podsticala je razvoj sportskih veza. Počele su da se stvaraju lige, od najnižeg nivoa, ustanovljavaju se nagrade, a od 1871. postoji kup FA. Na osnovu toga timovi su se posredno mogli porediti. Igre su postale deo sistema, pa se pojavila i njihova „istorija“ počelo se govoriti o legendarnim mečevima, o eri nekog kluba ili igrača. Tako je fudbal postao momenat kulture novog doba, i zahvaljujući periodičnosti održavanja mečeva došlo je do veze fudbala, štampe i komercijalizacije.

Fudbalska asocijacija je odustala od socijalnih kriterijuma za učestvovanje u igri. Za razliku od drugih sličnih asocijacija kao što su laka atletika, veslanje, plivanje, džentlmeni nisu predvideli da fudbal može biti nešto više od samo pružanja zadovoljstva. Tako je fudbalska asocijacija 1888. uvela status profesionalnog igrača i osnovala profesionalnu fudbalsku ligu. Timska igra je postala zadovoljstvo i u njoj se moglo uživati kao igrač, gledalac, čitalac novina, diskutant.

Za samo nekoliko decenija fudbal kao zabava džentlmena pretvorio se u kulturni momenat radničke kulture, premda su u upravama radnici činili manjinu. Nov momenat, pored povećanja plata u periodu 1870-1880, bio je i taj što su radnici uspjeli da se izbore za slobodno subotnje popodne i slobodnu nedelju kada su mogli da idu na utakmice. Oko 1910. prosečan broj gledalaca na utakmicama *Aston Villae* ili *Blakburn Rovers* bio je oko 10.000; 1913-14. već oko 23.000, a na finalu kupa 120.000.

Širenje fudbala

Veoma brzo funbal je našao pristalice i van Engleske; pretpostavka za kulturnu razmenu jeste novo tehničko sredstvo industrijske epohe – parobrod, te su se tako umnožile veze Evrope i Amerike. Došlo je do naglog razvoja turizma, pa se u mnogim evropskim turističkim centrima otvarali i sportski centri. U sve to su se umešali bankari, industrijalci i menadžeri koji svuda otvaraju svoje filijale da bi došli do jevtine radne snage. Popularizaciji fudbala doprineli su britanski inženjeri, tehničari i studenti. Tamo gde bi se nalazili, Britanci su igrali, ali, počelo je da se za igru interesuje i mesno stanovništvo, pozivali su ih i Britanci u nedostatku protivnika, ili ako nisu imali kompletne ekipe.

Prvi igrači i protivnici regrutovali su se iz neposredne okružavajuće sredine: partneri u biznisu, tehničari, menadžeri, ili sinovi elite iz raznih država, školovani u Britaniji. Sve više igrača bilo je s periferije buržoaskog društva, a imali su usput i cilj da se integrišu u buržoasko društvo. Radnici su se držali podalje od igre, jer

nisu imali ni novca ni slobodnog vremena. U evropskim i južnoameričkim zemljama fudbalom su se bavili mahom srednji i viši slojevi, dok je u Engleskoj već od osamdesetih godina fudbal prestao da bude zabava džentlmena i postao bitan elemenat radničke kulture; elitistički karakter fudbala uslovio je da ga podržavaju viši vladajući krugovi u mnogim evropskim zemljama.

Kulturni značaj fudbala

Fudbal je imao podršku na granici XIX i XX stoleća tamo gde je postojalo sukobljavanje grupa ili nacionalnih kultura, na primer u Australiji, gde su igrali Italijani protiv Grka. Posle 1900. dolazi do suprotstavljanja engleskoj kulturi, što se vidi u odustajanju od engleske terminologije, pa je fudbal dobio razne nazive, u Italiji čak *calcio* – naziv stare firentinske igre iz vremena renesanse.

Posle Prvog svetskog rata, fudbal je postao masovni fenomen, zahvaljujući sve ubrzanoj industrijalizaciji zahvaljujući širenju socijalne baze. Sve armije krajem prvog svetskog rata, kad je počelo poziciono ratovanje, organizovale su takmičenja da bi održale fizičku kondiciju svojih vojnika. Posebno su se isticali fudbal i rukomet, koji su bili popularniji u vojsci od rukovanja oružjem. Posle rata na tribine su jurnule mase vrativši se iz rata. Fudbal gubi svaki elitistički karakter. Mešaju se sportske i vojne vrline, pa se na terenima javlja više grubosti, što mnogi pripisuju proletarizaciji sporta, a što nije tačno jer se ova veoma sporo odvijala.

Da li je masovni karakter igre bio posledica svetskog rata, može biti otvoreno pitanje, no u celom svetu uočavaju se slične pojave:

1. Došlo je do diferenciranja nivoa i u metropolama su se formirale protivničke ekipe koje je publika povezivala s određenim etničkim, konfesionalnim ili socijalnim kulturama što nije bilo u njihovoj osnovi već se često veštački podgrevalo.

2. Za fudbal su se počeli interesovati i oni koji ga nikad nisu igrali. Broj posmatrača povećao se na desetine hiljada i po prvi put klubovi u Engleskoj uspeali su da troškove pokrivaju prodajom ulaznica. Tada je nastao i najveći broj stadiona u južnoj Americi i Evropi, poput londonskog *Wembley*.

3. Da bi se napunili stadioni, počeli su se pozivati strani timovi, a da bi se otplatile hipoteke, organizovane su turneje; javljaju se međunarodni turniri; posle dvadesetih godina počinje se govoriti o profesionalnom fudbalu. Najbolji igrači su smatrali da im klubovi povećavaju opterećenje i tražili su veću novčanu nadoknadu. Zvanični predstavnici klubova insistirali su na amaterizmu – delom iz finansijskih razloga, a delom iz političkih, jer su hteli da fudbaleri budu herojski primer i da budu idealisti.

4. Šampionat u Urugvaju 1930. proširo je prostor fudbala, nakon čega je došlo do toga da iz južne Amerike počinju dolaziti vrhunski igrači, jer je tamo bila slaba

finansijska situacija. To prelaženje igrača iz zemlje u zemlju utiče i na stil igre i tada je *Juventus* stvorio veliki tim u kome je igrala i argentinska zvezda Rajmondo Orsi.

Šampionat sveta je bio i impuls za razvoj sportskog nacionalizma. Za borbu na terenu bilo je nebitno da li je za to postojala i politička osnova ili ne. Fudbal ima procvat u zemljama autoritarnih režima gde se grade stadioni uz podršku vlasti i tada Švajcarska, Francuska, Australija ili Amerika padaju u drugi plan. 1928 engleska FA je u znak protesta zbog politizacije sporta izašla iz FIFAe.

Međunarodnu organizaciju i sprovođenje igara kontroliše FIFA koja je osnovana 1904, a od 1930. svakih četiri godine organizuje svetski šampionat u fudbalu. Ona je pretendovala na svetski monopol, iako su u njenoj strukturi mahom bili evropljani.

Posle Drugog svetskog rata situacija se bitno menja, no ona je posledica već ranije nastalog stanja: dok u Evropi od 1939. do 1945, opada fudbalski pokret, u vanevropskim zemljama imamo njegov neprestani rast, budući da su te zemlje ostale mahom van ratnih događaja. Stoga je i razumljivo da u finalu svetskog prvenstva 1950. po drugi put igraju Urugvaj i Brazil. Usled smanjenja evropskih fudbalskih asocijacija, primat u Generalnoj skupštini u to vreme počinju da dobijaju delegati južne Amerike, pa se Evropa tada brani osnivanjem UEFA.

Neposredna posledica toga je da se u mnogim evropskim zemljama počinju na račun fudbala forsirati drugi sportovi, a već šezdesetih godina javlja se četrdesetak novih fudbalskih saveza u zemljama Azije i Afrike, što menja svetsku kartu.

Ipak, najveće promene nastaju nakon 1974, kada na čelo FIFAe (na mesto ser Stenli Rouza iz Engleske) dolazi Žoao Avelanž iz Brazila. On komercijalizuje svetski kup, nalazi nove izvore prihoda od sponzorstva, reklame, televizijskih prava i deo dobijenog novca usmerava u zemlje trećeg sveta gde se otvaraju sportske akademije, sportsko-medicinski kursevi, trenerski kursevi, a u to se uključuju multunacionalne kompanije koje u svemu vide svoje ekonomske interese, *Coca-cola* i *Adidas*. Organizuju se omladinski šampionati sveta u fudbalu, a 1982. broj učesnika svetskog kupa povećava se sa 16 na 24.

Početak osamdesetih godina pojačava se uticaj sredstava masovnih informacija i komercijalizacija takmičenja. Promenila se finansijska osnova vrhunskog fudbala. Danas se manje zarađuje od ulaznica a više od prodaje prava prenosa i licence na znakove klubova. Sama profesija fudbalera dobija novi kvalitet, vrhunski fudbaleri postaju preduzetnici, postaju akteri šou-biznisa i sve više se govori o njihovom privatnom životu (koji je sve više javan) no o njihovoj igri na terenu koja pada u drugi plan.

Menja se i struktura navijača, sve je više pripadnika ženskog sveta u publici; savremeni fudbal od početka je bio igra za pojedince i početkom XX veka oslanjajući se na tendencije ka individualizaciji nastojao je da ih kompenzuje raznim sredstvima. Zato je fudbal svoju ideologiju crpao iz postojećih društava, pre svega iz nacija u usponu. U međuvremenu, fudbal je postao nezaobilazni kulturni fenomen i nije mu potrebna neka podrška sa strane jer svoj smisao sad crpi iz samoga sebe.

Budućnost fudbala kao sportske igre zavisice prvenstveno od toga koliko će se uvećavati zabavna vrednost fudbala kao igre i da li je tako nešto više moguće u današnjem svetu koji determiniše nastajanje potpuno novih i drugačijih vrednosti. Postoje različite prognoze kada je reč o njegovoj popularnosti u narednim godinama, posebno u svetlu sve veće popularnosti tenisa. Ako su trenutno zarade igrača u golfu i najveće, taj sport pomenuta dva teško da može da ugrozi i u daljoj budućnosti.